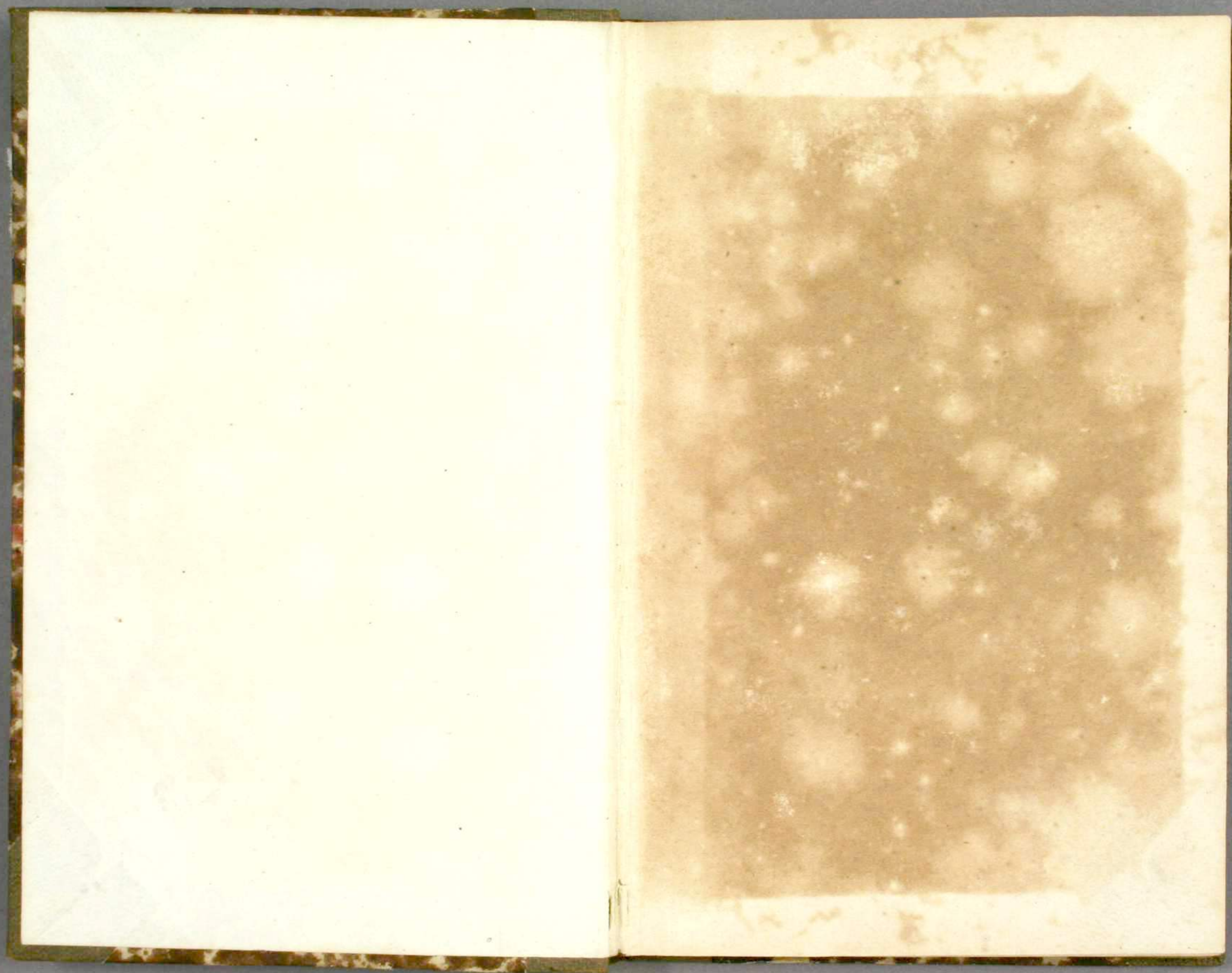

洋学文庫
文庫8
C 1135

KLEINE
AARDRIJKSKUNDE

VOOR
SCHOOLGEBRUIK.

Bij dit Werkje behoort:

FRIJLINK'S KLEINE SCHOOL-ATLAS,

bevattende 10 enkele en 7 dubbele net
gekleurde Kaarten, als:

1. WERELDKAART.	10. OOSTENRIJK, PRUISSEN, VER- DERE DUITSCHE STATEN EN ZWITSERLAND.
2. EUROPA.	11. RUSLAND.
3. SPANJE EN PORTUGAL.	12. GRIEKENLAND EN TURKIJE.
4. FRANKRIJK.	13. AZIË.
5. ENGELAND, SCHOTLAND EN IERLAND.	14. AFRIKA.
6. DENEMARKEN.	15. AMERIKA.
7. DE NEDERLANDEN EN BELGIË.	16. AUSTRALIË.
8. ZWEDEN EN NOORWEGEN.	17. NEDERLANDSCHE BEZIT- TINGEN BUITEN EUROPA.
9. ITALIË.	

Vierde, zeer verbeterde en vermeerderde druk, (1856.)

In Staal.

Deze kleine Atlas is geen navolging van eenigen bestaanden, maar volgens een geheel nieuw plan bewerkt. Daarin zijn, zoo veel mogelijk, de menigvuldige gebreken vermeden, die in genoegzaam alle hier te lande bekende Atlassen en Landkaarten worden aangetroffen.

De prijs van dezen Atlas is *f* 1,25.

KLEINE

AARDRIJKSKUNDE

VOOR

SCHOOLGEBRUIK.

DOOR

E. VAN DER MAATEN.

Zesde, verbeterde en vermeerderde Druk.

TE AMSTERDAM, BIJ
HENDRIK FRIJLINK.

1856.

GEDRUKT BIJ W. J. KRÖBER.

65- 1099 ~~1099~~

VOORREDE.

Ik heb den zesden druk van dit werkje weder op de hoogte van den tegenwoordigen tijd zoeken te brengen, eenige ingeslovene feilen verbeterd, hier en daar den vorm eenigzins gewijzigd, vooral door het geven van tabellen, die het overzicht gemakkelijker maken, en geloof dus de bruikbaarheid van dit boekje te hebben vermeerderd. De moeite, die het mij heeft gekost, was ik wel verschuldigd aan de welwillende ontvangst, die mijnen arbeid voortdurend te beurt valt.

Overigens zij hier herhaald, wat ik vroeger reeds heb gezegd:

» Vooral heb ik in het oog gehouden, dat het voor de Nederlandsche jeugd moet dienen, en daarom meer uitvoerig behandeld, wat voor haar het belangrijkste kan geacht worden. Ik heb mede nuttig geoordeeld eenige geschiedkundige herinneringen door het werkje heen te vlechten, omdat Aardrijkskunde en Geschiedenis zusters zijn, die hand aan hand gaan, en niet geheel mogen gescheiden

worden. Dat ik bijna overal de bevolking der plaatsen heb opgegeven, is niet om het geheugen der leerlingen met getallen te overladen, maar om hun eenen maatstaf in handen te geven, opdat zij zich geen te klein of te groot denkbeeld van eenige stad vormen, zoo als velen zich uit hunne jeugd zullen herinneren, dat niet zelden met hen het geval is geweest.

»Ik heb verder de vrijheid genomen, de leerlingen hier en daar met de uitspraak der namen een weinig te regt te helpen. Ik vrees niet, dat de verstandigen mij zullen tegenwerpen, dat de ware uitspraak dikwerf wat pedant klinkt. Immers, zoo iets zal slechts hun toeschijnen, voor wie deze uitspraak een vreemde klank is; doch de gewoonte zal ook hen er mede verzoenen, en spoedig zullen zij het niet minder bespottelijk vinden het eiland Wight, bij voorbeeld, als ons wicht uit te spreken, dan nu, wanneer met namen als Loire, Toulouse, enz., niet de Fransche uitspraak wordt gevolgd. Ik ontveins evenwel niet, dat ik het wenschelijker zou achten, zoo men onze orthographie wat meer naar de uitspraak hadde gewijzigd, even als zulks met Keulen (Cöln) en eenige andere namen heeft plaats gevonden, opdat een Nederlander niet noodig mogt hebben alle talen der wereld te kennen, om het Nederduitsch goed uit te spreken.

»Aan de verkeerde uitspraak van zeer vele namen echter hebben noch de leerlingen schuld, noch de onderwijzers, maar de opstellers der leesboekjes en leerboeken. Wie toch zou vermoeden, wanneer men op eene en de zelfde

bladzijde Judpur, Nagpour en Koelies (1) vindt, dat de u, ou en oe hier niet anders zijn dan verschillende afbeeldingen van een en den zelfden klank? Wie, wanneer hij de hoofdstad der Maratten als »Oojain of Udscheihn» vindt opgeteekend (2), dat beide als Oedzjein moet worden uitgesproken, zoo men er niet bij onderrigt wordt, dat het eerste Engelsch en het tweede Hoogduitsch is? Ik heb dan gemeend aan de zelfstandigheid onzer taal verschuldigd te zijn, zoodanige namen overeenkomstig onze uitspraak te schrijven, en waar b. v. de Franschen ou, de Engelschen oo en de Duitschers u voor een en den zelfden klank bezigen, dezen door ons oe te moeten uitdrukken.

»Ik heb het zelfde ook in het oog gehouden bij de spelling van Russische en andere eigennamen, die oorspronkelijk met eene andere letter dan de onze geschreven worden, en waarbij wij doorgaans de Hoogduitsche spelling overnemen, die ons op een dwaalspoor brengt. Zoo heb ik, b. v., aan Kazan de z, die ook de onze is, laten behouden; de Duitschers stellen hiervoor de s in de plaats, daar hunne z als ts klinkt. De Russische y beantwoordt aan hunne u, waarvoor ik nu oe heb gesteld. De Russische b is onze v, die aan het begin eener lettergreep zacht, aan het einde er van scherp luidt. De Duitschers geven die nu eens door w, dan weder door ff terug; ik heb de v behouden. Maar nog van meer belang, daar het de uitspraak beter terug-

(1) J. VAN WIJK RZ., *Beknopt Aardrijkskundig Schoolboek.*

(2) SCHROEDER STEINMETZ, *Algemeene Grondbeginselen der Aardrijkskunde*; overigens een zeer verdienstelijk werk.

geeft, is, zoo ik vertrouw, het spellen van Kjov, Njemen, Djnepper, Kamtsjatka, Roestsjoek, voor het aan onze uitspraak niet beantwoordende Kiew, Niemen, Dnieper, Kamtschatka, Ruschtschuk, enz.

»Voorts heb ik door de vette **G**, **g**, waar die in de opgave der uitspraak voorkomt, willen te kennen geven dat, die letter den klank der zachte k, dat is der Fransche en Hoogduitsche g in grand, gross enz. heeft.»

Elburg 1856.

De Schrijver.

Op bladz. 3 staat: Vesta (eene der kleine planeten) heeft eene middellijn van 59 mijlen. Men leze hiervoor: van misschien nog geen honderd mijlen. De middellijn der asteroïden of kleine planeten namelijk kan niet met juistheid bepaald worden.

Sedert de opgave op bladz. 2, in de noot, zijn wederom twee kleine planeten ontdekt, zoodat men er thans 40 kent.

I N H O U D.

INLEIDING	Blz. 1.
NATUUR- EN STAATKUNDIGE AARDRIJKS- BESCHRIJVING	„ 6.
EUROPA	„ 8.
Portugal	„ 14.
Spanje	„ 15.
Frankrijk	„ 17.
Het Britsche rijk	„ 20.
Denemarken	„ 24.
De Zweedsche staat	„ 26.
A. Het koninkrijk Zweden	„ 27.
B. Het koninkrijk Noorwegen	„ 28.
De Nederlanden	„ —
Het groothertogdom Luxemburg	„ 45.
België	„ 46.
Zwitserland	„ 48.
Italië	„ 50.
I. Het koninkrijk Sardinië	„ 51.
II. Het Lombardisch-Venetiaansch koninkrijk	„ 52.
III. Het hertogdom Parma	„ 53.
IV. Het hertogdom Módena	„ —
V. Het groothertogdom Toscane	„ 54.
VI. De Kerkelijke Staat	„ —
VII. San Marino	„ 55.
VIII. Het koninkrijk der beide Siciliën	„ —
IX. Het eiland Malta	„ 56.
Oostenrijk	„ —
A. Duitse staten	„ 58.
B. Het koninkrijk Galicië met de Bukowina en Krakau.	„ 59.
C. Hongaarsche staten	„ —
D. Italiaansche staten	„ 60.

Pruissen	Biz. 60.
Duitschland	" 64.
I. De Duitsch-Oostenrijksche staat	" 66.
II. De Duitsch-Pruissische staat	" —
III. Het koninkrijk Beijeren	" —
IV. Het koninkrijk Hannover	" 67.
V. Het koninkrijk Wurtemberg	" 68.
VI. Het koninkrijk Saksen	" 69.
VII. Het groothertogdom Baden	" —
VIII. De Mecklenburgsche landen	" 70.
X. Het keurvorstendom Hessen-Kassel	" —
XI. Het groothertogdom Hessen	" 71.
XII. Het hertogdom Holstein-Lauenburg	" 72.
XIII. Het groothertogdom Oldenburg	" —
XIV. Het groothertogdom Luxemburg	" —
XV. Het hertogdom Nassau	" —
XVI. Het hertogdom Brunswijk	" 73.
XVII. Het groothertogdom Saksen-Weimar-Eisenach	" —
XVIII. De Saksische hertogdommen	" 74.
XIX. Het vorstendom Waldeck	" —
XX. De vorstendommen Lippe	" 75.
XXI. De vorstendommen Reuss	" —
XXII. De vorstendommen Schwarzburg	" 76.
XXIII. De hertogdommen Anhalt	" —
XXIV. Het landgraafschap Hessen-Homburg	" —
XXV. Het vorstendom Lichtenstein	" 77.
XXVI. De vier vrije steden	" —
Het Russische rijk	" 78.
A. Het keizerrijk Rusland	" 79.
B. Het grootvorstendom Finland	" 88.
C. Het koninkrijk Polen	" —
Europisch Turkije	" 84.
Montenegro	" 87.
Griekenland	" 87.
De Vereenigde staten der Ionische eilanden	" 89.

AZIË	Blz. 90.
Aziatisch Rusland	" 92.
Aziatisch Turkije	" 93.
Arabië	" 95.
Perzië	" 96.
1. Eigenlijk Perzië of Iran	" —
2. Afganiëstan of Kaboeliëstan	" 97.
3. Beloedzjiëstan	" 98.
Turkestan (vrij Tatarije)	" —
Voor-Indië	" 99.
Achter-Indië	" 103.
De Oost-Indische eilanden	" 104.
Het Chinesche rijk	" 108.
Het Japansche rijk	" 111.
AFRIKA	" 113.
I. NOORD-AFRIKA	" 114.
Egypte	" —
Barbarije	" 115.
De Sahará (de Woestijn)	" 116.
Nubië	" 117.
Habessinië	" —
Soedan of Nigritië	" 118.
Senegambia of West-Nigritië	" 119.
II. ZUID-AFRIKA	" —
De Oostkust-landen	" —
Opper-Guinea	" —
Neder-Guinea of Kongo	" 120.
De binnenlanden van Zuid-Afrika	" 121.
Het Kaapland	" —
De Oranje-Vrijstaat	" 122.
De Transvaalsche republiek	" —
III. DE EILANDEN	" —
AMERIKA	" 123.
I. NOORD-AMERIKA	" 125.
De Noordpool-landen	" —

De Hudsonsbaai-landen	Blz. 126.
Britsch Noord-Amerika	„ 127.
Russisch Amerika	„ 128.
De Vereenigde Staten van Noord-Amerika	„ 129.
Mejico	„ 131.
Midden-Amerika	„ 132.
II. WEST-INDIË	„ 133.
De groote Antilles	„ —
De Bahama- of Lucaïsche eilanden	„ 134.
De kleine Antilles	„ —
III. ZUID-AMERIKA	„ 135.
Columbia	„ 136.
Peru	„ 137.
Bolivia (Opper-Peru)	„ —
Chile	„ 138.
Paraguay	„ —
De Vereenigde provinciën van den Rio de la Plata, of	
Argentina	„ 139.
Uruguay (Monte-Video)	„ —
Brazilië	„ 140.
Guyana	„ 141.
Patagonië, of het land van Magelhaens	„ 142.
Vuurland	„ —
AUSTRALIË	„ 143.
I. Het vaste land, of Nieuw-Holland	„ —
II. De eilanden der Papoea's	„ 145.
III. De Maleische eilanden ten zuiden der linie	„ 146.
IV. De Maleische eilanden ten noorden der linie	„ 148.
DE ZUIDPOOLLANDEN	„ 150.

INLEIDING.

Aardrijkskunde is de wetenschap, welke ons de aarde leert kennen. Men onderscheidt haar in *wiskundige*, *natuurkundige* en *staatkundige* aardrijksbeschrijving.

De *wiskundige aardrijksbeschrijving* behandelt de aarde als wereldligchaam: zij beschrijft hare gedaante, grootte, bewegingen, enz. De *natuurkundige* beschouwt de gesteldheid harer oppervlakte: zij handelt over land, water, dampkring, voortbrengselen. De *staatkundige* leert ons de aarde kennen als der menschen woonplaats, verdeeld in rijken en staten.

De gedaante der aarde is bolrond, aan twee tegenovergestelde zijden echter eenigzins plat, zoodat de grootste middellijn 1719 en de kleinste 1713 mijlen (1) lang is. De omtrek der aarde bedraagt 5400 mijlen, en de oppervlakte 9,282,000 vierkante mijlen. De kleinste middellijn noemt men de *as*, en hare uiteinden de *noord-* en de *zuidpool*.

De aarde wentelt zich eenmaal in de 24 uren van het westen naar het oosten om hare as (2); van dáár dag en nacht. Bovendien beweegt zij zich, met de snelheid van 4 mijlen in eene sekonde, om de zon in één zonnejaar, of 365 dagen, 5 uren, 48 minuten en 45 sekonden. Deze baan is langwerpig rond, waardoor de aarde in het naaste punt 20,500,000 mijlen en in het verste punt 21,200,000 mijlen van de zon verwijderd is. Door deze beweging beschrijft de zon naar oogenschijn jaarlijks eenen kring door het luchtruim, dien men *zonsweg* of *ecliptica* noemt, en ook wel *dierenriem*, naar de 12 sterrebeelden, die in dezen kring staan, en meest den naam van eenig dier dragen.

(1) Wij bedoelen hier en in het vervolg geographische mijlen, van 15 op een graad of 20 uren gaans.

(2) Dat is, dat zij in dien tijd de zelfde zijde weder naar de zon keert; voor de eigenlijke wenteling om hare as, met betrekking tot de sterren, heeft zij 4 min. minder noodig.

De as der aarde staat niet regtstandig, maar met eene helling van $23\frac{1}{2}$ graad op het vlak, dat de zonsweg beschrijft. Deze schuinsche stand der aarde is oorzaak van de afwisseling der jaargetijden, en het lengen en korten der dagen. Den kring door het luchtruim, even ver van de beide polen, die een vlak beschrijft, dat door het middelpunt der aarde gaat, en waarop de as loodregt staat, noemt men *evenaar*, *evennachtslijn* (*aequator*) of *linie*. Wanneer de zon in den evenaar staat (21 Maart en 23 September), heeft men *dag-en-nacht-evening*; wanneer zij het verst van den evenaar is afgeweken (21 of 22 Junij en 22 December), *zonnestilstandsdagen*.

De zon is een ligchaam bijna $1\frac{1}{2}$ miljoen maal zoo groot als de bol, dien wij bewonen, daar hare middellijn 112 maal de lengte heeft van die der aarde. Bijna al de sterren, die wij aan het luchtruim zien, zijn zonnen of vaste sterren, op verbazenden afstand van ons verwijderd; eenige slechts zijn, even als de aarde, planeten, die zich in langwerpige ronde banen om de zon bewegen, en er het licht van ontvangen. Bij den aanvang dezer eeuw kende men niet meer dan 7 planeten; van deze is Mercurius 8, Venus 15, de Aarde 20, Mars 32, Jupiter ruim 100, Saturnus 200 en Uranus 400 miljoen mijlen van de zon verwijderd. Gedurende deze eeuw echter zijn nog van tijd tot tijd een aantal planeten ontdekt, die, even als Uranus, voor het bloote oog onzichtbaar zijn, en daarom den naam van telescopische planeten dragen, te weten: Neptunus, 720 miljoen mijlen van de zon verwijderd, en eene menigte kleinere planeten, ook planetoïden of asteroiden genoemd, tusschen Mars en Jupiter (1). De planeten verschillen aanmerkelijk in grootte: Vesta (eene der kleine planeten) heeft eene

(1) Achtereenvolgens zijn ontdekt: *Ceres*, *Pallas*, *Juno*, *Vesta*, *Astrea*, *Hebe*, *Iris*, *Flora*, *Metis*, *Hygiea*, *Parthenope*, *Victoria* (of *Clio*), *Egeria*, *Irene*, *Eunomia*, *Psyche*, *Thetis*, *Melpomene*, *Fortuna*, *Massilia*, *Lutetia*, *Calliope*, *Thalia*, *Themis*, *Phoebe*, *Proserpina*, *Euterpe*, *Bellona*, *Amphitrite*, *Urania*, *Euphrosyne*, *Pomona*, *Polihymnia*, *Circz*, *Leucothea*, *Atalanta* en *Fides*.

middellijn van 59 mijlen, en Jupiter eene van 19,980 mijlen. Hoe nader bij de zon, hoe spoediger de planeten haren omloop volbrengen. Mercurius b. v. volbrengt zinnen loop in 88 dagen, en Neptunus in 217 jaren. De Aarde wordt vergezeld van 1 wachter of maan. Bij Jupiter heeft men 4, bij Saturnus 8, bij Uranus mede 8, en bij Neptunus tot dusver 2 zulke wachters of manen ontdekt.

Onze maan is 51,800 mijlen van de aarde verwijderd, heeft eene middellijn van 480 mijlen, en beweegt zich *vooreerst* met de aarde om de zon, *ten tweede* in circa 27 dagen en 8 uren om de aarde, bijna in het zelfde vlak, dat deze om de zon beschrijft (doch daar zij inmiddels te zamen zijn voortgegaan, verlopen er 26 d, 12 u., 44 m. en 3 sek., voordat zij weder in den zelfden stand met betrekking tot de zon staat), en *ten derde* éénmaal in de 27 d. en 8 u. om hare eigene as, waardoor zij altijd de zelfde zijde naar de aarde keert.

Ter betere afmeting en bepaling van de aarde, heeft men onderscheidene lijnen of kringen getrokken over de *afbeeldingen* van hare oppervlakte, die men *globen* en *kaarten* noemt. Zoo heeft men er den *evenaar* en den *zonsweg* op overgebracht. De eerste verdeelt de aarde in een noorder- en een zuider-halfmond. De kringen, die men in willekeurigen getale door de beide polen trekt, en die den evenaar regthoekig snijden, heeten *meridianen* of *middagcirkels*, omdat het op alle plaatsen onder ieder dezer cirkels op het zelfde tijdstip middag (of middernacht) is. Den eersten meridiaan trekken wij over Greenwich (1); hij verdeelt de aarde in een westelijk en een oostelijk halfmond. De kringen evenwijdig met den evenaar, die zich naar de polen al meer en meer verkleinen, noemt men *parallellen*. Deze lijnen wijzen de noorder- of zuider-*breedte*, de meridianen de *lengte* eener plaats aan. De breedtegraden zijn dus even groot (ieder

(1) Ingevolge een rescript van Z. M. WILLEM I. De meridiaan over Ferro, een der Canarische eilanden, is $17^{\circ} 40'$ westelijker, die over Parijs $2^{\circ} 14'$ oostelijker.

15 mijlen); de lengtegraden loopen aan de polen te niet.

Zoo ver op de aarde een- of tweemaal 's jaars de zonnestrallen loodregt nedervallen, noemt men dezen gordel de *heete* luchtstreek. Hij wordt afgeteekend door 2 parallellen, die men *keerkringen* noemt, en $23\frac{1}{2}^{\circ}$ van den evenaar verwijderd zijn. De parallellen, op $23\frac{1}{2}^{\circ}$ van de polen getrokken, noemt men *poolcirkels*; zij sluiten de *koude* luchtstreek in. Tusschen de keerkringen en de poolcirkels liggen de *gematigde* luchtstreken, die ieder 43° beslaan.

De *schijnbare* horizon of *gezigteinder* van ieder standpunt is de kring, waar de hemel op de effene aarde schijnt te rusten; en wanneer men door eenen cirkel, welks omtrek 90° van het standpunt is verwijderd, de aarde in tweeën deelde, en, na de bovenhelft weggenomen te hebben, op het vlak van doorsnijding stond, is de kring, waar dan de hemel op de aarde zou schijnen te rusten, de *ware* horizon. De evenaar is alzoo de ware horizon der beide polen.

De oppervlakte der aarde is zeer ongelijk, en bestaat uit eene afwisseling van hoogten en laagten. De laagste gedeelten zijn met water gevuld, en worden *zee* genoemd; datgene wat boven het water uitsteekt, wordt *land* geheeten.

Het land bestaat uit grootere stukken, die men *vastland* noemt; voorts uit een aantal geheel door water omringde kleinere brokken, die men *eilanden* heet. Wanneer een eiland nog met eene strook gronds (*landengte*) aan het vaste land is verbonden, noemt men het *schiereiland*. Eene ver in zee uitstekende punt gronds noemt men *kaap*.

Het land is gewoonlijk aan zee het laagst, en ter plaatse, waar de aanzienlijkste rivieren ontspringen, het hoogst. De hoogst uitstekende gedeelten noemt men *gebergten*. Men onderscheidt ze in *voorgebergten*, die laag en vruchtbaar zijn, in *middelgebergten*, hooger en minder vruchtbaar, en daarachter verheffen zich naakte rotsen van 10 tot 26,000 voet boven de zee; dit zijn de *hoofdgebergten*. De laagten tusschen de gebergten noemt men

dalen of *valleijen*. Voor het overige worden de landstreken, naar hare ligging en hoedanigheid, onderscheiden in bergvlakten, lage vlakten, zandwoestijnen, heidegronden, moerassen, enz.

De bodem der zee is mede zeer ongelijk: zoo heeft de Oostzee eene diepte van 300, de Noordzee van 1200, de Middellandsche zee van 9000 voet, en de Oceaan op sommige plaatsen misschien van eene mijl. Wanneer de zee op eenige plaats met eene menigte van eilanden bezet is, noemt men dit een *archipel*. Vormt zij eene bogt in het land, dan noemt men die bogt *golf* of *zeeboezem*, en, is zij aan den ingang nauwer dan van binnen, *baai*. Wordt de zee tusschen twee landen bekneld, dan noemt men deze vernauwing *zeeëngte* of *straat*.

De zee stroomt gewoonlijk van het oosten naar het westen, inzonderheid tusschen de keerkringen. Eene andere beweging is haar dalen en rijzen, door de aantrekkingskracht der maan veroorzaakt; dit heet *ebbe* en *vloed*. In 24 uren 49 min. heeft men tweemaal ebbe en vloed, waardoor het water op eenige plaatsen 40 tot 60 voet daalt en rijst.

De dunne, doorschijnende vloeistof, die de aarde omringt, noemt men *lucht*, en zoover de dampen er in opstijgen, *dampkring* of *atmosfeer*. De opstijgende dampen veroorzaken regen, mist, hagel, sneeuw. De strooming der lucht noemt men wind, storm, orkaan; ook veroorzaakt zij hozen. Wordt de lucht door bederfelijke dampen bezwangerd, dan zijn de winden schadelijk; zoo heeft men den *sirocco* in Italië, den *solano* in Spanje, den *samoem* in de woestijnen van Syrië en Arabië, den *chamsin* in Egypte.

Al wat het land, het water of de lucht aan dieren, planten of delfstoffen oplevert, noemt men *voortbrengselen der natuur*; wat door menschelijke kunst hieruit be-
arbeid wordt, *kunstproducten*.

NATUUR- EN STAATKUNDIGE AARDRIJKS- BESCHRIJVING.

DE AARDE IN HET ALGEMEEN.

De oppervlakte der aarde bestaat voor ruim $\frac{2}{3}$ uit water, en voor bijna $\frac{1}{3}$ uit land. Het land onderscheidt men in *Oude* en *Nieuwe Wereld*, die ieder weder verdeeld worden in drie werelddelen. De Oude Wereld bevat *Europa*, *Azië* en *Afrika*; tot de Nieuwe Wereld behooren *Amerika*, *Australië*, en *Adelië* of de *Zuidpoollanden*.

De Oude Wereld ligt grootendeels in de noordelijke helft van het oostelijke halfrond, en bevat twee groote stukken vastland, door eene smalle landengte aan elkaar verbonden. Van het noordoostelijke dezer stukken draagt het westelijk deel den naam van *Europa*, terwijl het oostelijke deel *Azië* uitmaakt. Het zuidwestelijke stuk vast land heet *Afrika*.

De Nieuwe Wereld wordt zoo genoemd, omdat zij eerst sedert het laatst der 15de eeuw is ontdekt. In het westelijk halfrond ligt *Amerika*, dat uit twee groote stukken vastland bestaat, het een in de noordelijke het ander bijna geheel in de zuidelijke helft der aarde, en door eene landengte aan elkander verbonden.

Australië bestaat uit een vastland ten zuiden van het oostelijke halfrond, en eene menigte eilanden. *Adelië*, of de *Zuidpoollanden*, is een groot maar weinig bekend en om de hevige koude bijna ongenaakbaar vastland, binnen den zuidpoolcirkel.

De eerstgenoemde vijf werelddelen worden bewoond door bijna 1000 miljoen menschen, die niet alleen in spraak, levenswijze, godsdienst en regeringsvorm, maar ook in kleur en ligchaamsbouw, zeer van elkander verscheiden zijn, waarom men ze in vijf rassen verdeelt:

1°. het *Kaukasische ras*, blank en welgevormd, in *Europa* en het westen van *Azië*; 2°. het *Maleische ras*, bruin en kleiner, in het zuiden van *Azië* en een deel van *Australië*; 3°. het *Mongoolsche ras*, geel, de oogen schuins in het hoofd, in het overige deel van *Azië*; 4°. het *Negerras*, in *Afrika*, en de *Papoea's* in *Australië*, zwart of donkerbruin, met zwart kroeshaar, wipneus en dikke lippen; en 5°. het *Indiaansche ras* in *Amerika*, rood of koperkleurig, voor het overige veel gelijkende op het *Kaukasische ras*.

Eene andere verdeling is die in *volken*. Oorspronkelijk beteekende *volk* of *natie* eene in taal en zeden overeenstemmende menigte, afstammende van één gezin. Later heeft men dien naam gegeven aan hen, die onder één bestuur leven en de zelfde wetten gehoorzamen. Zulk eene burgerlijke vereeniging noemt men *staat*. Naar de verschillende, onder één bestuur levende volken wordt de oppervlakte des aardbodems verdeeld in *landen* of *rijken*.

De uitgestrekte watervlakte, die het vaste land omringt, wordt in 5 *oceanen* of *wereldzeeën* verdeeld: de *Noordelijke IJszee* of *Noordpool-zee*, de *Zuidelijke IJszee* of *Zuidpool-zee*, de *Atlantische zee*, de *Indische zee* en den *Grooten Oceaan* of de *Stille zee*, die $\frac{1}{3}$ van den geheelen aardbodem beslaat, en waarvan het zuidelijk gedeelte ook de *Zuidzee* wordt genoemd.

De *Noordelijke IJszee* ligt binnen den noord-, de *Zuidelijke IJszee* binnen den zuid-poolcirkel. De *Atlantische zee* scheidt *Amerika* van *Europa* en *Afrika*; de *Groote Oceaan* ligt tusschen *Amerika* en *Azië*, en bevat de eilanden van *Australië*; en de *Indische zee* ligt ten zuiden van *Afrika* en *Azië*, tusschen de *Kaap de Goede Hoop* en *Nieuw-Holland*.

EUROPA.

Dit kleinste, doch volkrijkste, magtigste en beschaafde werelddeel grenst ten noorden aan de IJzsee, ten westen aan de Atlantische zee, ten zuiden aan de Middellandsche en de Zwarte zee, ten oosten aan Azië, en beslaat met de eilanden eene oppervlakte van 761,000 vierkante mijlen.

Het wordt bespoeld door de volgende zeeën: 1. de Noordelijke IJzsee met de Witte zee; 2. de Atlantische zee met de Iersche zee en de Golf van Biscaye (ook wel Bogt van Frankrijk genoemd); 3. de Noordzee met de Oostzee; 4. de Middellandsche zee met de Toskaansche, de Adriatische, de Ionische zee, de zee van Marmara, de Zwarte zee en de zee van Azov. De voornaamste golven zijn: de Bothnische en de Finlandsche golf in de Oostzee; en in het zuiden de Golf van Lion, van Tarente, van Genua, enz. Zeeëngten zijn: het Schager-rak met het Kattegat, de Sond, de Kleine en de Grootte Belt; het Kanaal met het Naauw van Calais; de Straat van Gibraltar; die van Bonifacius, van Messina, van de Dardanellen (Hellespont), van Konstantinopel (Bosporus), en van Fjodosia of Kaffa.

De bodem van dit werelddeel bestaat voor $\frac{2}{3}$ uit vlak land en voor $\frac{1}{3}$ uit bergland. Het noordoostelijk gedeelte vormt eene aaneengeschakelde vlakte, die zich over bijna geheel Rusland uitstrekt, en verder zich langs de Oostzee over Pruissen, Noord-Duitschland, de Nederlanden, tot aan de Benedenseine verlengt. Voorts is het westen en zuiden van Europa bergachtig, met uitzondering van de Lombardische en Hongaarsche vlakten. De Alpen zijn het hoofdgebergte van Europa, en maken Zwitserland tot het hoogst gelegen rijk. Den *St. Gothardberg* ($8\frac{1}{2}^{\circ}$ O. L. $46\frac{1}{2}^{\circ}$ N. B.) kan men als het middelpunt beschouwen. Van hier loopen de *Berner Al-*

pen westwaarts (door Zwitserland) tot aan het *Jura*-gebergte (op de grenzen van Frankrijk), dat noordelijk loopt, en waarvan het *Schwarzwald* (in Baden en Württemberg), dat zijne takken tot in Westfalen uitbreidt, eene voortzetting is. Op den linker Rijnsoever (in Frankrijk) heeft men de *Vogesen*, die in het noorden zich als de *Haardt* en de *Hondsrug* verlengen. Ten westen van de *Berner Alpen* heeft men de *Sevennes* (in Frankrijk), die ten noorden zich in het *Ardenner-woud* verliezen, maar westelijk naar het Kanaal eenen tak zenden, waarvan het *Britsch gebergte* eene voortzetting is, en in het zuiden zich aan de *Pyreneën* sluiten, die de grensscheiding van Spanje vormen, en takken door het schier-eiland verspreiden.

Van deze bergketenen zijn de *Berner Alpen* het hoogst; zij verheffen zich in den *Finster Aarhorn* tot 13,234 voet, en in de *Jungfrau* tot 12,872 voet boven de zee. Van de *Jura* bereikt de *Recullet* eene hoogte van 5280 voet; de *Feldberg* van het *Schwarzwald* is hoog 4610, de *Grand Ventrou* der *Vogesen* 4500 voet. Een tak der *Sevennes* bereikt in den *Mont d'or* 6288 voet. Van de *Pyreneën* is de *Maledetta* in Spanje 10.720 voet (de *Mont perdu* in Frankrijk is 240 voet lager). De *Cumbre de Mulhace* van de *Sierra Nevada* in Spanje is 11,100 voet hoog.

Een tweede tak der Alpen loopt van den *St. Gothard* in eene zuidwestelijke rigting langs de grenzen van Italië tot aan die van Frankrijk, wendt zich daar zuidwaarts, en verbindt zich door de *Zee-Alpen* met de *Apennijnen*, die door Italië en Sicilië loopen. Het gebergte van Corsica en Sardinië kan men als een zuidelijken tak der *Zee-Alpen* beschouwen.

Deze bergketen is merkwaardig, daar zij in het noorden van Piemont zich in den *Mont Blanc* (7° W. L. $45\frac{3}{4}^{\circ}$ N. B.) tot het hoogste punt van Europa verheft, namelijk tot 14,764 voet boven de zee. Op de grenzen van Italië en Zwitserland heeft men, behalve den *St. Gothard* met eenen 6650 voet hoogen pas, nog den *St. Bernhard*, hoog 10.000, met eenen 7668 voet hoogen pas; den *Mont Rosa*, hoog 14,222 voet; den *Simplon*, met een pas. De *Mont Cenis* heeft een 6144 voet hoogen pas, die de voornaamste gemeenschap tussehen Frankrijk en Italië uitmaakt. Eindelijk is de *Vesuvius*, bij Napels, de eenige vuurspuwende berg op het vaste land van Europa. De *Etna*, op Sicilië, mede een vulkaan, is hoog 10.000 voet. Op Corsica is de *Monte rotondo* ruim 8500 voet hoog.

Van den St. Gothard strekt de zelfde Alpenrug onder verschillende benamingen zich verder oostwaarts uit, scheidt Italië van het overige Europa af, en verbindt zich door de *Julische Alpen* met het *Adriatisch gebergte*, dat bij den *Tsjar dagh* (den *Scardus* der Ouden) zich in twee takken verdeelt, het *Grieksch Gebergte*, dat zich zuidwaarts naar kaap Matapan, en den *Balkan*, die zich oostwaarts naar de Zwarte zee wendt.

Niet ver van den St. Gothard loopt uit dezen rug een tak, de *Graauwbunder Alpen*, noordoostwaarts; en verder naar het oosten weder een tak, de *Tyroler Alpen*, die zich onder verschillende benamingen tot nabij Weenen verlengt, en waarvan het *Karpathisch gebergte* eene voortzetting is. De *Karpathen* strekken zich verder oostwaarts uit, langs de noordergrenzen van Hongarije, en westwaarts verbinden zij zich met het gebergte, dat Boheme omvademt, en vervolgens als het *Fichtelgebergte* en het *Thuringer-woud* zich noordwestwaarts, en daarna als het *Hartsgebergte* zich naar het noorden uitstrekt.

Het *Adriatisch gebergte* heeft eene hoogte van 6000 voet, het *Grieksch* in het zuiden van 7000, de *Balkan* van 3000 voet. Van de *Alpen* heeft de *Ortles-punt*, in het noorden van Italië, eene hoogte van 14,400 voet. Voor het overige zijn de *Alpen* van 9000 tot 11,000 voet hoog. De *Karpathen* verheffen zich in den *Lomnitzer-spits* tot 8100 en in den *Budos* van het *Zevengebergte* tot 9000 voet. Van het *Bohemer gebergte* bereiken de *Arderberg* en de *Altoater* eene hoogte van 4500, en de *Reuzenkop* van het *Reuzengebergte* eene hoogte van bijna 5000 voet.

Afgescheiden van de overige bergen, heeft men in Noorwegen en Zweden het *Skandinavisch gebergte*, waarvan het noordergedeelte den naam van *Kjolen* draagt. Deze meer dan 200 mijlen lange bergketen is niet minder stout dan de Alpen.

Wanneer men den loop der rivieren nagaat, bevindt men, dat Europa uit twee vlakken bestaat, waarvan het eene naar het zuidoosten afhelt, met de rivieren Ebro, Rhône, Po, Donau, Dnjepper, Dnjester, Volga en Don; het andere naar het noordwesten, met de Guadalquivir, Gadiana, Taag, Douro, Minho, Garonne, Loire, Seine, Rijn, Wezer, Elbe, Oder, Weichsel, Njemen, Duna, Neva en Dwina. De rug, die deze vlakken scheidt, be-

gint aan kaap Trafalgar in Spanje, loopt over het Sneeuwegebergte, verder in eene noordelijke rigting naar de Pyreneën, over deze en de Sevens naar de Ardennen, daarna over de Jura, de Berner Alpen en den St. Gothard, om het gebied van den Rijn heen, tot aan het Schwarzwald; van hier strekt hij zich uit over de Ruwe Alpen, langs de zuidelijke grenzen van Boheme en over de Karpathen tot aan Rusland, alwaar hij slechts uit eenen verhevenen bodem bestaat, die kronkelend langs Miensk en Petersburg naar het Onega-meer loopt, en van daar langs Vologda naar het *Verkotoerisch gebergte* aan de grenzen van Azië.

Aan de zuidooster helling bevinden zich de volgende rivieren: 1. De *Ebro* in Spanje, die uit het Cantabrisch gebergte ontspringt, en voorbij Zaragoza naar de Middellandsche zee stroomt. 2. De *Rhône*, die bij den St. Gothard ontspringt, westwaarts door het meer van Geneve loopt, en, na zich bij Lyon met de *Saone* vereenigd te hebben, zuidwaarts voorbij Valence, Avignon en Arles zich in de Golf van Lion stort. 3. De *Po*, ten zuiden der Alpen, die oostwaarts langs Turin, Pavia, Piacenza, Cremona en Ferrara zich in de Adriatische zee ontlast. 4. De *Donau*, die uit het Schwarzwald ontspringt, oostwaarts langs Ulm, Neuburg, Ingolstadt, Regensburg, Passau, Linz, Weenen, Presburg, Ofen, Pest, Belgrado, Semlin, Widdin, Roestsjoek en Silistria stroomende, eene lengte van 380 mijlen aflegt, en zich in de Zwarte zee ontlast. Het gebied dezer rivier beslaat 14,400 vierk. mijlen. Onder de regter armen heeft men den *Isar* (waarvan München), de *Inn* (Innsbruck), de *Drau*, de *Sau*; onder de linker de *Theiss*, de *Aloeta*, de *Proet*. 5. De *Dnjester*, die uit de Karpathen, en 6. de *Dnjepper*, die uit het Valdaï-gebergte in Rusland ontspringt, storten zich mede uit in de Zwarte zee. De Dnjepper stroomt voorbij Smolensk, Mohilev, Kjev en Cherson; de *Berezina* (NAPOLEON, 1812) en de *Boeg* zijn regter armen. 7. De *Volga*, de grootste rivier van Europa, ontspringt uit het Volchonski-woud, ten noordwesten van Moskau, legt 430 mijlen af langs Twer, Jaroslav, Neder-Novgorod, en over Azië langs Siembiersk, Saratov en Astrachan, en ontlast zich in de Kaspische zee. Haar gebied wordt ten oosten door het Oeral-gebergte begrensd, en beslaat 30,000 vierk. mijlen ($\frac{1}{2}$ van geheel Europa); armen zijn de *Oka* en de *Kama*. 8. De *Don* ontspringt uit het Episano-gebergte in het midden van Rusland, en ontlast zich bij Tsjerkask in de zee van Azov.

Aan de noordwester helling heeft men, op het Spaansche schiereiland: 1. den *Guadalquivir*, die uit het Sierra nevada (Sneeuwegebergte) ontspringt, en langs Córdoba en Sevilla zuidoostwaarts stroomt; 2. de *Gadiana*, die uit het Sierra morena (Zwarte ge-

bergte) ontspringt. en van Badajoz zuidelijk langs de grenzen van Portugal vloeit; 3. de *Taag*, die als Tajo (spreek Tago) langs Toledo door Spanje, en als Tejo (spr. Tezjoe) langs Lissabon stroomt; 4. De *Duero* (spr. Doero), die als de Douro (spr. Doroe) door Portugal vloeit en zich bij Oporto in zee stort; 5. de *Minho* (spr. Mienjoe), die uit Spanje langs de noordergrenzen van Portugal in zee vloeit. — Voorts in Frankrijk: 6. de *Garonne*, die uit de Pyreneën ontspringt, noordwestwaarts langs Toulouse en Bordeaux vloeit, en, na de *Dordogne* (waaraan Bergerac) te hebben opgenomen, als *Gironde* in zee stort; 7. de *Loire*, die uit de Sevennes ontspringt, en voorbij Nevers, Orleans, Blois, Tours, Angers en Nantes vloeit. Al deze rivieren ontlasten zich in de Atlantische zee. 8. de *Seine* ontspringt uit het Sichelgebergte, stroomt voorbij Troyes, Parijs, Rouaan en Havre naar het Kanaal; de *Aube* en *Marne* (waaraan Chalons) zijn armen van deze rivier. 9. De *Rijn* ontspringt in Graauwbunderland, stroomt voorbij Chur, verder meest langs de noordergrenzen van Zwitserland, door de Bodensee of het meer van Constants (waaraan Constants), en langs Breisach, Straatsburg, Spiers, Mannheim, Worms, Ments, Koblents, Bonn, Keulen, Dusseldorp en Wezel, tot aan de Nederlanden, waar hij zich in onderscheidene armen verdeelt, doch als Rijn langs Arnhem, Utrecht en Leiden in de Noordzee vloeit. Het gebied dezer rivier, groot 4000 vierk. mijlen, grenst aan dat van den Donau, en wordt door de Ardennen van dat der Seine gescheiden. De voornaamste rivieren, die de Rijn opneemt, zijn: de *Aar* (waaraan Bern, Solothurn, Aarau, Habsburg), de *Necker* (waaraan Stutgard, Heilbronn, Heidelberg, Mannheim), de *Mein* (waaraan Schweinfurt, Wurzburg, Afschaffenburg, Frankfort, Ments), de *Moemel* (waaraan Mets, Trier, Koblents). 10. De *Wezer* ontspringt uit het Thuringer-woud, en stroomt noordwaarts langs Minden en Bremen naar de Noordzee. 11. De *Elbe* ontspringt uit het Reuzengebergte in Boheme; na al de wateren van dit rijk ontvangen te hebben, stroomt zij noordwestwaarts langs Dresden, Meissen, Torgau, Wittenberg, Dessau, Maagdenburg, Hamburg en Altona naar de Noordzee. Armen zijn de *Moldau* (waaraan Praag), de *Elster*, de *Havel* (waaraan Potsdam en Brandenburg) met de *Spre* (waaraan Berlijn), en de *Saale* (waaraan Jena, Halle) met de *Witte Elster* (waaraan Leipzig). 12. De *Oder* ontspringt uit de Karpathen, en vloeit voorbij Breslau, Frankfort, Kustrin en Stettin in het Pommersche haff, en daarna in de Oostzee; de *Wartha* (waaraan Posen en Kustrin) is een arm dezer rivier. 13. De *Weichsel* ontspringt uit de Karpathen, en vloeit voorbij Krakau, Warschau en Dantzig in de Oostzee; de *Boeg* is een harer armen; 14. De *Njemen* of *Memel* stroomt voorbij Grodno en Tilsit in het Kurische haff aan de Oostzee. 15. De *Duna* ontspringt uit het Volchonski-woud, en stort zich bij Riga in de Golf van Riga; 16. De *Neva* loopt uit het Onega-meer, langs Petersburg, in de Finlandsche golf. 17. De *Dwina* stort zich bij Archangel in de Witte zee.

Als *kapen* zijn belangrijk: de *Noordkaap* (17° N. B.), de noordelijkste punt van Europa; kaap *la Roca* (9½° W. L.), de westelijkste punt van het vaste land; kaap *St. Vincent* (c. 9° W. L. 37° N. B.), de zuidwestelijkste punt; kaap *Tarifa* aan de straat van Gibraltar (36° N. B.), de zuidelijkste punt. Voorts kaap *Ter Neus*, kaap *Landsend*, kaap *Finistère* en kaap *Matapan*.

De grootste meren van Europa vindt men in het noorden, te weten: het *Ladoga*-, het *Onega*- en het *Peipus*-meer in Rusland; het *Wener*-, het *Wetter*- en het *Mäler*-meer in Zweden. Voorts heeft men nog het meer van *Genève*, van *Constants* en van *Neufchatel* in Zwitserland, het meer *Maggiore* (spr. Madzjóre), van *Garda* en van *Como* in Italië, het *Platten*- en het *Neusiedlermeer* in Hongarije. De voornaamste eilanden zijn: *IJsland*, *Groot-Brittanje* en *Ierland* in de Atlantische zee; van de Deensche eilanden, *Seeland* en *Funen*; van de Zweedsche, *Gothland* en *Öland*; voorts in de Middellandsche zee: *Sicilië*, *Majorca*, *Minorca*, *Sardinië*, *Corsica*, *Malta* en *Candia*.

Het *klimaat* kan men onderscheiden in 1. het *warme*, waar de citroenboom bloeit (tot 43° N. B.), 2. het *matige*, tot daar, waar het koren nog rijpt (65° N. B.), en 3. het *koude*, waar alleen rendiermos groeit.

Het getal *inwoners* bedraagt 275 millioen, verschillende door oorsprong en taal. De oostelijke helft van *Europa* wordt bewoond door den *Slavischen* stam, met den *Grieksch*en in het zuiden, den *Tataarschen* in het zuid-oosten en den *Finnischen* in het noorden; de westelijke helft heeft in het midden en noorden den *Duitschen*, in het zuiden den *Romaanschen*, en op den westelijken uithoek van het midden den *Keltischen* stam. De Turken belijden de *Mohammedaansche*, 2 millioen Joden de *Israëlitische*, en de overige bewoners de *Christelijke godsdienst*. Onder de Samoeden vindt men eenige *Heidenen*; ook bestaat nog een zwervend volk, *Heidens*, vroeger door geheel Europa verspreid, dat zich voornamelijk in bosschen ophoudt, en geheel zonder godsdienst is.

Uit een staatkundig oogpunt beschouwd, laat Europa zich verdeelen in *West- en Oost-Europa*.

I. West-Europa bevat: 1. het *Pyrenesche schiereiland* (Portugal en Spanje); 2. *West-Alpenland* (Frankrijk); *Zuid-Alpenland* (Italië), en de *Noord-Alpenlanden* (Zwitserland, Duitschland, België en Nederland); 3. de *Noordzee-eilanden* (Groot-Brittanje en Ierland, benevens IJsland); 4. de *Oostzeelanden* (Denemarken, Noorwegen, Zweden en Pruisen).

II. Oost-Europa: 1. de *Noord-Karpathische landen* (Rusland, benevens Polen en Galicië); 2. de *Zuid-Karpathische landen* (Hongarije in eenen ruimen zin, Griekenland en Turkije).

PORTUGAL.

Dit koninkrijk wordt begrensd door Spanje en de Atlantische zee, beslaat 1660 vierk. mijlen, en telt 3½ miljoen zielen.

Portugal (dat is: fraaije haven) werd een rijk in 1139, bloeide onder EMANUEL (1495), was magtig en aanzienlijk onder JAN III (1521—77). Veroverd door PHILIPS II van Spanje (1581), verloor het aan de Nederlanders vele bezittingen. Van 1807—1821 was de koninklijke zetel te Rio Janeiro gevestigd; Brazilië scheidde zich af; de kroonprins Dom PEDRO werd er keizer, doch in 1832 weder afgezet. In 1826 verviel de kroon van Portugal aan PEDRO; hij moest die afstaan aan zijne dochter MARIA; Dom MIGUEL maakte zich van het gezag meester (1828), maar werd verjaagd (1834). Na het overlijden van koningin MARIA DA GLORIA, regeerde haar echtgenoot FERDINAND, Prins van Coburg, bij minderjarigheid van zijnen zoon, koning Dom PEDRO V, die thans (1855) den zetel heeft beklommen. De *regeringsvorm* is sedert 1826 beperkt monarchaal, en erfelijk ook in de vrouwelijke linie. De R. C. godsdienst is de alleenheerschende.

De *bodem* van het rijk is aan de zeekust vlak en zandig, in het binnenland bergachtig, doch van nature vruchtbaar. Het voornaamste gebergte is de *Serra d'Estrelha* (spr. Estrelja), hoog 6 à 7,000 voet. Kaap *St. Vincent* (REINIER CLAESSENS) en kaap *la Roca* zijn belangrijk. De rivieren *Minho*, *Douro*, *Taag* en *Guadiana* ontspringen in Spanje. Het *klimaat*, door de zee en de bergen gematigd, is aangenaam.

De *producten*, schoon aanzienlijk, zijn niet geëvenredigd aan de vruchtbaarheid des bodems. Voornamelijk

heeft men muilezels, schapen; veel visch; vooral wijn (portwijn) en zuidvruchten; sporen van metalen; slechts ééne zoutbron, doch veel zeezout.

De Portugezen zijn slechte landbouwers, bergwerkers en fabrikanten; alleen zijdefabrieken zijn belangrijk. Zij leggen zich vooral op handel en zeevaart toe; de meeste handel wordt met Engeland gedreven. De invoer evenwel overtreft den uitvoer.

Het rijk wordt verdeeld in 8 provinciën (vroeger in 6): 1. *Estramadura*, 2. en 3. *Opper- en Neder-Beira*, 4. *Minho*, 5. *Douro*, 6. *Tras-os-Montes*, 7. *Alem-tejo*, 8. *Algarvië* (weleer een koninkrijk). De hoofdstad is *Lissabon*, aan den Taag, met 280,000 inw. Andere belangrijke steden zijn: *O Porto*, *Braga*, *Coimbra* en *St. Ubes*.

Lissabon (c. 9¼° O. L. 38¾° N. B.) heeft eene goede haven, veel handel en scheepvaart, en is sedert de aardbeving van 1755 geregeld gebouwd. *Porto* of *O Porto* (de Haven), aan den Douro, heeft 80,000 inwoners en veel handel (portwijn). *Braga*, de zetel des aartsbisschops, *Coimbra* aan den Mondego, met de enige hoogeschool, en *Sentual* of *St. Ubes*, eene zeestad met veel zout-handel, hebben ieder 15,000 inw.; *Elvas*, eene grensvesting, *Ovar*, *Evora*, *Tavira*, *Viseu* (spr. Vise-oe) zijn steden van 10 tot 9000 inw.

Buiten Europa heeft Portugal: in Afrika de *Azorische* en *Kaapverdische eilanden*, *Madera* (wijn), *Porto-Santo*, *St. Thomas*, en bezittingen op de kusten; in Azië de steden *Diu* en *Goa*, het eiland *Macao* en een gedeelte van *Timor*, te zamen 20 à 25,000 v. m. met 2½ miljoen bewoners.

SPANJE.

Dit koninkrijk grenst aan de Middellandsche zee, Frankrijk, de Atlantische zee en Portugal, beslaat 8600 vierk. mijlen, en telt 14¼ miljoen bewoners.

Sedert 712 werd het rijk door de Mooren of Arabieren bijna geheel veroverd. Verschillende staten, aan de Arabieren ontrukkt, werden in 1478 vereenigd, en in 1492 verdreef men de Arabieren. KAREL van Oostenrijk beklom in 1516 den troon. Verovering van *Mejico* 1519, *Peru* en *Chile* 1531. De *Nederlanden* onafhankelijk verklaard 1648. In 1701 de Bourbons op den troon. Successie-oorlog. Afsand van de *Spaansche Nederlanden* aan Oostenrijk, van *Sevilië* aan Savoye, van *Gibraltar* en *Minorca* aan Engeland 1713. Van 1808—12 JOZEF BONAPARTE koning. Terugkomst van FERDINAND 1813; de Salische wet af-

geschaft 1830. MARIA ISABELLA volgde FERDINAND op (1833); DON CARLOS maakte, op grond van de Salische wet, aanspraak op den troon, waardoor burgeroorlog ontstond. De regering is beperkt monarchaal, met een wetgevend ligchaam (*Cortes*), en sedert 1830 ook erfelijk in de vrouwelijke linie. De R. C. godsdienst is de alleenheerschende. Men spreekt *Spaansch*, in Biskaye en Navarre *Baskisch*.

De grond is vruchthaar, doch op vele plaatsen onbebouwd, en over het algemeen bergachtig, met uitgestrekte hooglanden, waar het klimaat des zomers zeer heet is. De *Pyreneën* scheiden het rijk van Frankrijk, en zenden het *Cantabrisch gebergte* westwaarts naar kaap *Finistère*. De *Sierra Guadarama*, *Sierra Toledo*, *Sierra morena* en *Sierra nevada* zijn mede belangrijke bergketenen. Behalve den *Minho*, den *Tajo*, den *Duero* en de *Guadiana*, heeft men den *Guadalquivir* en den *Ebro*. Als voorgebergte heeft men nog kaap *St. Sebastiaan* en kaap *Trafalgar*, aan de Straat van *Gibraltar*, die Europa van Afrika scheidt.

De meest bloeiende tak van bestaan is de veefokkerij: merino's of rondtrekkende schapen en Andalusische paarden zijn beroemd. Verder heeft men veel visch, heerlijke oesters, uitmuntende wijnen en zuidvruchten, kurk, zouthout, veel koper en ijzer, zeer veel lood en minerale wateren, en meer dan 1000 zoutbronnen. De fabrieken zijn thans een weinig meer van belang; de handel is aanmerkelijk, doch meer in- dan uitvoer.

Spanje wordt thans verdeeld in 48 provinciën, waarbij de *Canarische eilanden* als 49ste prov. komen; men volgt echter gewoonlijk de verdeeling in 17 landschappen: *Nieuw- en Oud-Castilië*, *Leon*, *Asturië*, *Galicië*, *Estramadura*, *Sevilla*, *Córdoba*, *Jaen*, *Granada*, *Murcia*, *Valencia*, *Arragonië*, *Catalonië*, *Navarre* en de *Baskische provinciën* met de *Balearische eilanden*. Hiervan heeten *Asturië* en *Catalonie* vorstendommen, *Estramedura* een landschap, en de overigen, behalve de *Baskische provinciën*, koninkrijken. Hoofdstad: *Madrid*, aan de *Manzanares*, met 210,000 inw. Andere steden zijn: *Barcelona*, *Sevilla*, *Cadiz*, *Granada*, *Valencia*, *Malaga*, *Zaragoza*, *Cartagena*, *Córdoba*, *Murcia*, *Xeres*, *Valladolid*, *Toledo*,

Salamanca, *Pamplona*, *Bilbao*, *Segovia*, *Gibraltar* en *Palma*.

Madrid (3° W. L. 40½° N. B.) is eene welgebouwde stad; bekend is het Prado, eene wandelplaats. *Barcelona*, eene sterkte aan de Middellandsche zee, met veel zeehandel, heeft 140,000 inwoners. *Sevilla* (spr. Sevielja), aan den *Guadalquivir*, 120,000 (vroeger 400,000) inw., een amphitheater en groote tabaksfabriek. *Cadiz* (spr. Kádies), eene oorlogshaven op het eiland *Leon*, 70,000 inw. en sterken zeehandel. *Granada* (spr. Granáda) heeft 85,000 inw., eene hoogeschool en de vermaarde *Alhambra* (Moorsche citadel). *Valencia*, zijdefabrieken en 70,000 inw. *Malaga*, aan de Middellandsche zee, 52,000 inw. en uitgebreiden handel (Malagawijn). *Zaragoza*, aan den *Ebro*, 43,000 inw. en eene hoogeschool. *Cartagena*, eene oorlogshaven, *Córdoba*, aan den *Guadalquivir*, met een Moorsch paleis (in vroegere tijden 300,000 inw. en lederfabrieken, het korduaan) en *Murcia* (spr. Moersia) aan de *Segura*, met zijdehandel, hebben 36 à 37,000 inw. *Xeres* (wijn) heeft 34,000 inw. *Santiago de Compostella* 28,000 inw. *Orihuela*, *Alicante* (wijn en handel), *Coruña* (spr. Koroenja), *Valladolid* (spr. Valjadoli), (vroeger met 100,000 inw.) hebben 26 à 21,000 inw. *Jaen* (spr. Ga-en), *Almeria*, eene haven, *Isla de Leon* of het eiland *Leon*, *El puerto* (spr. poerto) *de Santa Maria* tegenover *Cadiz*, *Ronda*, *Alcoy*, *San Lucar de Barrameda* hebben 19 à 17,000 inw. *Gibraltar*, met de vesting op eene 1400 voet hooge rots, behoort den Engelschen, en heeft 17,000 inw. *Toledo* (vroeger met 200,000 inw.), *Salamanca*, met eene beroemde hoogeschool, *Ubeda*. *San Felipe*, *Reus* (spr. Re-oes), *Plana*, *Olot*, eene bedrijvige stad, *Tortosa*, eene sterkte aan den *Ebro*, *Pampelona*, eene sterkte aan de *Pyreneën*, *Bilbao* met wolhandel, en *Velez*, zijn steden van 15 à 16,000 inw. *Segovia*, bekend door zijne wol, *Ferrol*, eene oorlogshaven, *Badajoz*, (spr. Badágos), eene grensvesting (slag 1811) hebben 13,000 inw. *Palma*, de hoofdstad van het eiland *Majorca*, heeft 34,000 inw. Andere eilanden zijn: *Minorca*, hoofdstad *Port-Mahon* met 6000 inw., en de *Pithuysische eilanden* *Iviza* en *Formentera*.

Buitenlandsche bezittingen. In Afrika: eenige plaatsen in *Barbarië*, en de *Canarische eilanden*. In Azië: een geaelte van *Magindanao* en de *Philippijnsche eilanden*. In Amerika: *Cuba* en *Porto-rico*. In Australië: de *Marianen-eilanden*. Te zamen ruim 5000 vierk. mijlen, met 4½ millioen zielen.

FRANKRIJK.

Dit keizerrijk grenst aan Italië, Zwitserland, Duitschland, België, het Kanaal, de Atlantische zee, Spanje en

de Middellandsche zee, beslaat 9748 vierk. mijlen, en telt 36 millioen bewoners.

De oude benaming *Gallië* is ontleend aan de eerste bewoners, de Gallen of Kelten, waarvan de Breagners afstammen. CLOVIS stichtte het Frankische rijk (486), dat onder KAREL den Grooten eene aanzienlijke uitgebreidheid had, doch bij zijnen dood (814) verdeeld werd. KAREL de Kale (843) was de eerste koning van het eigenlijke Frankrijk, dat zich later uitbreidde. In 987 beklom HUGO CAPET, in 1323 het huis VALOIS, en in 1589 het huis BOURBON den troon. Omwenteling 1789. NAPOLEON I keizer 1804—13. Herstelling der Bourbons. Omwenteling 1830. LOUWIS PHILIPS VAN ORLEANS koning 1830—48. Omwenteling 1848. Republikeinsche regeringsvorm. Aanhoudende onlusten. Sedert 1852 NAPOLEON III keizer. De R. C. godsdienst wordt het meest beleden, doch andere gezindten genieten volkomene vrijheid. Men spreekt er *Fransch*, bij de Pyreneeën *Baskisch*, in Bretagne *Kymrisch*, in den Elzas *Duitsch*, op Corsica *Italiaansch*.

De bodem is in het westen en noorden vlak, in het zuiden en oosten bergachtig. De *Pyreneeën* heeft men aan de Spaansche, de *Cottische Alpen* aan de Italiaansche, de *Jura* aan de Zwitsersche grenzen. In het zuidoosten vindt men de *Sevennes*, die hare takken onder verschillende benamingen uitbreiden. De grond is vruchtbaar en welbebouwd; eenige streken echter zijn onvruchtbaar. Rivieren: de *Rhône* (met de *Saone*), de *Loire*, de *Seine* en de *Garonne*, een gedeelte van den *Rijn*, en de bronnen van de *Maas* en de *Schelde*. Kanalen verbinden de rivieren. Zeeboezems zijn: de *Golf van Biscaye*, of de *Bogt van Frankrijk*, en de *Golf van Lion*. Het klimaat is zacht en aangenaam.

Landbouw en veeteelt zijn niet zeer bloeiend; zooveel meer de wijnbouw. In het zuiden heeft men veel olie en zijde; verder veel hout, en, behalve ijzer, koper en lood, veel bergzout, salpeter en steenkolen. Het *fabriekwezen* staat op eenen hoogen trap, en de *handel* is levendig.

Vóór de omwenteling van 1789 was Frankrijk verdeeld in 16 provinciën, thans in 86 departementen. Hoofdstad: *Parijs* aan de *Seine*, met 1 millioen inwoners. Voornaamste steden zijn nog: *Lyon*, *Marseille*, *Bordeaux*, *Rouaan*, *Nantes*, *Toulouse*, *Orleans* en *Rheims*; sterkten: *Rijssel*,

Straatsburg, *Mets*, *Amiens*, *Duinkerken*, *Havre*, *Boulogne*, *Brest*, *Rocheport* en *Toulon*.

Parijs (24° O. L. 58½° N. B.), in Isle de France, dep. Seine, heeft schoone fabrieken en inrigtingen, en is eene van de belangrijkste steden der aarde. Het nabijgelegene *Versailles*, met 30,000 inw., was vroeger het verblijf der koningen, en het vlek *Sèvres* is vermaard door zijne porseleinfabriek.

Lyon, aan de Rhône en Saone, met 210,000 inw., is de voornaamste fabriekstad, vooral in zijde. *Marseille*, aan de Golf van Lion, met 158,000 inw., de grootste handelstad. *Bordeaux*, aan de Garonne, heeft 115,000 inw. en zeer veel handel, vooral in wijn (*Medoc* en *Bergerac* liggen in de nabijheid). *Rouaan*, aan de Seine, heeft 97,000 inw. en fabrieken. *Nantes*, aan de Loire, 88,000 inw., fabrieken en handel. *Toulouse*, aan de Garonne, 82,000 inw., handel en vele fabrieken.

Sterkten: *Rijssel* (Lille), aan de Deule, met 78,000 inw.; *Kamerijk* (Cambrai) en *Valenciennes*, aan de Schelde, *Atrecht* (Arras), aan de Scarpe, 25,000 inw.; *Amiens*, aan de Somme, 45,000 inw. (vrede 1802). Aan het Kanaal: *Duinkerken*, de noordelijkste stad, heeft 25,000 inw.; *Boulogne*, 28,000 inw.; *Calais*, eene overvaart op Dover en 12,000 inw.; *Dieppe*, 18,000 inw.; *Havre*, aan den mond van de Seine, de voornaamste koopvaardijhaven, heeft 30,000 inw.; *Cherbourg*, oorlogshaven, 40,000 inw. Aan de Middellandsche zee: *Brest*, de voornaamste oorlogshaven, met 32,000 inw. *l'Orient*, eene havenstad, met 19,000 inw.; *La Rochelle*, met 15,000 inw. (belegerd 1627—28); *Rocheport*, eene oorlogshaven, met 14,500 inw.; *Bayonne* in het zuiden, met 16,000 inw. (van deze stad dragen de bajonnetten haren naam). Aan de Middellandsche zee, behalve *Marseille*: *Toulon*, eene oorlogshaven, 35,000 inw.; *Perpignan*, aan de Spaansche grenzen, met 18,000 inw. Aan de oostelijke grenzen: *Mets*, aan de Moezel, met 48,000 inw.; *Straatsburg* aan de Ille, met 66,000 inw., een dom en 2 missen; *Besançon* aan de Doubs; *Grenoble*, aan de Isère, met 29,000 inw.

Verder zijn nog belangrijk: *Orleans*, aan de Loire, met 44,000 inw. en vele fabrieken (het orleans); *Rheims*, weleer de krooningsstad, met 39,000 inw. en wijnhandel. Het nabijgelegenestadje *Epernay* is beroemd door zijnen champagnewijn. *Nimes* (in Languedoc) heeft 43,000 inw. en zijdefabrieken; *Montpellier* 36,000 inw.; *Cette*, zeestad, met 10,000 inw., is de uitvoerplaats van Montpellier en van geheel Languedoc. *Avignon*, aan de Rhône, heeft 34,000 inw.; *Aix*, 21,000 inw., baden en olijfolie; *St. Etienne*, aan de Loire, 42,000 inw., geweer- en zijdefabrieken; *Tours*, aan de Loire, 27,000 inw. en zijdefabrieken; *Rennes*, aan de Vilaine, 36,000 inw. en zeildoek; *Angers*, 36,000, *Caen*, 43,000, en *Troyes* 36,000 inw., alle fabrieksteden. *Nancy* heeft 28,000, *Dijon* (spr. Di-zjon) 27,000 inw. Nog verdienen melding: *Lunenburg*, om den vrede van 1801; *Compiègne* en *Fontainebleau*, om de koninklijke lustsloten. Op het eiland *Corsica*: *Ajaccio* (spr. Ajatsjo), de hoofd-

stad, met 9000 inw. (geboren NAPOLEON); *Bastia*, voorheen de hoofdstad, heeft 12,000 inw.

Buitenlandsche bezittingen. In Afrika: *Algerije*, streken in *Senegambië* en het eiland *Bourbon*. In Azië: de steden *Pondichéry*, *Mahé* en *Carracal*. In Amerika: 3 eilandjes bij Newfoundland, eenige W.-I. eilandjes, en een gedeelte van *Guyana* of *Cayenne*. In Australië: *Nieuw Caledonië*, de *Gezelschaps-* en eenige andere eilanden. Te zamen bijna 11,000 vierk. mijlen, met $3\frac{1}{2}$ miljoen inw.

HET BRITSCHE RIJK.

Dit koninkrijk bestaat uit twee groote eilanden *Groot-Brittanje* (*Engeland* en *Schotland*) en *Ierland*, benevens vele kleine. Het wordt ingesloten door de Atlantische zee, het Kanaal en de Noordzee, beslaat 5,700 vierk. mijlen, en telt 28 miljoen bewoners, waarvan bijna 3 miljoen in Schotland en ruim $6\frac{1}{2}$ miljoen in Ierland.

De oudste bewoners waren Kelten, sedert 499 door de Angelen en Saksen verdrongen. Deze stichtten 7 koninkrijken, wier namen nog in de *shires* (spr. *sjiers*) zijn bewaard gebleven. In 827 werden zij onder éénen scepter vereenigd. Engeland in 1017 door KNOET, in 1066 door de Noormannen veroverd. In 1164 Schotland een leen van Engeland. Ierland veroverd 1172; Wales (spr. *Weels*) 1283. Sedert 1714 regeert het huis van Brunswijk, waardoor de Britsche vorsten tevens koningen van Hanover waren. Bij den dood van WILLEM IV werd VICTORIA koningin, en haar oom ERNST AUGUST koning van Hanover. De troon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie; de regering is beperkt met een parlement, dat sedert 1343 in het *huis der lords* en dat *der gemeenten* is verdeeld. In Engeland is de *Anglikaansche*, in Schotland de *Presbyteriaansche* kerk de heerschende; in Ierland is $\frac{2}{3}$ der bevolking *Katholiek*. In Ierland en de Schotsche hooglanden spreekt men *Gaelsch* of *Iersch*, in Wales *Kymrisch*, voor het overige *Engelsch*.

De bodem van Engeland is vlak in het oosten; in het westen heeft men bergen, echter geen hooge; aan de kusten krijtrotzen; van daar *Albion* (Witland). Schotland is vooral in het noorden bergachtig; de laaglanden in het zuiden zijn meer vlak. Ierland is heuvelachtig, doch zelden verheffen de heuvels zich tot bergen. De hoogste top van het *Peak-gebergte* (spr. piek) is de *Wharn* in

Wales, hoog 3700 voet; van het *Hoog-gebergte*, in Schotland, de *Ben-Nevis*, hoog 4400 voet. Engeland en vooral Ierland zijn vruchtbaar; Schotland biedt vele natuurschoonheden aan. De berglucht is koud en droog, maar zeer gezond. In Engeland en Ierland is het klimaat vochtig, doch zacht en niet ongezond. Rivieren in Engeland zijn: de *Teems*, de *Humber* (gevormd door de zamenvloeiing van de *Trent* en de *Ouse*) en de *Savern* (spr. *Severn*.) In Schotland: de *Clyde* (spr. *Klaid*), de *Tay* (spr. *Tee*) en de *Forth*. In Ierland: de *Shannon* (spr. *Sjennen*). De grootste meren zijn: van Ierland, *Lough-Neagh*; van Schotland, *Loch-Lomond* en *Loch-Nesse*. De *Iersche zee* scheidt de beide eilanden; de zuider-ingang is het *St. George-*, de noorder-ingang het *Noorder-kanaal*. De wijde mond der *Savern* draagt den naam van *Kanaal van Bristol*, en de *Caledonische zee* scheidt Schotland van de *Hebriden*. Andere eilanden zijn: de *Orkaden*, de *Shetlandsche eilanden*, *Bute* (spr. *Bjoet*) en *Arran*, die tot Schotland — *Man* en *Wight* (spr. *Wait*), die tot Engeland — en *Anglesey* (spr. *Engelsie*), dat tot Wales behoort.

Voortbrengselen zijn: in Engeland en Ierland voortreffelijk rundvee, en vele schapen met beste wol; in Schotland minder goed. In Engeland goede paarden; die van Ierland en Schotland zijn klein. Engelsche doggen, veel visch, beste oesters, haring aan de Schotsche kust, waar men ook de eidergans met kostbaar dons aantreft. Nergens in Europa meer koper, tin, lood en ijzer, en eene onuitputtelijke hoeveelheid steenkool. Geen land in de wereld, waar de *handel* en het *fabriekwezen* zóó bloeijen; de machineriën verrigten het werk van 400 miljoen menschen, en de vele havens, voortreffelijke wegen, menigte kanalen en spoorwegen, zoowel als de gunstige ligging en de uitgestrekte koloniën, bevorderen den handel.

A. Het Koninkrijk Engeland.

I. *Eigenlijk* Engeland. Verdeeld in 40 *shires* of graafschappen, waarvan de hoofdstad is *Londen* aan den

Teems, met 2,360,000 inw. Andere voornamen steden zijn: *Manchester*, *Liverpool*, *Birmingham* en *Bristol*. Voorts zijn nog merkwaardig: *Plymouth*, *Portsmouth*, *Yarmouth*, *Newcastle*, *Norwich*, *Hull*, *Brighton*, *York*, *Greenwich*, *Oxford*, *Cambridge*, alsmede *Harwich* en *Dover*.

Londen (0° L. 51½° N. B.), de grootste stad van Europa, de aanzienlijkste handelstad der aarde, bestaat uit de *City*, *Westminster* en *Southwark* (spr. Sottrik) (Brand 1666.) — *Manchester* (spr. Mensjter), aan de Irwell, de voornaamste fabriekstad, met 350,000 inw. — *Liverpool* (spr. Livverpoel), aan de Mersey, de tweede handelstad der aarde, met 340,000 inw. — *Birmingham*, aan een kanaal, de voornaamste fabriekstad in ijzer- en metaalwerken, met 210,000 inw. — *Bristol*, aan de Avon (tak der Savern), met 120,000 inw., fabrieken en handel. — *Leeds* (spr. Lieds), aan de Aire, met 190,000 inw. en lakenfabrieken. — *Sheffield*, aan den Dun, met staal- en pletwerken en 90,000 inw. *Halifax* (spr. Hellifeks), aan den Calder, en *Huddersfield* met lakenfabrieken en 110,000 inw. — *Plymouth* (spr. Plimmuz), met 90,000, en *Portsmouth*, met 55,000 inw., zijn beide oorloghavens aan het Kanaal. — *Newcastle* (spr. Njoekessel), aan den Tyne (spr. Tain), met 80,000 inw. en handel in steenkool. — *Norwich* (spr. Norritsj), koopstad aan de Yare, met 66,000; *Nottingham*, aan de Trent, met 55,000 inw., kousenfabrieken en brouwerijen. — *Bath* aan den Avon, met baden en 75,000 inw. — *Hettenham*, badplaats, met 40,000 inw. — *Hull*, haven- en handelstad aan den Humber, met 60,000; *Brighton* (spr. Braitn), eene havenstad, met 56,000 inw. — *York*, aan de Ouse, met 30,000; *Leicester* (spr. Lester), fabriekstad, met 31,000; *Greenwich* (spr. Grennitsj) aan den Teems, met eene sterrewacht en 30,000 inw. *Oxford* aan de Isis, en *Cambridge* (spr. Kembritsj), aan den Cam, beide hoogeschoolen, met 25,000 inw., even als *Yarmouth* (spr. Jarmouds), eene sterkte aan de Yare, *Shrewsbury* (spr. Sjroosburri), aan de Savern, *Chester* (spr. Tsjester), aan de Dee (spr. Die), beroemd door de kaas, *Wakefield* (spr. Weekfield) en anderen. — Nog zijn bekend: het sterke *Chattam* (spr. Tsjettem), met 20,000 inw., aan den Teems, door den zeetogt van de RUYTER; *Harwich* (spr. Harritsj), door het veer op Hellevoetsluis; *Dover*, eene sterkte met 20,000 inw., door het veer op Calais; *Etruria*, door het aardewerk van WEDGWOOD (spr. Wedzjwoed); *Burton*, (spr. Burtn) door de ale (spr. eel), enz. Verder heeft men nog groote fabrieksteden van 30 tot 20,000 inw., zoo als: *Derby*, *Stockport*, *Wolverhampton*, *Oldham*; alsmede *Fleetwood* (spr. Fliedwoed), eene bloeiende koopstad, in de laatste jaren uit het niet verzezen.

II. *Het Prinsdom Wales*, verdeeld in Noord- en Zuid-Wales, bevat 12 shires. De hoofdstad is *Pembroke* met 7000 inwoners.

Pembroke (spr. Pembroek) heeft eene voortreffelijke haven, *Merthyr Tydvill*, een vlek met 60,000 inw., bezit ontzaggelijk veel ijzerwerken. Jaarlijks wordt er 1½ miljoen centenaars bewerkt.

B. *Het koninkrijk Schotland*, verdeeld in Zuid-Midden- en Noord-Schotland, bevat 32 shires. Hoofdstad *Edinburg*, nabij de Golf van Forth, met 120,000 inw.; voornamen steden: *Glasgow* en *Aberdeen*.

I. Zuid-Schotland. — *Edinburg* (3½ W. L. 56° N. B.), heeft eene beroemde universiteit; zonder de haven *Leith* zijn er ruim 160,000 inw. *Glasgow* (spr. Glesgo), aan den Clyde, heeft eene hoogeschool en 280,000 inw.; *Paisley* (spr. Peesli), 65,000 inw.; *Greenock* (spr. Grennuk), eene havenstad, 40,000 inw.

II. Midden-Schotland. — *Aberdeen* (spr. Eberdien), aan de Dee, heeft 70,000 inw., eene hoogeschool, fabrieken en graanhandel. — *Dundee* (spr. Dundi), met 50,000, en *Perth* met 21,000 inw., zijn handelsteden aan den Tay.

III. Noord-Schotland. — *Inverness* aan de Ness, marktplaats der Schotten, met 18,000 inw.

C. *Het koninkrijk Ierland*. Verdeeld in 4 provinciën: Leinster, Ulster, Connaught en Munster, te zamen 32 graafschappen. Hoofdstad: *Dublin* aan de Liffey, met 310,000 inw. Belangrijk zijn nog: *Cork*, *Belfast*, *Limerick* en *Waterfort*.

I. Leinster. — *Dublin* (6¼ W. L. 53¼° N. B.) drijft veel handel; *Kilkenny* heeft 30,000 inw.

II. Ulster. — *Belfast*, eene haven- en handelstad, heeft 75,000 inw.; *Londonderry* 20,000, *Newry* (spr. Njoeri) 18,000 inw.

III. Connaught. — *Galway*, met 36,000, en *Sligo*, met 15,000 inw., liggen aan zeeboezems.

IV. Munster. — *Waterford*, met handel in vleesch, boter en visch, heeft 60,000 inw.; *Cork*, aan de Lee, 130,000 inw. en handel in vleesch, enz. (vleeschhal van Ierland). — *Limerick*, aan de Shannon, heeft 70,000 inw. en veel handel; *Clonmel*, 20,000 inw.

Buitenlandsche bezittingen. In Europa: de vesting *Gibraltar*, de eilanden *Malta* en *Helgoland*, en het patronaat over de *Ionische eilanden*. — In Azië; bijna geheel *Voor-Indië* (eigenlijk eene bezitting van de Eng. O. I. Comp.), *Ceylon*, *Arakan* (sedert 1826), *Malakka*, de vesting *Aden*, *Laboan* en *Hongkong*. — In Afrika: koloniën in *Senegambië* en *Guinea*, het *Kaapland*, benevens eenige eilanden, als: *Mauritius*, *St. Helena*, enz. — In Amerika: uitgestrekt land ten noorden der Vereenigde Staten, Eng. *Guyana* en de meeste West-Indische eilanden. — In Australië: bezittingen in *Nieuw-Holland*, *Van-Diemens-land*, *Nieuw-Zeeland*, enz. Met de uitgestrekte landen van

Noord-Amerika er onder begrepen, beslaan deze bezittingen 150,000 vierk. mijlen, en tellen zij 168 millioen bewoners, waarvan in Voor-Indië alléén meer dan 160 millioen. (Een gedeelte hiervan zijn zoogenaamde *beschermde staten*.)

DENEMARKEN.

Dit rijk bestaat uit het koninkrijk *Denemarken*, met de Duitsche hertogdommen *Holstein* en *Lauenburg*, de *Far-öer* (öe beteekent *eiland*) en *IJsland*, te zamen groot 2820 vierk. mijlen, met 2,400,000.

Denemarken vormde met Noorwegen en Zweden het oude Skandinavië, en werd in 900 een zelfstandig rijk. De unie van Kalmar vereenigde in 1397 de drie Noordsche rijken onder ééne scepter. In 1523 verdreef men CHRISTIAAN II, de unie werd verbroken, en de hertog van Sleeswijk en Holstein op den troon van Denemarken en Noorwegen geplaatst. Oorlogen met Zweden over den tol in de Sond, met het huis Holstein-Gottorp over Sleeswijk. Verbond met Rusland 1746. CATHARINA II van Rusland (uit het huis Holstein-Gottorp) staat Holstein en Sleeswijk af (1768). Gewapende onzijdigheid (1780) en handelsbloei. Engeland tuchtigt het rijk (1801) en neemt de vloot (1807); waarop Denemarken een verbond sluit met NAPOLEON tot aan den vrede van Kiel (1814), toen het *Noorwegen* aan Zweden en *Helgoland* aan Engeland moest afstaan. De regeringsvorm was sedert 1661 onbeperkt monarchaal; doch in 1831 stond FREDERIK VI den Holsteiners eene staatsregeling toe, en in 1834 schonk hij den Denen eene vertegenwoordigende regering. De troon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie; sedert 1848 regeert FREDERIK VII, die ééne stem heeft in den Duitschen Bond. De *Luthersche* godsdienst is de heerschende. Men spreekt *Deensch*, *Duitsch* en *Friesch*.

A. Het koninkrijk Denemarken.

Dit grenst aan Duitschland, de Noordzee (in Denemarken Westzee genoemd), het Schager-rak, het Kattegat en de Oostzee, beslaat 1030 vierk. mijlen, en telt 2,300,000 bewoners. De *Sond*, de *Groote* en de *Kleine Belt* verbinden het Kattegat met de Oostzee. — De *bodem* is vlak, somtijds heuvelachtig, doch zonder bergen; deels vet en vruchtbaar (*mars*), deels dor en zandig (*geest*). De rivier de *Elbe* heeft men in het zuiden. Golven zijn: de *Lymfjord* en

het *Arremeer*. Meren: het *Pöner-*, *Ratzeburger-* en *Schaalmeer*. Het *klimaat* is matig en vochtig, niet ongezond. *Voortbrengselen* zijn: heerlijk rundvee, paarden, groote honden, gevogelte, visch, honig, granen, ooft en hout; geen mineralen. Het *fabriekwezen* is onbeduidend, doch *handel* en *scheepvaart* zijn belangrijk. Men heeft: I. De Deensche eilanden (met ruim 800,000 inw.): Seeland, waarop de hoofdstad des rijks *Kopenhagen*, aan de Sond, met 130,000 inw., benevens de steden *Rotschild* en *Elzeneur*, en Funen, waarop *Odense*. II. Het schiereiland Jutland (met 968,000 bew.), bestaande uit Noord- en Zuid-Jutland of Sleeswijk, met *Sleeswijk* en *Flensburg*. III. De Duitsche landen Holstein, met *Altona* en *Kiel*, en Lauenburg, beide hertogdommen, met 526,000 bew.

Op Seeland: *Kopenhagen* (Kjöbenhavn, d. i. koophaven, of havenstad, $12\frac{1}{2}^{\circ}$ O. L. $55\frac{3}{4}^{\circ}$ N. B.), bij het eiland *Amak*, eene sterke stad, met veel handel en eene hoogeschool (bombardement 1807); *Rotschild* (Röskilde), de begraafplaats der koningen, met 3000 inw. (in de middeleeuwen 100,000); *Elzeneur* (Helsingör), de tolplaats aan de Sond, met 7800 inw. Tot Seeland behooren de eilanden *Bornholm*, met ijzer, steenkolen en lood, *Sams-öe* en *Möen*. — Op Funen: *Odense*, met 9000 inw.; *Nyborg* (spr. Nuborg), met een veer op Seeland. — Het eiland *Langeland* is de oofttuin van Denemarken. — In Noord-Jutland: *Aalborg* (spr. Oolborg) aan den *Lymfjord* (spr. *Lumffor*), en *Aarhus* (spr. Oorhoes), ieder 7000 inw.; *Fredericia*, tolplaats aan de Kleine Belt, 4000 inw. In Sleeswijk: *Sleeswijk* aan de Slee, 12,000 inw. (in de nabijheid het slot Gottorp); *Flensburg*, eene koopstad, met 16,000 inw. — In Holstein: *Glückstadt*, nabij de Elbe, eene vrijhaven, met 6000 inw.; *Altona* aan de Elbe, de tweede stad des rijks, met 30,000 inw.; *Rendsburg*, eene sterkte aan den Eider, met 10,000 inw.; *Kiel*, aan de Oostzee, met eene hoogeschool, jaarmarkt (Kieler omslag) en 14,000 inw. (vrede 1814). — In Lauenburg: de stadjes *Ratzeburg* en *Lauenburg*, met 2 à 3000 inw.

B. De Far-öer.

Deze eilanden liggen in de Atlantische zee, ten noorden van Groot-Brittanje, en beslaan te zamen 24 v. m. Van de 25 zijn 17 bewoond door 8000 zielen. Op *Strom-öe*, het grootste, ligt *Thorshaven* ($7\frac{1}{2}^{\circ}$ W. L. 62° N. B.) met 1000 inw.

C. *Het eiland IJsland.*

In de Atlantische zee, aan den noordpoolcirkel, groot 1800 v. m., met 60,000 bew.

Het werd in 860 door 2 Nooren ontdekt, en in 874 bevolkt; reeds in 930 was het genoegzaam onafhankelijk. Geen land in Europa kon te dien tijde op zoo veel dichters bogen, als IJsland. Het werd in 1662 onderworpen en geraakte in verval.

De bodem is rotsachtig, vol sneeuw en ijsbergen, lavavelden en vulkanen, waaronder de *Hekla*, de *Krabla*, enz. Ontelbare kokende bronnen, waaronder de *Geiser*, die eene dikke waterkolom 90 voet hoog doet opspringen. — Voortbrengselen zijn: kleine paarden, rundvee, schapen (lange, grove wol), gevogelte, visch; eenige moesgroenten, zwavel, zout, enz. Het klimaat is zeer koud. Men vindt er meestal verspreide woningen.

Reikiavik (21½° W. L. 46½° N. B.) heeft 500 inw.

Buitenlandsche bezittingen. In Amerika: *St. Thomas*, *St. Jean*, *St. Croix*, en koloniën op de Groenlandsche kust. Te zamen 191 v. m. met 50,000 bew.

DE ZWEEDSCHE STAAT.

Deze staat bevat de koninkrijken *Zweden* en *Noorwegen*, die aan Rusland, de Botnische golf, de Oostzee, de Sond, het Kattegat, het Skager-rak, de Noordzee en de IJszee grenzen, 13,800 v. mijlen beslaan, en 4½ millioen bewoners tellen. (Zweden 8000 v. m., met 3½ millioen bew.)

In oude tijden vormde deze staat een voornaam deel van Scandinavië. Noorwegen (vroeger onder koningen en jarls verdeeld) werd in 868 een rijk; Zweden in 1250, door de vereeniging met Gotland. De drie rijken onder ééne scepter 1397. Zweden onder GUSTAAF WASA een afzonderlijke staat 1524. Noorwegen aan Zweden afgestaan 1814. In 1751 het huis *Holstein-Gottorp* op den troon, in 1818 BERNADOTTE, die als koning KAREL XIV JOHAN geregeerd heeft tot aan zijn overlijden in 1844. Thans regeert zijn zoon, als OSKAR I. De regeringsvorm is beperkt door stenden, en de troon erfelijk in de mannelijke linie. Noorwegen heeft eenen onderkoning en eigene stenden (*stor-thing*, d.i. groote vergadering). Men spreekt *Zweedsch* en *Noor-*

weegsch (Germaansch), de Lappen en Finnen *Finnisch*. De *Luthersche* godsdienst is de heerschende; de Finlappen zijn bijna Heidenen.

Beide rijken zijn berglanden. Het *Skandinavisch gebergte* draagt in het noorden den naam van *Kjölen*, in het zuiden verschillende benamingen, waaronder *Dovre-fjeld* met den *Sneehättan* (sneeuwhoed), hoog 7100 voet, en *Longfjeld* (lange gebergte) met de grootste sneeuw- en ijsvelden van Europa. — De bodem is niet zeer vruchtbaar; in het zuiden echter heeft men welige landouwen. Het klimaat is koud, doch gezond; in het noorden streng. — Voortbrengselen zijn: vee, gevogelte (eiderganzen), rendieren, wolven; aan de kusten zeedieren en visch; ijslandsche mos; veel timmerhout; veel best ijzer; voorts koper, zilver, fraai marmer, molensteenen. De *fabrieken* zijn van weinig belang, behalve de metaalfabrieken. De *handel* is zeer levendig.

A. *Het koninkrijk Zweden.*

Men vindt hier enkel kustrivieren: de *Tornea*, *Lulea*, *Pithea*, *Dal-elf*, *Motala*, *Gota-elf*. Belangrijk zijn het *Trolhättan*- en het *Gota-kanaal*, en als meren het *Wener*-, het *Wetter*- en het *Mäler-meer* (het laatste met circa 1300 eilandjes.) De oostkust wordt beschermd door rijen klippen en eilandjes, *scheeren* genoemd: Het koninkrijk is verdeeld in: I. Eigenlijk Zweden, waarin de hoofdstad des rijks, *Stokholm*, aan het Mälermeer, met 93,000 inw., en de steden *Gefleborg* en *Upsala*. — II. Gotland, met de steden *Gothenburg*, *Karlskrona*, *Norköping* en *Kalmar*. — III. Noord- of Norrland. — IV. Lapland.

Zweden: *Stokholm* (18° O. L. 59½° N. B.), op eilandjes van het Mäler-meer, is het middelpunt des handels. — *Gefleborg*, eene koopstad aan de Gefl, heeft 8000 inw. — *Upsala*, de krooningsplaats, aan het Mäler-meer, met eene hoogeschool (LINNAEUS), en *Falun*, met de grootste kopermijn, hebben 15,000 inw. — Bij het dorp *Österby* (spr. Eusterbu) ligt de groote ijzermijn van *Danemora*. — Gotland: *Gothenburg*, aan de Gota-elf, met 32,000 inw., eene haven en veel handel; *Karlskrona*, eene oorlogshaven, met 14,000 inw.; *Norköping* aan de Motala, met 13,000 inw.; *Malmö* aan de Sond, met 9000 inw.; *Kalmar*, eene versterkte zeestad, 6000 inw. (Unie 1397.) — Eilanden zijn: *Öland*, *Gotland*, *Hveen* of *Ween*. —

Norrländ: *Gefte*, eene handelstad, met 9000 inw.; de andere steden zijn klein. — Lapland is door nomaden bevolkt, die van jagt, vischvangst en de rendieren bestaan.

B. *Het koninkrijk Noorwegen.*

Rivieren zijn: de *Glommen*, de *Drammen*, de *Louven*, de *Tydale-elf* en de *Tana-elf*. — Meren zijn er vele, waaronder het *Mjösen-* en het *Timund-meer*. De westkust is bezaaid met klippen en eilanden, waaronder de *Lofoden*. Golven zijn: de *Christiania-baai*, de *Swine-sund*. Kapen: de *Noord-kaap* en kaap *Linde-näs* of *Terneus*. Het rijk bestaat uit 5 stichten: *Aggerhuus* of *Christiania*, *Christiaansand*, *Bergen*, *Trondhjem* (spr. *Tronjem*), met hoofdsteden van den zelfden naam, en *Nordland*.

Christiania, aan de baai, heeft 27,000 inw., eene hoogeschool en haven. In het zelfde stift heeft men nog: *Drammen*, met 8000 inw. en houthandel; *Frederikshald* aan de *Swinesund*, met 5000 inw.; dichtbij is het fort *Frederikssteen* (KAREL XII gesneuveld 1718) en *Kongsberg*, met 4000 inw. — *Christiaansand*, aan de *Torridal-elf*, heeft 8000 inw. — *Bergen*, eene sterke haven, 23,000 inw. en zeer veel handel, vooral in visch. — *Drontheim* (Trondhjem), eene havenstad, met 14,000 inw., was weleer de krooningstad. — *Oost-* en *West-Vaage* zijn 2 eil. van de *Lofoden*, die tot Nordland behooren, waar jaarlijks 4000 vischschiuten komen visschen. — Bij *Mosk-öe* heeft men den vermaarden *Maalstroom*.

Buitenlandsche bezittingen: alleen het W. I. eilandje *Barthelemy*.

DE NEDERLANDEN.

Het koninkrijk der Nederlanden grenst ten oosten aan Duitschland, ten zuiden aan België, ten westen en ten noorden aan de Noordzee, is groot 640 vierk. mijlen, en telde op 31 December 1854 bijna 3,230,000 bewoners.

De Nederlanden hebben hunnen naam ontleend aan de lage ligging des bodems. Na den ondergang der Romeinsche heerschappij, in de vijfde eeuw, werden deze landen door de Franken overheerd, wier rijk eene verbazende uitgebreidheid had onder KAREL den Groote, in het begin der negende eeuw, doch dat bij zijnen dood (814) verzwakte, en eindelijk uiteenspatte. De magt der vasallen (hertogen, graven, enz.) was aangegroeid;

zij ontroonden den laatsten Karolingischen vorst (935), en bijna al de Nederlanden werden Duitsche leenen, die zich achtereenvolgens tot erfelijke leenen wisten te verheffen. Van nu aan biedt de geschiedenis der Nederlanden het verhaal aan van de lotgevallen der onderscheidene graafschappen, hertogdommen, enz. Onder KAREL den Stoute echter werden meest al de Nederlanden onder ééne scepter vereenigd. Na zijnen dood ging de heerschappij over op het *Huis van Oostenrijk*, en KAREL V had het gebied over al de Nederlanden, die hij afstond aan zijnen zoon PHILIPS II, koning van Spanje (1555). Tot opstand getergd, scheidden de zeven noordelijke provinciën zich af, en vormden eene republiek, wier vrijheid na eenen tachtigjarigen strijd werd erkend (1648), en die zich tot eenen schier ongelooftelijken trap van bloei en magt verheef. Drenthe werd als een afzonderlijk landschap beschouwd, zoo mede de Generaliteitslanden. (De zuidelijke of Belgische provinciën bleven onder Spanje tot 1713, kwamen toen onder Oostenrijk, en werden in 1793 onder de Fransche republiek ingelijfd.) In 1796 moest de erfstadhouder, prins WILLEM V, naar Engeland vlugten, en men rigte de Bataafsche Republiek op. In 1806 benoemde NAPOLEON zijnen broeder LODEWIJK tot erkoning van Holland, die echter in 1810 weder afstand moest doen van den troon. Prins WILLEM VAN ORANJE landde in 1813, en werd als soeverein vorst der Nederlanden uitgeroepen. Door de bepalingen van het Weener Congres werden de Noord- en Zuid-Nederlanden, in 1815, één koninkrijk onder WILLEM I, tevens groothertog van Luxemburg. In 1830 scheurden de zuidelijke provinciën zich van de noordelijke af, en vormden het koninkrijk België. De koning der Nederlanden (sedert 1849 WILLEM III) bezit de uitvoerende magt, doch deelt de wetgeving met de Staten-Generaal, bestaande uit twee kamers, de *Eerste* en de *Tweede Kamer*. De *Provinciale Staten* besturen, onder de leiding van eenen *Commissaris des konings*, hun gewest. — De grondwet, in 1813 opgesteld, in 1814 herzien, heeft in 1848 eene belangrijke wijziging ondergaan; de regtstreeksche verkiezingen van de leden der *Tweede Kamer*, der provinciale staten en der stedelijke besturen, door stemgeregtigde burgers, zijn daarbij ingevoerd. De leden der *Eerste Kamer* worden gekozen door de Provinciale Staten. Het opperste geregtshof is de *Hooge Raad*; in iedere provincie heeft men een *provinciaal geregtshof*, verders *arrondissements-regtbanken* en *kanton-geregtten*. — De koninklijke waardigheid is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie; de erfgenaam des troons voert den titel van *Prins van Oranje*. — De *Hervormde* godsdienst wordt het meest beleden; $\frac{2}{3}$ der bevolking is *Roomsch-Katholiek*. — Men spreekt *Nederduitsch*, in Friesland ook nog *Boerenfriesch*. De kunsten en wetenschappen staan op eenen hoogen trap.

De bodem van het rijk is vlak en laag, vooral in Friesland, Holland, Zeeland en de Betuwe. Op eenige

plaatsen echter verheft hij zich tot heuvels, zoo als in Drenthe, op de Veluwe en aan de westkust, alwaar eene aaneengeschakelde rij duinen eenen dam vormt, die de Noordzee beteugelt. Waar deze borstwering ontbreekt, heeft men dijken opgeworpen, die allerwege de zee, de rivieren en de meren perken stellen: elders heeft men er meren door ingesloten, die vervolgens zijn drooggemalen, zoo als de *Beemster*, *Purmer*, *Schermer*, *Wormer*; en vooral het *Haarlemmermeer*, onlangs nog de aanzienlijkste plas van ons land, ontstaan door de zamenvloeiing van verscheidene meertjes. Op verscheidene plaatsen evenwel heeft de zee geweldige inbreuken gemaakt. Zoo heeft men de *Zuiderzee* (weleer het meer *Flevo*), die thans 65 vierk. mijlen beslaat, den *Dollart*, in 1277 ontstaan, de *Lauwerzee* met het *Groninger-diep* (de beide laatste weder aanmerkelijk aangeslibt). De *Biesbosch* is ontstaan door eene dijkbreuk in 1421, waarbij 72 dorpen verdronken. Nog heeft men het *Y*, een boezem der *Zuiderzee*; de *Wadden* tusschen de kusten van Groningen en Friesland en de eilanden; de *Zeeuwsche stroomen* of wijde riviermonden. — De voornaamste rivieren zijn: de *Rijn*, die in Zwitserland ontspringt, en langs Arnhem, Wageningen, Renen tot Wijk-bij-Duurstede vloeit, van waar hij, als een onaanzienlijke tak, langs Utrecht en Leiden naar Katwijk loopt. De *Waal*, een arm des Rijns, die reeds aan de Duitsehe grenzen bij Pannerden (vroeger bij Schenkenschans) uit den Rijn schiet, voorbij Nijmegen, Tiel en Bommel stroomt, en nabij Gorinchem zich met de Maas vereenigt. De *Lek*, een andere arm des Rijns, die van Wijk-bij-Duurstede langs Vianen en Schoonhoven vloeit, en zich tusschen Dordrecht en Rotterdam in de Maas ontlast. De *Maas*, die uit de Ardennen in Champagne (Frankrijk) ontspringt, voorbij Maastricht, Roermond, Venlo, Kuik en Grave loopt, en, na hare vereeniging met de Waal, als *Merwe* voorbij Gorinchem tot Dordrecht, waar zij zich in twee armen verdeelt: de *Noord*, die, met de Lek vereenigd, als *Nieuwe Maas* voorbij Rotterdam, Delfshaven en Vlaardingen stroomt,

en de *Oude Maas*, die bij Brielle, met den noordelijken arm hereenigd, zich in de Noordzee stort. De *Schelde*, die mede in Frankrijk ontspringt, en zich door de *Ooster-* en de *Wester-Schelde* of *Hont* in de Noordzee ontlast. De *IJssel*, die in het Munstersche ontspringt, bij Doesburg toevoer ontvangt uit den Rijn, door den *Nieuwen IJssel* (voorheen, zoo men wil, *Drusus-gracht*, een kanaal, 10 j. voor Chr. door DRUSUS gegraven), en voorbij Zutphen, Deventer, Hattem, Zwolle en Kampen naar de *Zuiderzee* stroomt.

Eilanden heeft men in het noorden: *Texel*, *Vlieland*, *Terschelling*, *Ameland*, *Schiermonnikoog* en *Rottum*, in de *Zuiderzee*: *Wieringen*, *Marken*, *Urk* en *Schokland*; en aan de monden der Maas en Schelde: de *Zuid-Hollandsche* en de *Zeeuwsche eilanden*.

Voortbrengselen zijn: voortreffelijk rundvee in de lagere streken, Friesche paarden, veel varkens, schapen, weinig wild, geen verscheurende dieren, veel gevogelte, zeer veel visch, garnalen en oesters; bijen op de heidevelden; veel koren, ooft in de Betuwe, peulvruchten, groenten en bloemen; overvloedig turf in Drenthe, Overijssel, Friesland en Zuid-Holland; steenkolen in Limburg; doch geen mineralen; uit het zeewater bereidt men zout; van klei bakt men kunststeenen. — Takken van bestaan zijn: 1°. *Scheepvaart* en *handel*, welke vroeger met die van Engeland konden wedijveren, doch met de republiek, waarmede zij geboren werden, ook weder ten grave zijn gedaald. Sedert de scheiding van België echter zijn zij weder beginnen te herleven. De binnenlandsche handel wordt bevorderd door de vele middelen van gemeenschap, als kunstwegen, en vooral talrijke kanalen en vaarten, waaronder: het *Noord-Hollandsche kanaal*, dat van het Nieuwe Diep, langs Alkmaar en Purmerend, naar het *Y* bij Amsterdam loopt (van 1819—23 gegraven); de *Zuid-Willemsvaart* (in 1829 begonnen), die zich van 's Hertogenbosch, langs Helmond en Weert, over België, tot Maastricht uitstrekt; het *Voornsche kanaal*, voor de vaart op Rotterdam van belang. Tot heden (1856) heeft men een spoorweg van Amsterdam over Utrecht op Arnhem,

die met de Duitse spoorwegen in verbinding wordt gebragt; een van Amsterdam over Haarlem, Leiden, den Haag, Delft en Schiedam, naar Rotterdam, en van daar over Dordrecht, Zevenbergen en Rozendaal naar de Belgische grenzen, alsmede een spoorweg van Rotterdam over Gouda en Woerden naar Utrecht. — De 2°. tak van bestaan is het *fabriekwezen*, sedert de scheiding van België zeer toegenomen. Men heeft linnen-, laken-, katoen- en wolfabrieken, die door de Handelmaatschappij bloeijen; voorts papier-, houtzaag-, oliemolens, branderijen, suikerraffinaderijen, steen- en pottebakkerijen, kalkbranderijen, enz.; ook de scheepsbouw is thans van belang. — Ten 3°. de *landbouw*, die overal vlijtig wordt beoefend, zoo dat vele heidegronden thans in vruchtbare akkers zijn herschapen, en *veeteelt*, vooral in Holland, Friesland en Groningen. — Ten 4°. eindelijk, de *vischvangst*. De groote of haring-visscherij, vroeger eene goudmijn, bekleedt nog eene voorname plaats; de walvischvangst, weleer een voorname tak van bestaan, is thans bijna verdwenen; de kleine visscherij echter, op onze kusten, verschaft aan een aantal menschen het brood.

Het rijk wordt verdeeld in 11 provinciën: *Noord-Brabant*, *Gelderland*, *Zuid- en Noord-Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen*, *Drenthe* en *Limburg*. Een gedeelte dezer laatste provincie, als ook het mede aan de Nederlanden behorende groothertogdom *Luxemburg*, maken een deel uit van den Duitschen Bond, waarin de koning ééne stem heeft.

De hoofdplaats van het koninkrijk is *Amsterdam* ($4\frac{5}{8}^{\circ}$ O.L., $52\frac{1}{3}^{\circ}$ N.B.), en de residentiestad 's *Gravenhage* ($4\frac{1}{4}^{\circ}$ O.L., $52\frac{1}{10}^{\circ}$ N.B.).

I. Noord-Brabant wordt door de *Maas* van Gelderland, door de *Merwe*, den *Biesbosch* en het *Hollandsch diep* van Zuid-Holland, en door de *Schelde* en de *Eendragt* van Zeeland gescheiden. Ten zuiden grenst het aan België, ten oosten aan Limburg. Het beslaat eene oppervlakte van ruim 93 vierk. mijlen, en telt eene bevol-

king van ruim 408,000 zielen. Behalve de grensrivieren heeft men nog: den *Dommel*, die zich bij den Bosh met de *Aa* vereenigt en als *Dieze* in de Maas stort; de *Merk*, die onder den naam van *Dintel* in den *Krammer* valt; de *Oude Maas*, weleer de bedding der Maas. — De *bodem* is vlak, en bestaat uit goed bouwland, eenige heerlijke weiden, en in het zuiden en oosten veel uit heide, zand, moeras en veen. De *Peel*, een moeras, ligt in het oosten. Het *klimaat* is gezond. De voornaamste steden zijn: 's *Hertogenbosch*, *Breda*, *Tilburg*, *Bergen-op-Zoom* en *Eindhoven*.

's Hertogenbosch (*den Bosch*), aan de Dieze (1^e arrondissement (1), de hoofdplaats der provincie, is eene welvarende stad en zeer sterke vesting, met 20,000 inw., fabrieken en handel (ingenomen door FREDERIK HENDRIK in 1629). De omstreek draagt den naam van *de Meijerij*. — *Tilburg*, eene opene stad, met 15,000 inw. en vele fabrieken. — *Grave*, eene vesting aan de Maas, met 2700 inw. — *Megen* en *Heusden* (in 1821 ontmanteld), met omstreeks 2000 inw. — *Eindhoven*, aan den Dommel (2^e arr.), met 3000 inw., weleer versterkt. — *Helmond*, aan de Zuid-Willemsvaart, vroeger versterkt, met 5000 inw. — *Breda*, eene vesting aan de Merk (3^e arr.), met 15,000 inw.; het kasteel is thans eene militaire akademie (verrassing 1590). — *Bergen-op-Zoom*, eene belangrijke vesting aan de Schelde, met 8000 inw. — *Oosterhout*, eene opene stad, met 8500 inw. — *De Klundert*, vroeger versterkt, met 2000 inw. (Het daaronder behoorende gehucht *Moerdijk* heeft een stoombootveer over het Hollandsch Diep.) — *Zevenbergen*, met 4800 inw. — *Geertruidenberg*, aan de Donge, met 1900 inw. — *Willemstad*, aan het Holl. Diep, met 2000 inw. en *Steenbergen*, vroeger versterkt, met 6000 inw. (het gebied daaronder begrepen). Als dorpen verdienen melding: *Vucht*, *Oirschot*, *Hilvarenbeek*, *Waalwijk*, met looijers en schoenmakers, *Werkendam*, met aannemers, *Valkenswaard*, waar voorheen de valken werden afgerigt, en *St. Michiels-gestel*, met een doofstommen-instituut.

II. Gelderland grenst ten noordoosten aan Overijssel, ten zuidoosten aan Pruissen, ten zuiden aan Limburg en Noord-Brabant, ten westen aan Zuid-Holland en Utrecht, ten noordwesten aan de Zuiderzee, beslaat bijna 93 vierk. mijlen, en telt ruim 390,000 zielen. Behalve *Rijn*, *Maas*, *Waal* en *IJssel*, heeft men nog den

(1) Wij laten hier en in het vervolg op de hoofdplaatsen der arrondissementen onmiddellijk de steden volgen, die onder het ressort behooren.

Berkel, die bij Zutfen, en de *Schipbeek*, die bij Deventer in den IJssel loopt, benevens de *Linge*, die naar de Merwe vloeit. Kanalen zijn, behalve den *Nieuwen IJssel*, het *Pannerdensche kanaal* (waardoor de bedding des Rijns verlegd is) en de *Grist*, sedert 1829 bevaarbaar gemaakt. De bodem is in het noorden, namelijk op de *Veluwe* (vale ouwe, of slechte grond) en in het *kwartier van Zutfen* (vroeger een graafschap), dor en met zandheuveld bezet; de zoom dezer streek echter is vruchtbaar. Het zuiden der provincie, de *Betuwe* (bat ouwe, goede of lage grond) tusschen Rijn en Waal, het oude Eiland der Batavieren (Bat-ouwens), is een vlakke kleigrond, die best graan, schoone weiden en veel ooft oplevert. Ten oosten van Nijmegen heeft men de *Mookerheide* (slag 1574). Het klimaat is zeer gezond. De volkrijkste steden zijn: *Arnhem*, *Nijmegen*, *Zutfen*, *Tiel*, *Wageningen*, *Harderwijk*, *Nijkerk*, *Doesburg*, *Culemborg* en *Bommel*.

Arnhem, eene oude, welvarende stad aan den Rijn (1e arr.), de hoofdplaats der provincie, vroeger versterkt, met 19,000 inw. (waarbij 400 militairen), levendigen handel op Duitschland, en heerlijke omstreken. — *Wageningen*, aan den Rijn, met 4500 zielen. — Aan de Zuiderzee liggen: *Nijkerk*, eene opene stad op de *Veluwe*, met tabaksteelt en 6900 inw.; *Harderwijk*, met 4400 inw. (behalve de militairen), vischvangst, bokkinghangen, roggebroodbakkerijen en een depôt koloniale troepen; *Elburg*, met 2500 inw. en een instituut, door VAN KINSBERGEN opgericht. *Hattem*, met 2500 inw., ligt aan den IJssel. — *Nijmegen*, aan de Waal (2e arr.), met 22,000 inw. (waarbij 1000 milit.), is de grootste stad der provincie, eene der oudste steden des lands, en eene belangrijke vesting, gebouwd op en tegen den Hannerberg (eene Romeinsche legerplaats). Merkwaardig zijn: het Valkenhof (verblijf van KAREL den Groote, 777), het Kalverbosch, het orgel, de tomben, de Heidensche kapel, enz. — *Huissen* en het oude *Batenburg* zijn geringe stadjes. — *Zutfen*, aan den IJssel (3e arr.), eene nette stad, met 12 800 inw. en veel houthandel. — *Doesburg*, eene oude stad aan den IJssel, met 3800 inw. (volgens sommigen, een burg. door DRUSUS gebouwd). *Groenlo* (Grol), vóór 1674 eene belangrijke vesting, telt 2400 inw. — *Lochem* met 2000 en *Borkulo* met 3200 inw. liggen aan den Berkel. *Doetichem* (spr. Deutikem), aan den ouden IJssel, met 4700 inw. (in de stad slechts 2000), *Bredevoort*, *Terborg* en *'s Heerenberg* zijn zeer klein. — *Tiel*, eene oude, belangrijke stad aan de Waal (4e arr.), met 5900 inw. *Culemborg* (Kuilenburg), aan de Lek, met 5100 inw. — *Bommel* of *Zalt-Bommel*, in den Bommelerwaard (een eiland, door

Maas en Waal gevormd), met 3500 inw., voorheen versterkt. *Buren*, een oud stadje.

Belangrijk zijn nog: *Apeldoorn*, een fraai dorp, met de koninklijke lustplaats *het Loo* en 9800 inw.; *Barneveld* (JAN VAN SCHAFFELAAR), met 5600 inw.; het kasteel *Loevestein* (HERMAN DE RUITER en HUGO DE GROOT). *Velp*, *Dieren*, *Brummen*, *Beek* en *Ubbergen* zijn fraaije dorpen. *Lobith* is eene tolplaats.

III. Zuid-Holland grenst ten noorden aan Noord-Holland en Utrecht, ten oosten aan Gelderland; ten zuiden scheiden de Merwe, de Biesbosch, het Hollandsch diep en de Grevelingen het van Noord-Brabant en Zeeland, en ten westen grenst het aan de Noordzee. Deze provincie beslaat eene oppervlakte van 55 vierk. mijlen, en telt bijna 600,000 zielen. De eilanden *Goeree* en *Overflakkee*, *Voorne* en *Putten*, *Beijerland* en *Strijen*, *IJsselmonde*, *Prinsenspolder*, *Rozenburg*, enz. vormen het zuidwestelijk gedeelte. Behalve *Rijn*, *Lek* en *Maas*, heeft men hier nog den *Hollandschen IJssel*, de *Rotte* en de *Schie*; voorts het *Haringvliet* (een wijde riviermond) en den *Biesbosch*. Belangrijk voor den handel is het *Voornsche kanaal*, dat de Maas met het Haringvliet verbindt. Steden zijn: *'s Gravenhage*, *Rotterdam*, *Leiden*, *Dordrecht*, *Delft*, *Gouda*, *Gorinchem*, *Schiedam*, *Vlaardingen*, *Briele*, *Hellevoetsluis* en *Woerden*.

's Gravenhage (den Haag), nabij de Noordzee (1e arr.), is de residentie des Konings, welk voorregt deze stad vóór de jongste omwenteling met Brussel deelde. Het om zijne bad-inrigtingen druk bezochte dorp *Scheveningen* er onder begrepen, telt zij 72,000 inw. De stad is sedert 1250 ontstaan, toen WILLEM II het Grafelijk paleis (het tegenwoordige Oude Hof) bouwde, dat altijd den Graaf tot verblijf verstrekte. Gedurende de Spaansche onlusten echter vestigde WILLEM I zijnen zetel te Delft; doch MAURITS trok weder naar 's Gravenhage, dat hij liet vergrooten. (Door de Gelderschen geplunderd, 1528; twaalfjarig bestand, 1609.) Men vindt er vele prachtige gebouwen en nuttige inrigtingen, waaronder het museum, de bibliotheek, enz. Nabij de stad heeft men het heerlijke Haagsche bosch en de hofstede *Zorgvliet* van CATS. Toen in 1807 de Koninklijke zetel verplaatst werd naar Amsterdam, kwijnde de stad; in 1813 ontving zij dien terug, en thans vooral is zij eene bloeiende plaats. — *Delft*, eene oude stad aan de *Schie*, heeft 18,400 inw. In 1072 werd zij door GOVERT den Bultenaar gesticht. Prins WILLEM I, die er zijn verblijf vestigde, werd

in het Prinsenhof (thans eene kazerne) vermoord. Zijne tombe en die van H. DE GROOT prijken in de Nieuwe kerk. In de Oude kerk vindt men die van P. HEIN, M. TROMP, LEEUWENHOEK, enz. Bekend zijn haar aardewerk en boter. Reeds zeven eeuwen geleden was het Delftsche bier beroemd. Men heeft er landsmagazijnen en eene industrijschool. — Leiden, aan den Ouden Rijn (2e arr.), waarschijnlijk het Lugdunum Batavorum uit den Romeinschen tijd, waarvan de Burg nog een overblijfsel is. Twee eeuwen geleden telde deze stad 100,000, thans slechts 37,000 inw. (behalve 400 militairen en gevangenen). Door het verval der fabrieken is hare welvaart zeer verminderd. Bekend is het beleg van 1574, waarvoor haar de hoogeschool is geschonken, alsmede Leidens ramp 1807. Wereldberoemd is het Rijks-museum; belangrijk de handel in boter en kaas. Nabij Leiden had men *Roomburg*, het Praetorium Agrippinae, waarschijnlijk een der 50 kasteelen van DRUSUS. — Woerden, een stadje aan den Rijn, met 3400 inw. (behalve ruim 700 militairen en gevangenen), vroeger versterkt; het kasteel is thans eene gevangenis. — Rotterdam, aan de Rotte en Maas (3e arr.), de tweede stad van het rijk in handel en bevolking, telt 89,500 inw. (behalve 400 milit. en gevangenen), heeft schoone havens, fraaije gebouwen en nuttige inrigtingen. In de Groote Kerk prijken vele tomben, en op de Groote Markt heeft men een standbeeld van ERASMUS. *Vlaardingen*, aan de Maas, heeft 7600 inw. en haringreederijen; *Schiedam*, aan de Schie, 12,700 inw. en zeer vele branderijen. *Gouda* (Ter Gou), aan den Hollandschen IJssel, heeft 13,400 inw. (behalve 400 milit. en gevangenen), vele pijpenfabrieken en de grootste kaasmarkt van Zuid-Holland. Beroemd is de Groote Kerk door hare geschilderde glazen en fraaije tombes. *Delfshaven* heeft branderijen en 3200 inw. *Maassluis* is eene opene stad, met 3750 inw. *Schoonhoven*, aan de Lek, met 2550 inw., vroeger versterkt, is beroemd door zijnen zalm. (Geboren OLIVIER VAN NOORT.) *Oudewater*, aan den IJssel, met 2000 inw. en eene beruchte waag, waar tooverheksen gewogen werden. (Geboren ARMINIUS.) — Dordrecht (Dordt), aan de Merwe, de oudste stad der provincie, op een eiland (4e arr.), heeft 21,000 inw. en is geschiedkundig vermaard. Door het stapelregt (1299) bloeide weleer de handel; nog is de Rijnhandel belangrijk. Ingenomen door de Geuzen (1572), en de eerste vergaderplaats der Staten. Synode gehouden 1618 en 1619. (Geboren op het Huis te Merwede de gebroeders DE WITT.) — Gorinchem (Gorkum), eene sterkte aan de Linge en Merwe (5e arr.), met 8200 inw. (behalve 470 milit.), was weleer het verblijf der VAN ARKELS. — *Vianen* heeft 2700, *Leerdam* 2600 inw. — De stadjes *Nieuwpoort*, aan de Lek, *Asperen* en *Heukelom*, aan de Linge, zijn gering. — Brielle (den Briel), op het eiland Voorne, aan de Maas (6e arr.), met 4500 inw., i April 1572 door de Geuzen genomen (geboren M. TROMP). *Hellevoetsluis*, aan het Voornsche Kanaal en Haringvliet, eene oorlogshaven, met 2800 inw. *Goedereede* (Goeree), op het eiland van dien naam, met 1200 inw. (Goereesche vrouwen 1490).

Merkwaardig zijn nog de dorpen, bij den Haag: *Voorburg* (het Forum Hadriani), *Rijswijk* (vrede 1697), *Terheide* (zeeslag 1653). Bij Leiden: *Rijnsburg* (Abdij gesticht 1182), *Katwijk aan Zee* (Huis te Britten), *Sassenheim* (Huis te Teylingen, waar JACOBA VAN BEIJEREN overleed, 1436), *Alfen*, oud en welvarend. — Voorts *Boskoop* met boomkwekerijen, *Bodegraven* (Franschen 1672), *Gouderak* met steenovens, *Stolkwijk* (Stolksche kaas), *Oud-Beijerland*, fraai en aanzienlijk. *IJsselmonde* met stoomwerktuigfabrieken, *Sliedrecht* met vele aannemers, *Geervliet*, voorheen eene stad aan de weleer belangrijke Bornisse, waar graaf FLORIS III in 1157 eenen tol oprigtte.

IV. Noord-Holland grenst ten zuiden aan Utrecht en Zuid-Holland, ten westen aan de Noordzee, en ten oosten aan de Zuiderzee. Het beslaat 45 vierk. mijlen, en telt 526,000 bewoners. De bodem is laag en vlak, met vele drooggemalene, in heerlijke weiden herschapene meren, waaronder de *Beemster*, *Schermer*, *Wormer*, *Purmer*, en *Zijpe*. In 1835 heeft men het *Eijerland* op Texel ingedijkt, in 1843 de *Waard- en Groetlanden* bij Kolhorn, in 1845 de *Anna-Paulowna-polder*, en in 1853 het *Haarlemmer-meer*. Bijna het geheele noorder gedeelte bestaat uit weiland: in het zuiden heeft men eenige veenderijen; het *Gooiland* (in het zuidoosten) bestaat uit bosch en bouwgrond; en langs de kust der Noordzee heeft men hooge duinen, waarvan het zuidergedeelte met schoone buitenplaatsen prijkt. De Haarlemmer- en de Alkmaarder-hout zijn nog overblijfsels van een uitgestrekt bosch (waarschijnlijk het *Wilde woud zonder genade* der middeleeuwen), dat tot aan den mond der Maas reikte. De eilanden *Marken*, *Urk* en *Wieringen* liggen in de Zuiderzee, *Texel*, *Vlieland* en *Terschelling* in de Noordzee. Binnenlandsche wateren zijn: het Y en kleinere plassen; rivieren: de *Amstel*, de *Zaan*, het *Spaarne*, de *Vecht*; voorts heeft men het *Noord-Hollandsch kanaal* en talrijke vaarten. *Amsterdam* is de hoofdstad des rijks, *Haarlem* die der provincie; verder heeft men *Alkmaar*, *Hoorn*, *Medemblik*, *Enkhuizen*, *Zaandam*, *Purmerend*, *Edam*, *Monnikendam*, *Naarden* en *Weesp*.

Amsterdam, aan den Amstel en het Y (1e arr.) heeft 246,000 inw. Voor ruim 5 eeuwen was deze stad nog een visschersdorp;

in 1369 onder de hanzesteden opgenomen, steeg zij spoedig in aanzien. Nadat zij in 1578 de Spaansche zijde had verlaten, begon de overzeesche handel te bloeijen, en eene eeuw later reeds had zij zich tot haren tegenwoordigen omvang uitgebreid. Toen was zij de beroemdste handelstad der aarde. Van 1795 tot 1813 in verval; doch na de scheiding van België weder eene der belangrijkste koopsteden. De gebouwen rusten alle op in den grond geheide palen. Belangrijk zijn: de dokken, de werf, het paleis (weleer het stadhuis), het Atheneum, het Trippenhuys met een kabinet van schilderijen, Felix Meritis, Zeemanshoop, de diergaarde *Natura artis magistra*, de hortus botanicus, de cellulaire gevangenis, enz. In de kerken vindt men praalgraven van DE RUITER, HEEMSKERK, VAN GALEN, enz. en op de Botermarkt een standbeeld voor REMBRANDT. Te Amsterdam vergadert ook het Provinciaal Gerechtshof (elders in de hoofdstad der provincie). Onder de menigte fabrieken heeft men belangrijke suikerraffinaderijen en brouwerijen. — *Weesp*, aan de Vecht, heeft 2700 inw., belangrijke branderijen en een fraai stadhuis. *Muiden*, aan den mond der Vecht, weleer versterkt, heeft 1600 inw., zoutkeeten en werven. In de nabijheid heeft men *Muiderberg*; doch vooral vermaard is het *Muiderslot*, door FLORIS V gesticht, en bekend door diens rampzalig uiteinde, later het verblijf der Drostten, en ten tijde van HOOFT de verzamelpplaats van vernuften. *Naarden*, eene kleine, sterke plaats met 2350 inw. (Gesticht 1350, Spaansche gruwelen 1572, inname door de Franschen 1672.) — *Alkmaar*, eene nette stad aan het Noord-Holl. kanaal (2e arr.), met 10,600 inw. weleer sterk door de haar omringende meren, heeft de grootste kaasmarkt van ons land. In de Groote kerk rust het hart van FLORIS V; nabij de stad heeft men den Hout. (Kaas- en broodsvolk 1491; dappere verdediging 1572.) Ten noorden van Alkmaar heeft men alleen nog het landstadje *Schagen* n. — *Hoorn*, aan de Zuiderzee (3e arr.), met 8700 inw., heeft belangrijke kaas- en beestenmarkten, een correctiehuis, enz. (Slag op de Zuiderzee, BOSSU gevangen, geb. SCHOUTEN, HOOGERBEETS, J. PIETERSZON KOEN; eerste haringnet gebreed. 1416). *Enkhuizen*, weleer belangrijk, thans vervallen, met slechts 5400 inw.; vroeger zeilden er honderden haringbuizen uit, thans 7. *Medemblik*, eene oude stad, met 27,00 inw.; het instituut voor de marine is in 1850 naar Breda verplaatst. (RADBOUD had hier waarschijnlijk zijn hof. In 1288 stichtte FLORIS V het kasteel; de stad door de Engelschen verbrand in 1517). *Edam*, met 4800 inw. en handel in kaas en hout. (Maatsch. tot Nut van 't Algemeen opgericht.) Al deze steden liggen aan de Zuiderzee. *Monnikendam*, aan de Gouwe Zee, die ten westen van Marken ligt, telt 2700 inw. Men vindt er het ordeteeken van het gulden vlies van BOSSU en een gedenkteeken voor NIEUWENHUIZEN. *Purmerend*, een welvarend stadje aan het Kanaal, met 4200 inw. en veel kaashandel. — *Haarlem*, aan het Spaarne (4e arr.), met 27,500 inw.; ten tijde der kruistogten de zetel der Graven. Vroeger eene voorname fabriekstad, sedert eene eeuw sterk verminderd, thans

weder bloeiende door den spoorweg. Belangrijk zijn: de Groote kerk met het grootste orgel van ons land, het Teylers-genootschap en hofje, het Prinsenhof, de Hout. (Gedenkteeken voor LAURENS KOSTER; standbeeld op de markt.) Rondom de stad heeft men bleekerijen, bloemkwekerijen, fraaije buitenplaatsen en een krankzinnigengesticht op de buitenplaats *Meer-en-Berg*. (KENAU HASSELLAAR 1572.) *Zaandam*, aan de Zaan, eene opene stad met 12,000 inw. Men vindt er meer dan 200 olie-, houtzaag-, papier- en andere molens, en het huisje van Saar PETER I. De vroeger wereldberoemde werven bestaan niet meer.

Als dorpen zijn belangrijk: *Hilversum* door de weverijen en de schilders, *Bussem* (verdrag met TOLEDO 1572). Onder Alkmaar: *Bergen* (nederlaag der Engelschen en Russen 1799), *Egmond binnen* (abdij, MELIS STROKE), *Kamp* (slag bij Kamperduin 1797), *de Helder* met het aanzienlijke *Nieuwe Diep*, aan den mond van het Kanaal, met veilige haven, belangrijke maritime inrigtingen, dokken, fortificatiën en 11,800 inw., de *Burg* op Texel (kaas). Onder Hoorn: *de Rijk* met handel en welvaart, *Broek in Waterland*, net en rijk. Onder Haarlem: *Beverwijk*, met twee gestichten voor krankzinnigen, en fabrieken, *Castricum* (het huis Kroonenburg), *Heemskerk* (de huizen Oud-Haarlem en Marquette). *De Koog*, *Zaandijk* en *Wormerveer* zijn welvarende dorpen aan de Zaan, met molens, fabrieken en handel.

V. Zeeland wordt in het noorden door den Krammer en de Grevelingen van Zuid-Holland, in het oosten door de Eendragt en Ooster-Schelde van Noord-Brabant gescheiden. In het zuiden grenst het aan België, in het westen aan de Noordzee. De oppervlakte is 32 vierk. mijlen, met eene bevolking van 165,000 zielen. Het bestaat uit de 7 eilanden: *Walcheren*, *Noord- en Zuid-Beveland*, *Schouwen*, *Duiveland*, *Tholen* en *St. Philipsland*, benevens eene strook van het oude *Staats-Vlaanderen* in het zuiden. De grond bestaat meest uit zware, aangeslibte klei, die men heeft ingedijkt, en waarop best graan, meekrap, aardappelen, hennep, enz. geteeld worden. Men vindt er nog terpen of Druïden-altaren, een bewijs, dat de eilanden reeds vroeg bewoond werden. In het westen van Walcheren heeft men duinen. De voornaamste stroomen zijn: de *Hont* of *Wester-Schelde*, de *Ooster-Schelde* en de *Grevelingen*, door verschillende takken met elkander verbonden; zoo heeft men ten oosten van Walcheren het *Sloe* en het *Veerensche gat*, waar-

van de *Zuidvliet* een tak is, die de Bevelanden scheidt; ten oosten van Philipsland de *Slaak*. In het oude Vlaanderen heeft men het *Zwin*, den *Braakman*, enz. Het kanaal *Ter Neuze* loopt naar Gent, en een ander van Sluis op Brugge. Steden zijn: *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen* en *Goes*.

Middelburg op Walcheren, de hoofdplaats der provincie (1^e arr.), met 15,900 inw., nog aanzienlijk, maar minder bloeiend dan voorheen; de haven slijt gedurig aan. Men vindt er vele aanzienlijke gebouwen en kerken, met de tombe der EVERRENS, en gedenkteekenen van den Roomsch-koning WILLEM en zijnen broeder FLORIS DE VOOGD. Vroeger versterkt (belegerd 1574.) *Vlissingen*, eene sterkte aan de Hont, met 9900 inw., maritime inrigtingen, en een standbeeld van DE RUITER. (Geboren EVERTSEN, BELLAMY; gebombardeerd 1809.) *Veere* en *Arnhemuiden*, vervallene stadjes. Op het vaste land: *Sluis*, aan het Zwin, voorheen groot en sterk, thans vervallen. *Aardenburg*, mede vervallen, en *Oostburg*, ieder met 1600 inw. *Yzendijke*, met 2550 inw. *Biervliet*, voorheen eene vrij aanzienlijke stad, thans een dorp. (WILLEM BEUKELSZ.) — *Goes* op Zuidbeveland (2^e arr.), eene welvarende stad, met 5300 inw. *Terneuze* met 2900, *Axel* met 2500, *Hulst* met 2400 en *Sas van Gent* met nog geen 1100 inw., liggen op het vaste land. Aan de Schelde ligt het fort *Bath*. — *Zierikzee*, op Schouwen (3^e arr.), eene oude stad, met bijna 7100 inw., koophandel en oestervangst. (Belegerd 1303 door de Vlamingen.) *Brouwershaven*, met ruim 1400 inw. en het standbeeld van CATS. *Tholen*, aan de Eendragt, met 2400 inw., voorheen versterkt.

VI. Utrecht heeft ten noorden Noord-Holland en de Zuiderzee, en wordt voor het overige ingesloten door Gelderland en Zuid-Holland. De oppervlakte is ruim 25 vierk. mijlen, met eene bevolking van 157,000 zielen. In het zuiden heeft men vetten kleigrond, aan de westzijde vlak weiland en veenen, aan de Veluwe zijde zandheuvelds en hout. De Rijnsche veenen (volgens sommigen vroeger een noorder arm van den Rijn) scheiden het van Gelderland. Rivieren zijn: de *Rijn* en de *Lek* aan de zuidergrenzen; voorts de *Oude* en de *Kromme Rijn*, de *Greb*, de *Vecht* en de *Eems*. Vaarten, spoor- en steenwegen doorkruisen de provincie. Steden zijn: *Utrecht*, *Amersfoort*, *IJsselstein*, *Rhenen* en *Wijk bij Duurstede*.

Utrecht, de hoofdstad, aan den Krommen Rijn en oorsprong van de Vecht (1^e arr.), heeft 48.500 inw. Ten tijde der Romeinen bekend als Trajectum, volgens sommigen eene legerplaats, volgens anderen een veer; later de Bisschopszetel (Myterstad). Zij is het middelpunt des binnenlandschen handels, heeft veel passage, eene hoogeschool, eene veeartsenijschool, den beroemden Dom (onweder ingeslagen 1674), met de graven van twee keizers en vele bisschoppen, het huis van Paus ADRIAAN VI, het plein Vreeburg (in 1534 een kasteel, door KAREL V gesticht, in 1577 gesloopt), en een beroemd krankzinnigengesticht. (Intogt KAREL V 1540, Unie 1579, vrede 1713, geboren BOR en MELIS STOKER.) *IJsselstein*, een welvarend stadje aan den IJssel, met ruim 3000 inw. (Het slot IJsselstein verdedigd door BEATRIX, 1297.) *Montfoort*, vervallen, met 1800 inw. (Het slot gebouwd 1175, vernield 1672.) — *Amersfoort* (Eemsfoort), eene oude stad aan den Eem (2^e arr.), met 12,725 inw.), fabrieken (het amersfoort), tabaksteelt. (Begraven JAKOB VAN KAMPEN.) *Rhenen*, eene oude stad aan den Rijn (Rhenus), bevallig gelegen, met 3450 inw. *Wijk bij Duurstede*, een oud stadje aan den Lek, met 2550 inw. (Belangrijk was Dorestade als handelplaats in de 9^e eeuw.)

Nog verdienen aanmerking de dorpen: *Soest*, met het koninklijk lustslot te *Soestdijk*, *Zeist*, met de Hernhutters en 3750 inw., *Maarsen*, *Breukelen* en *Loenen*, fraaije dorpen aan de Vecht; bij het laatste stond het huis Kroonenburg (FLORIS V, 1296).

VII. Friesland grenst ten noorden aan de Wadden, ten noordoosten aan Groningen, ten zuidoosten aan Drenthe, en verder aan de Zuiderzee; het beslaat bijna 60 vierk. mijlen, en telt omtrent 263,000 inwoners. De grond bestaat in het noorden uit zware klei, in het zuidoosten uit zand met houtgewas en uit veenen, en voor het overige uit lage weilanden. Granen, rundvee en paarden, boter en kaas zijn de voornaamste voortbrengselen. Belangrijke rivieren zijn er niet; de *Kuinder* of *Tonger* is nog de voornaamste. Talrijk zijn de meren: het *Tjeuker-*, *Slooter-*, *Fljussen-*, *Heger-*, *Sneeker-* en *Bergumer-meer*. Alle plaatsen bijna zijn door vaarten aan elkander verbonden. De eilanden *Ameland* en *Schiermonnikoog* worden door de Wadden van het vaste land gescheiden. Steden zijn: *Leeuwarden*, *Sneek*, *Harlingen*, *Franeker*, *Bolsward*, *Dokkum*, *Worrum*, *IJst*, *Slooten*, *Hindeloopen* en *Stavoren*.

Leeuwarden, de hoofdstad, aan vele vaarten (1^e arr.), heeft 22.500 inw., de drukste weekmarkt van ons land, en vele

genootschappen. Aanvankelijk was zij eene zeestad, aan de Middellzee, doch sedert 1300 reeds eene landstad. (Geboren WILLEM IV en VAN HAREN.) *Dokkum*, eene oude stad in het noorden, met 4100 inw. (BONIFACIUS vermoord, 754.) *Harlingen*, de voornaamste Friesche zeestad, met 8600 inw. en zeer veel handel op Engeland in boter en kaas, graan, hout, enz. (Geboren S. STIJL.) *Franeker*, klein en net, met 5300 inw. en een tegenwoordig opgeheven Atheneum (1585—1811 eene hoogeschool). — Heerenveen (2e arr.) is een fraai vlek, met 4000 inw. *Joure*, een fraai vlek met 2400 inw. (Geb. BORGER.) — *Sneek* (3e arr.), eene landstad met 7800 inw. en de grootste botermarkt van Friesland. (Begraven GROOTE PIER.) *Bolsward* met fabrieken en 4400 inw. In de fraaije kerk het borstbeeld van GIJSBERT JAPIKS. *IJlst* (Drielst) heeft 1350 inw. Aan de Zuiderzee liggen *Hindeloopen* met 1000, *Workum* met 3100 en *Stavoren* met 650 inw. De laatste plaats was weleer bloeiend en de zetel der Friesche koningen. (Hollanders verslagen 1345.) *Slooten*, aan het meer van dien naam, heeft 800 inw. Onder de talrijke dorpen en vlekken heeft men nog de *Lemmer*, aan de Zuiderzee, met veel scheepvaart.

VIII. Overijssel grenst ten noorden aan Friesland en Drenthe, ten oosten aan Hannover en Westfalen, ten zuiden en zuidwesten aan Gelderland, en ten westen aan de Zuiderzee; het beslaat eene oppervlakte van 51 vierk. mijlen, en telt 230,000 inwoners. De bodem bestaat voor een groot gedeelte uit zand- of veengrond, waaronder vele onbebouwde heidevelden, die men thans echter meer en meer ontgint. De strook langs de rivieren, en vooral het Kamper-eiland, zijn vruchtbaar. Handel en scheepvaart bloeijen, en in het zuidelijk gedeelte vooral vindt men vele fabrieken. Rivieren zijn: de *IJssel*, waarin zich de *Schipbeek* stort, en de *Vecht*, die in het *Zwarte Water* vloeit, dat zich door het *Zwolsche diep* in zee ontlast. Belangrijke kanalen zijn: de *Willems-* en de *Dedemsvaart*. Het eiland *Schokland* behoort tot deze provincie. Steden: *Zwolle*, *Deventer*, *Kampen*, *Almelo*, *Enschede* en *Oldenzaal*.

Zwolle, de hoofdstad (1e arr.), aan het *Zwarte Water*, door de *Willemsvaart* met den *IJssel* verbonden, heeft 18,000 inw. fraaije gebouwen, waaronder de Grootte Kerk, met een fraai orgel en predikstoel. Handel en fabrieken bloeijen. Op den nabijgelegen *Spoelderberg* vergaderden weleer de staten en werden de bisschoppen gekroond. Het *Katerveer* is bekend door den *Catertol*,

eerst een eigendom van de geestelijkheid, en later van de stad (Beroemde mannen: FEITH, TER PELKWIJK eg OOSTKAMP.) *Kampen* aan den *IJssel*, waarover hier eene vaste brug ligt, heeft 12,200 inw., fabrieken, en thans veel handel. De stad is rijk (Kamper-eiland), wordt fraai gebouwd, en is het verblijf van vele ambtelooze burgers. *Steenwijk*, oude stad, heeft 3700 inw. (Verdediging tegen Spanje 1581.) *Hasselt* met 2100 en *Genemuiden* met 1800 inw., liggen aan het *Zwarte Water*; *Vollenhoven*, aan de zee, heeft 1400 inw. (met het ambt 3200.) — *Deventer*, aan den *IJssel* (2e arr.), oud en sterk, met 15,300 inw., handel en fabrieken, als: eene ijzergieterij, tapijtfabriek en koekbakkerijen. Men vindt er een krankzinnigengesticht en een atheneum. *Ommen* heeft 3500, *Rijssen* 2900, *Goor*, een oud stadje, 1800, *Gramsbergen* 1700, en *Hardenberg* slechts 1000 inw. — *Almelo* (3e arr.) heeft 3450 inw. en vele fabrieken; *Enschede*, eene fabriekstad, 3800, *Oldenzaal* 2900, *Ootmarsum*, een oud stadje, en *Delden*, hebben ieder 1600 inw. Ook op de omliggende dorpen vindt men vele weverijen.

Belangrijk zijn nog de vlekken: *Zwartsluis*, aan het *Zwarte Water*, met kalkbranderijen, scheepvaart, turfhandel en 3400 inw.; de *Kuinre* en *Blokzijl* aan zee. Voorts de kolonie *Willemsoord* bij *Steenwijk*, en de bedelaarskolonie *Ommerschans* bij *Ommen*.

IX. Groningen grenst ten noorden aan de Wadden, ten noordoosten aan den Dollart, ten zuidoosten aan Hannover, ten zuidwesten aan Drenthe en ten westen aan Friesland, is groot nagenoeg 42 vierk. mijlen, en telt bijna 200,000 inw. Het noorden bestaat uit vruchtbare klei, het zuiden uit hooge zandgronden en moerassen. Takken van bestaan zijn: landbouw, veeteelt, veenderijen en scheepvaart. Den *Dollart* en de *Lauwerzee* heeft men als zeeboezems. Het *Zuidlaar-meer* is het voornaamste meer. Riviertjes zijn: de *Hunze*, die door het *Zuidlaar-meer* vloeit, zich met het *Winschoter-diep* vereenigt, als *Schuitendiep* door Groningen loopt, en, na de *Drentsche Aa* opgenomen te hebben, als *Reitdiep* in de *Lauwerzee* valt; de *Westwoldinger Aa* neemt de *Pekel-Aa* en andere stroompjes op, en stort zich in den *Dollart*; het *Damster-diep*, grootendeels gegraven, loopt van Groningen naar Delfzijl. Het eiland *Rottum* behoort tot deze provincie. *Groningen* is de eenige belangrijke stad; doch men vindt er vele aanzienlijke vlekken en dorpen.

Groningen, de hoofdstad (1e arr.), op eene hoogte (den *Bisschops-* of *Hondsrug*) en aan vele vaarten gelegen, heeft

33,000 inw. In 837 reeds eene bloeiende handelstad, werd zij in 1110 hemuurd, in 1698 door COEHOORN versterkt, en dikwerf belegerd. Handel (vooral in graan) en scheepvaart bloeijen. Men vindt er talrijke fabrieken, eene hoogeschool, en vele-gestichten, waaronder het doofstommen-instituut, door GUYOT gesticht. — Winschoten, eene vlek aan het Winschoter-diep (2^e arr.) heeft 4100 inw., handel en fabrieken. Aan de Oostfriesche grenzen heeft men het fort *Bourtange*. *Veendam* is een aanzienlijk dorp, met scheepvaart, fabrieken en 7300 inw. — *Apingadam* (3^e arr.), eene opene plaats, heeft 2100 inw. en paardenmarkten. *Delfzijl*, eene kleine vesting aan den mond van de Eems, 1500 inw. en eene haven (met het ambt 4300 inw.). — Bij het dorp *Uithuizen* heeft men het slot Menkema; bij *Usquert* ruïnen van het klooster Wywert.

X. Drenthe grenst ten noorden aan Groningen, ten zuidoosten aan Hannover, ten zuidwesten aan Overijssel, en ten westen aan Friesland; de oppervlakte is 48½ vierk. mijl, met bijna 90,000 inwoners. De bodem is hoog en zandig, vooral in het midden. Bijna de helft der provincie is nog onbebouwd. Men vindt er *hunnbedden* of opgestapelde steenhoopen, waarschijnlijk graven van de aloude bewoners. Landbouw, veenderijen en bijenteelt zijn de voornaamste takken van bestaan; ook heeft men er fabrieken opgericht. Er zijn slechts onbevaarbare riviertjes, doch vele vaarten, waarvan de *Smilder-vaart* de voornaamste is. De eenige steden zijn: *Assen*, *Meppel* en *Koelvorden*.

Assen, aan de *Smilder-vaart*, de hoofdplaats, is eene opene stad met 4400 inw. en vele fabrieken. Het gouvernementshuis is een gedeelte der voormalige abdij. *Meppel*, eene opene stad aan de *Smilder-* en andere vaarten, heeft 6400 inw., vele fabrieken en belangrijken handel, vooral in boter (kluiten). *Koelvorden*, eene sterkte, de eenige bemaarde stad van Drenthe, heeft ruim 2500 inw. en geschiedkundige vermaardheid. (Door RABENHAUPT verrast 1672.) *Hoogeveen*, een aanzienlijk vlek, omringd door veenen, heeft 7200 inw. Onder *Norg* (bekend door de paardenmarkt) behoort de kolonie *Veenhuizen*; onder *Vledder* de kolonie *Frederiksoord*. De *Smilde* is een aanzienlijk dorp aan de *Smildervaart*. Te *Eelde* hield vroeger de Drentsche Schulte zijn verblijf. In het *Grollerhout* bij *Rolde* vergaderden weleer de Staten.

XI. Limburg bestaat uit een gedeelte van het voormalig hertogdom van dezen naam en van Opper-Gelder;

het raakt ten noorden aan Gelderland, grenst ten oosten aan Pruisen, ten zuidwesten aan België, ten noordwesten aan Noord-Brabant, beslaat 40 vierk. mijlen, en telt 211,000 bewoners. Met uitzondering van Maastricht en Venlo, behoort deze provincie onder den Duitschen Bond. De bodem is in het noorden vlak, in het zuiden heuvelachtig, en vruchtbaar langs de *Maas*, die deze provincie in hare geheele lengte doorstroomt, en de *Roer*, *Swalm* en *Niers* uit Pruisen, benevens de minder belangrijke *Geul*, *Neer* en *Jecker* uit België ontvangt. Landbouw, fabrieken, visscherij en steenkoolmijnen zijn bronnen van bestaan. Steden zijn: *Maastricht*, *Roermond*, *Venlo*, *Sittard* en *Weert*.

Maastricht, aan de *Maas* en *Jecker* (1^e arr.), de hoofdplaats, met 23,000 inw., weleer eene Romeinsche legerplaats, is eene sterke vesting, heeft fraaije gebouwen, zoo als de Gothische kerk van St. Servaas en het stadhuis. De voorstad *Wijk*, aan den regter oever der *Maas*, is er met eene brug van 560 voet aan verbonden. De omstreken zijn schoon; vermaard is de *St. Pietersberg* met zijnen doolhof van gangen, waaruit eeuwen lang mergelsteen is gegraven. *Sittard*, eene fabriekstad aan de *Geleen*, heeft 4200 inw. *Susteren* is onbelangrijk. — *Roermond*, aan *Maas* en *Roer* (2^e arr.), eene levendige stad, vroeger sterk, telt 6200 inw. *Venlo*, eene vesting aan de *Maas*, in een moerasig oord, heeft 7500 inw. *Weert*, aan de *Zuid-Willemsvaart*, heeft fabrieken, veel handel en 6500 inw. (Ruïnen van het kasteel der *Graven van Hoorne*, tombe van PH. DE MONTMORENCY.) *Gennep*, vroeger versterkt, thans vervallen, heeft 1000 inwoners.

Bij het vlek *Valkenburg* heeft men de ruïnen van het kasteel der *Sires van Valkenburg*; *Horn*, was waarschijnlijk de bakermat der *Graven van Hoorne*; bij *Monfort* was vroeger een slot, waar Graaf REINOUW II van Gelder zijnen vader gevangen hield.

Het groothertogdom *Luxemburg*, de oostelijke helft van het oude hertogdom, grenst ten zuiden aan Frankrijk, ten westen aan Belgisch Luxemburg, en voor het overige aan Pruisen. Het behoort tot den Duitschen Bond, en heeft den Koning der Nederlanden tot Groothertog. Het is groot 46 vierk. mijlen, en telt bijna 195,000 bewoners. De bodem is bergachtig, bedekt met bosschen, die tot het *Ardeennen-woud* behooren; in het oosten vruchtbaar, waar men de *Moessel* vindt, die de

Sure opneemt, waarin de *Elze* en *Our* vloeijen. *Luxemburg* is de hoofdstad.

Luxemburg, aan de *Elze*, met 12,000 inw., is eene van de sterkste steden der wereld, met in rotsen uitgehouwene vestingwerken. Men vindt er een atheneum en fabrieken. *Echternach*, aan de *Sure*, heeft 3900 inw.; *Wiltz*, looijerijen, lakenfabrieken en steengroeven, *Grevenmachern*, aan de *Moezel*, fabrieken en handel; *Diekirch*, fraai stadje aan de *Sure*, met wijnbouw, heeft 2800, *Remich*, bevallig gelegen aan de *Moezel*, 2300, *Vianden*, in een dal aan de *Our*, 1500 inw.

Overzeesche bezittingen der Nederlanden. — In Azië: het belangrijke eiland *Java*, met ruim 10 millioen bewoners. Voorts de eilanden *Sumatra*, *Banka*, *Billiton*; bezittingen op *Borneo* en *Celebes*, de *Moluksche*, de *Banda*- en andere kleinere eilanden meer. — In Amerika: *Suriname* op het vaste land, benevens de eilanden *Curaçao*, *Aruba*, *Bonaire*, *St. Eustatius*, *Saba* en het zuidgedeelte van *St. Martin*. — In Afrika: eenige kantoren op de kust van *Guinea*. — In Australië een gedeelte van *Nieuw-Guinea*. De gezamenlijke koloniën beslaan 30,000 v. mijlen, en hebben eene bevolking van 15 millioen zielen.

BELGIË.

Dit koninkrijk grenst aan *Nederland*, *Pruissen*, *Frankrijk* en de *Noordzee*, beslaat ruim 536 vierk. mijlen, en telt ruim 4½ millioen bewoners.

In 1830 scheidde het zich af van de *Nederlanden*; in 1831 werd *LEOPOLD* van *Saksen-Coburg* tot koning verkoren; deze waardigheid is alleen erfelijk in de mannelijke linie. De regering is beperkt met twee kamers; de *R. C.* godsdienst wordt vrij algemeen beleden. Men spreekt *Vlaamsch*, eene *Germaansche* taal, en *Waalisch*, dat aan het *Fransch* is verwant; in de groote steden echter *Fransch*.

De bodem is over het geheel vlak, in het westen zelfs laag en vruchtbaar, in het zuiden echter bergachtig. Rivieren zijn: de *Maas* met de *Sambre* en *Ourthe*, en de *Schelde* met de *Lys*, *Dender*, *Dyle* en *Rupel*. In het westen heeft men vele kanalen, en talrijke spoorwegen doorkruisen het land. Het klimaat is gezond. Landbouw en veeteelt worden vlijtig uitgeoefend. Men vindt er sterke paarden, voortreffelijke runderen en ander vee; in het zuiden wild; overvloedig graan; wijn, best vlas, hop, hout, veel ijzer, overvloed van steenkolen,

slijp- en molensteenen, enz. Talrijke fabrieken, als linnen-, laken-, papier-, ijzer- en metaalfabrieken, brouwerijen, looijerijen en wereldberoemde kanten. *België* is verdeeld in 9 provinciën: *Brabant*, *Antwerpen*, *Oosten West-Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Namen*, *Luik*, *Limburg* en *Luxemburg*. Steden zijn: *Brussel*, de hoofdstad aan de *Senne*, met 160,000 inw., *Antwerpen*, *Gent*, *Luik*, *Brugge*, *Mechelen*, *Doornik*; *Leuven*, *Bergen*, *Namen*, *Kortrijk*, *Yperen* en *Ostende*.

I. *Brabant*. Hoofdstad *Brussel* (*Bruxelles*), de residentie des konings (4½° O. L. 50½° N. B.), heeft met de groote voorsteden bijna 265,000 inw., eene universiteit, aanzienlijke gebouwen, belangrijke fabrieken (kant, bier, rijtuigen, stoelen), en levendigen handel door het kanaal naar de *Schelde* en door de spoorwegen. In de nabijheid heeft men het vorstelijk verblijf *Laeken*. *Leuven* (*Lowain*), aan de *Dyle*, met eene hoogeschool, brouwerijen en 27,000 inw. *Tienen* (*Tirlemont*), *Diest* en *Nivelles* (waarbij *Waterloo*, slag 1815) hebben 7 à 8000 inwoners. — II. *Antwerpen*. Hoofdstad *Antwerpen* aan de *Schelde*, met 90,000 inw., eene schoone haven, dokken, eene prachtige kerk, sterk kasteel (bombardement 1832), inrigtingen voor beeldende kunsten, fabrieken en levendigen handel. *Mechelen* (*Malines*), aan de *Dyle*, met 28,000 inw. en fabrieken (hoeden en kant). *Turnhout* met 13,500 inw. — III. *Oost-Vlaanderen*. Hoofdstad *Gent* (*Gand*), aan de *Schelde* en *Lys* op eilandjes, met 100,000 inw., eene hoogeschool, fabrieken en handel (geboren *KAREL V*). *Aalst* (*Alost*) met koophandel (hop) en 16,000 inw. *Dendermonde*, *Geertsbergen* (*Grammont*) en *Oudenaarde* met 8 à 5000 inw. — IV. *West-Vlaanderen*. Hoofdstad *Brugge*, aan kanalen, met handel, fabrieken en 50,000 inw. *Ostende*, eene havenstad, sterkte en badplaats, met 12,000 inw., zeevaart en handel. *Kortrijk* (*Courtray*) aan de *Lys*, met weverijen en 20,000 inw. *Yperen*, sterk, doch ongezond, 17,000 inw. *Nieuwpoort*, een sterk zeestadje (slag 1600). — V. *Henegouwen*. Hoofdstad *Bergen* (*Mons*), eene sterkte met 24,000 inw. en ijzerwerken. *Doornik* (*Tournay*), aan de *Schelde*, met 20,000 inw. en fabrieken (tapijten). *Charleroi*, eene vesting aan de *Sambre*, met 7000 inw. Het vlek *Jemappes* is bekend door den slag van 1792. — VI. *Namen*. Hoofdst. *Namen* (*Namur*), eene vesting aan de *Sambre* en *Maas*, met 25000 inw. en metaalfabrieken (messen). *Dinant*, 5000 inw. en marmer. — VII. *Luik*. Hoofdst. *Luik* (*Liège*), aan de *Maas*, met 75,000 inw., eene hoogeschool, metaalfabrieken (geschut) en steenkolen. *Verviers*, met 20,000 inw. en lakenfabrieken. *Limburg*, *Spa* (bronnen) en *Herve* (*Limburgsche kaas*) hebben 2 à 4000 inw. — VIII. *Limburg*. Hoofdst. *Hasselt* aan den *Demer*, heeft 7000, *St. Truyen* (*St. Tron*) 9000, *Tongeren*, zeer oud, 5500, en *Maaseyk* (geboren

VAN EYK) 4000 inw. — IX. Luxemburg, met Arlon (4000 inw.), Bouillon (3000 inw.) en andere stadjes.

ZWITSERLAND.

Grenst aan Duitschland, Italië en Frankrijk, beslaat 718 vierk. mijlen, en heeft 2,392,000 bewoners.

Dit bondgenootschap behoorde in de 5e eeuw onder Bourgondië, en kwam in de 11e eeuw onder Oostenrijk. WILLEM TELL doodde in 1308 (volgens de overlevering) den landvoogd; het verbond van 3 steden breidde zich uit. Onaf hankelijk verklaard 1499 (vrede van Bazel); 13 kantons als republieken erkend 1648. Ondeelbare Helvetische republiek 1798. Onzijdig verklaard door het Weener Congres, en vergroot tot 22 kantons, die door verschil van godsdienst in vijandelijke stemming zijn. De *bondsvergadering* bestaat uit drie raden: de *nationaalraad* (1 lid op de 2000 zielen), de *stendenraad* (2 leden voor ieder kanton) en de *bondraad* gekozen door de *bondsvergadering*. De bewoners zijn voor $\frac{2}{3}$ *Hervormd*, voor $\frac{1}{3}$ *Katholiek*. De Katholieke kantons zijn: Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Freyburg, Solothurn, Tessino en Wallis. Van St. Gallen. Aargau en Geneve is de helft der bevolking Katholiek. Men spreekt in het westen *Fransch*, in het zuiden *Italiaansch*, in Graauwbunderland *Romaansch*, en voor het overige *Duitsch*. De Zwitser is niet fijn beschaafd, maar kloek, dapper, verstandig en trouw.

De bodem is de hoogste van Europa, geheel met bergen bedekt. De *Alpen* beslaan de zuidelijke helft; aan de Fransche grenzen heeft men de *Jura*. Men vindt hier de bronnen van den *Rijn*, de *Aar*, de *Rhône*, den *Tessino* en de *Inn*. Meren zijn; het meer van *Constants* (*Bodensee*), van *Genève*, van *Neufchatel*, van *Zurich*, het *Vierwaldstätter-meer*, en in het zuiden het *Laguner-meer* en het *Lago maggiore*. Het klimaat is door zijne hooge ligging koud, doch gezond. In de gebergten bestaan de bewoners van veeteelt en jagt; in het westen en noorden vindt men vele *fabrieken* (katoenen, uurwerken), en de handel is er vrij levendig. De 22 kantons zijn *Zurich*, *Bern*, *Lucern*, *Uri*, *Schwyz*, *Unterwalden*, *Glarus*, *Zug*, *Freyburg*, *Solothurn*, *Bazel*, *Schaffhausen*, *Appenzell*, *St. Gallen*, *Graauwbunderland*, *Aargau*, *Thurgau*, *Tessino*, *Waadland* (*Wuadt*), *Neufchâtel* en *Genève*. Drie der kantons hebben zich ieder in twee van elkander onaf-

hankelijke staten verdeeld, t. w. *Unterwalden in Ob- en Nidwalden*, *Bazel in stad en land*, en *Appenzell in buiten en binnen Rhoden*. De voornaamste steden zijn: *Bern*, de zetel der *bondsvergadering*, *Genève*, *Bazel*, *Zurich*, *Lausanne*, *Lucern*, *St. Gallen*, *Schaffhausen* en *Neufchatel*.

De 25 staten zijn alzoo:

<i>Zurich</i>	32	v. m.,	250,500	bew.,	hfdpl.	<i>Zurich</i> .
<i>Bern</i>	131	"	458,000	"	"	<i>Bern</i> .
<i>Lucern</i>	28	"	133,000	"	"	<i>Lucern</i> .
<i>Uri</i>	20	"	14,500	"	"	<i>Altorf</i> .
<i>Schwyz</i>	16	"	44,000	"	"	<i>Schwyz</i> .
<i>Ob-Walden</i>	} 12 $\frac{1}{2}$	"	{	"	"	<i>Sarnen</i> .
<i>Nid-Walden</i>						<i>Stanz</i> .
<i>Glarus</i>	13	"	30,000	"	"	<i>Glarus</i> .
<i>Zug</i>	4	"	17,500	"	"	<i>Zug</i> .
<i>Freiburg</i>	26 $\frac{1}{2}$	"	100,000	"	"	<i>Freiburg</i> .
<i>Solothurn</i>	12	"	70,000	"	"	<i>Solothurn</i> .
<i>Bazel-stad</i>	} 8 $\frac{3}{4}$	"	{	"	"	<i>Bazel</i> .
<i>Bazel-land</i>						<i>Liestall</i> .
<i>Schaffhausen</i>	5 $\frac{1}{2}$	"	35,000	"	"	<i>Schaffhausen</i> .
<i>Appenz. buit. R.</i>	} 7 $\frac{1}{5}$	"	{	"	"	<i>Appenzell</i> .
<i>" binn. R.</i>						<i>Frogen</i> .
<i>St. Gallen</i>	35 $\frac{1}{2}$	"	170,000	"	"	<i>St. Gallen</i> .
<i>Graauwbunderl.</i>	140	"	90,000	"	"	<i>Chur</i> .
<i>Aargau</i>	24	"	200,000	"	"	<i>Aarau</i> .
<i>Thurgau</i>	49	"	89,000	"	"	<i>Frauenfeld</i> .
<i>Tessino</i>	56	"	118,000	"	"	<i>Bellinzona</i> .
<i>Waadland</i>	55 $\frac{3}{4}$	"	200,000	"	"	<i>Lausanne</i> .
<i>Wallis</i>	78	"	82,000	"	"	<i>Sitten</i> .
<i>Neufchâtel</i>	13	"	71,000	"	"	<i>Neufchâtel</i> .
<i>Genève</i>	4 $\frac{1}{3}$	"	64,000	"	"	<i>Genève</i> .

Hiervan behoort aan Pruisen het kanton Neufchatel.

Bern aan de *Aar*, met 25,000 inw.; *Genève* (*Genf*), schoon gelegen aan het meer van *Genève* en de *Rhône*, met 35,000 inw., *Bazel* aan den *Rijn*, met 25,000 inw.; *Zurich* aan het meer van *Zurich*, met 16,000 inw., hebben fabrieken, handel en eene hoogeschool. Ook het bevallig gelegen *Lausanne*, bij het meer van *Genève*, heeft eene hoogeschool en 17,000 inw. *Lucern* aan de *Reuss*, met 9000 inw., drijft veel handel, *St. Gallen* heeft 12,000 inw. en lijnwaad-

fabrieken. Bij *Schaffhausen* met 8000 inw. heeft men een vermaarden waterval van den Rijn. *Neufchatel* ligt bevallig aan het meer van dien naam, heeft 7000 inw., eene hoogeschool, fabrieken (uurwerken), en drijft veel handel. *Aarau*, met 4500 inw., heeft eene geschutgieterij. De overige hoofdplaatsen zijn slechts kleine steden en vlekken. Merkwaardig zijn nog: in Lucern het dorp *Sempach* (slag 1386); in Uri de *St. Gothardsberg*; in Freiburg de stad *Murten* (slag 1476); in Aargau de eenige Zwitsersche vesting *Aarburg* en het slot *Habsburg* (keizerlijk stambuis) bij het dorp *Schinznach*; in Waadland *Gransee*, bekend door den slag van 1476 en het instituut van *PESTALOZZI*.

ITALIË.

Dit land wordt door de Alpen gescheiden van Frankrijk, Zwitserland en Duitschland, en voor het overige omringd door de Adriatische, de Ionische en de Middellandsche zee. De oppervlakte is 5578¹/₂ vierk. mijlen, met eene bevolking van 25¹/₂ millioen zielen.

Italië stond reeds 2¹/₂ eeuw vóór Chr. onder Romeinsche heerschappij, en de beschaving van Griekenland, naar Rome overgebracht, verspreidde zich van hier over Europa. Nadat (476 j. na Chr.) de Noordsche volken het Westersche rijk ten onder gebragt hadden, is Italië nooit weder onder ééner scepter vereenigd geweest. In de middeleeuwen vormde zich in Beneden-Italië het koninkrijk der *Beide Siciliën*, in Opper-Italië het *Lombardisch* koninkrijk, dat zich in verschillende staten oploste, en in het midden de *Kerkelijke Staat*. Rome, de zetel van den Paus, bleef eenen zedelijken invloed op Europa uitoefenen. Italië geheel onder Franschen invloed in het begin dezer eeuw. De Oostenrijksche heerschappij gevestigd in 1815; behalve de vroegere bezittingen (Milaan, Mantua, enz.) ook Venetië eene Oostenrijksche provincie; Parma, Modena en Toscane aan vorsten uit het Oostenrijksche huis. Opstand van Sicilië tegen Napels, van geheel Italië tegen vreemde heerschappij, in 1848; gedempt 1849. De Katholieke godsdienst wordt bijna algemeen beleden. Men spreekt *Italiaansch* (door vermenging van andere talen met het Latijn ontstaan), en in sommige streken *Fransch*.

De bodem is bergachtig; de *Apennijnen* doorsnijden het land over zijne geheele lengte. In Napels heeft men den *Vesuvius*, op Sicilië den *Etna*, beide vuurspuwende bergen. In het noorden de *Alpen* met den *Mont-blanc*, het hoogste punt van Europa. In Lombardije vindt men ech-

ter ook uitgestrekte vlakten. De Adriatische zee vormt de *Golf van Venetië*, die van *Triëst* en die van *Manfredonia*; de Ionische zee de *Golf van Tarente*; de Middellandsche zee (die langs Italië's westkust den naam draagt van *Toscaansche*, *Tyrrheensche* of *Hetrurische zee*) vormt de *Golf van Genua*. De *Straat van Otranto* scheidt Beneden-Italië van Turkije, de *Straat van Messina* Sicilië van het vaste land (*Scylla* en *Charybdis*), en de *Straat van Bonifacio* Sardinië van Corsica. Rivieren zijn: de *Po* met de *Stura*, de *Tessino*, *Adda*, *Mincio*, enz., de *Etsch* of *Adige* en de *Tiber*. Meren: het *Lago maggiore*, het *Laguna-meer*, de meren *Como*, *Iseo* en *Garda*. Het klimaat is zacht en aangenaam, in het zuiden echter heet. De voortbrengselen zijn vele: schoon vee, zijde, koren, zuidelijke vruchten, wijn, olie, mineralen en fraai marmer. In het noorden heeft men belangrijke fabrieken, vooral in artikelen van weelde; in het zuiden meer zijde en olie. De handel is niet onbelangrijk; de middelen van gemeenschap zijn gebrekkig. Italië is de bakermat der schoone kunsten; doch over het algemeen heerschen er domheid en bijgeloof. Italië bevat de volgende staten:

I. Het koninkrijk Sardinië, in het westen van Opper-Italië, groot 1372 vierk. mijlen, met bijna 5 millioen bewoners, bestond voorheen uit de hertogdommen *Piémont*, *Genua* en *Savoie*, het graafschap *Nizza* en het eiland *Sardinië*; thans is het vasteland verdeeld in 11 divisien (39 provinciën), en het eiland *Sardinië* in 3 divisien (11 provinciën). Deze veertien divisien zijn: *Turin* met 627,000, *Genua* met 546,000, *Chambéry* met 313,500, *Alessandria* met 446,500, *Cuneo* met 601,000, *Novara* met 454,000, *Nizza* met 243,000, *Annecy* met 270,500, *Ivrea* met 250,000, *Savona* met 240,000, *Vercelli* met 373,000, *Cagliari* met 276,000, *Nuoro* met 124,000, en *Sassari* met 147,000 bewoners. Al deze divisien hebben gelijknamige hoofdsteden, waarvan *Turin* aan de *Po*, met 135,000 inw., tevens de hoofdstad des rijks is. In de divisie *Nizza* ligt het kleine vorstendom *Monaco*, met

7000 zielen, thans onder Sardinië. De grond op het vaste land wordt ijverig bebouwd, en de fabrieken (zijde en fluweel) bloeijen. Het eiland Sardinië daarentegen is wel vruchtbaar, doch slecht bebouwd.

In 1720 Piémont, Nizza en Sardinië met Savoye vereenigd; van 1792—1814 onder Frankrijk. Genua (vroeger een gemeenebest) in 1815 met Savoye vereenigd; Monaco in 1848. De troon is erfelijk in de mannelijke linie. KAREL ALBERT (die alleen over Genua en Sardinië met stenden regeerde) gaf zijnen onderdanen in 1848 eene vrijzinnige staatsregeling, stelde zich aan het hoofd van den Italiaanschen opstand, werd in 1849 geslagen, stond den troon af aan zijnen zoon VICTOR EMANUEL, en overleed in het zelfde jaar.

Turin (7 $\frac{1}{2}$ ° O. L. 45° N. B.), de fraaije hoofdstad, heeft eene hoogeschool en zijdefabrieken. Genua, bijgenaamd *de schoone*, is eene zeehaven, met 120,000 inw., fabrieken, zeehaven en eene hoogeschool. In deze divisie liggen de zeehavens Chiavari (spr. Kjávari) met 12,000 en Spezzia met 8,000 inw. — Chambéry, weleer hoofdstad van Savoye, heeft 18,000 inw. — Alessandria, aan den Tanaro, weleer eene sterkte, heeft 46,000 inw. — Cuneo of Coni, aan de Stura, telt 20,000 inw. — Novara heeft 21,000 inw. — Nizza, met 38,000 inw., is bekoorlijk gelegen; Annecy heeft 10,000 inw. en glasfabrieken. — Ivrea ligt even als Aosta aan de Dora, een tak van den Po, die bij den Mont-Blanc ontspringt. — Savona is eene zeehaven, met 20,000 inw. — Vercelli (spr. Vertsjelli), aan de Sezia, heeft 18,000 inw.; in de zelfde divisie ligt Casale met 17,000 inw. en veehandel — Cagliari (spr. Káljari), aan de golf van dien naam met 30,000 inw., en Sassari, bekoorlijk gelegen op het noordwestelijk deel des eilands, met 24,000 inw., hebben beide eene hoogeschool. — Nuoro ligt in het zuiden van Opper-Sardinië.

II. Het Lombardisch-Venetiaansch koningrijk, in het noordoosten, groot 824 vierk. mijlen, met 5 $\frac{1}{2}$ millioen bewoners. De bodem is meest vlak, vruchtbaar, en voortreffelijk bebouwd. In Lombardije heeft men de hoofdstad Milaan, aan de Olona, met 185,000 inw., alsmede Mantua, Cremona en Pavia; in Venetië de hoofdstad Venetië, aan de golf van Venetië, met 125,000 inw.; verder Verona en Padua.

Weleer bestond dit rijk uit het gemeenebest Venetië en het hertogdom Milaan. Het laatste werd daarna eene Oostenrijksche provincie. In 1797 vormden deze beide de Cisalpijnische, in 1801 de Italiaansche republiek; in 1805 een koninkrijk, afhankelijk van

NAPOLEON; en sedert 1814 zijn zij eene Oostenrijksche provincie met twee besturen, onder ééne onderkoning, uit het keizerlijk geslacht. Opstand 1848, doch gedempt in 1849.

Milaan (9 $\frac{1}{2}$ ° L. 45 $\frac{1}{2}$ ° B.), de residentie des onderkonings, heeft eene prachtige kerk, eenen zeer grooten schouwburg en andere schoone gebouwen, belangrijke fabrieken en handel. Mantua, zeer sterk, in een meer, door de Mincio (spr. Mientsjo) gevormd, Cremona, aan de Po (violen), Bergamo, eene handelstad (geboren Tasso), en Pavia, aan den Tessino, met eene beroemde hoogeschool, hebben 25 à 30,000 inw., Como, aan het meer Como, en Lodi, aan de Adda, 16,000 inw. Het vlek Caravaggio (spr. Karavádzjo) is de geboorteplaats van MICHAËL ANGELO. — Venetië (12 $\frac{1}{2}$ ° L. 45 $\frac{1}{2}$ ° B.) (sedert 697 onder eenen Doge, in de 15e en 16e eeuw zeer magtig, in de 17e eeuw in verval, en in 1797 ten onder gebragt), op 136 eilandjes, met eene vrijhaven, fabrieken en handel. Zij geraakt thans in verval; van de 27,000 huizen staan vele ledig. Opmerkenswaardig is het, dat de bewoners te water met elkander gemeenschap houden; de grachten wemelen van gondels. Belangrijk zijn: de prachtige kerk, het hertogelijk paleis, het Marcusplein, de arsenalen, enz. Andere steden in Venetië zijn: Chioggia (spr. Kjódzja), niet ver van daar op een eiland, met werven en 26,000 inw. Verona, aan de Etsch, oud en sterk, met fabrieken en 52,000 inw. (geboren NEPOS en PLINIUS de Oude). Padua aan de Bacchiglione (spr. Bakkieljone), slecht gebouwd, met eene hoogeschool en 54,000 inw. (geboren LIVIUS). Vicenza (spr. Vietsjéntsja) met 33,000 inw. Treviso en Udine (nabij het dorp Campo Formio, vrede 1797) met 20,000 inwoners.

III. Het hertogdom Parma, groot 113 vierk. m., met ruim 500,000 bew. Steden: Parma, de hoofdstad, met 35,000 inw. en Piacenza.

IV. Het hertogdom Módena, groot 110 vierk. m., met 600,000 bew., Steden: Módena, de hoofdstad, met 28,000 inw., en Reggio.

Over Parma regeerde sedert 1814 MARIA LOUISA, gemalin van NAPOLEON; zij overleed in 1847 en werd opgevolgd door KAREL LODEWIJK van Bourbon, die kort te voren afstand had gedaan van Lucca, waarover hij sedert 1834 als hertog heeft geregeerd. Lucca is thans onder Toscane; Módena is sedert 1829 met Massa Carrara vereenigd, en FRANS IV, uit het huis van Oostenrijk, regeert sedert 1814. Opstand 1848; gedempt in 1849.

Parma heeft den grootsten schouwburg van Europa. Piacenza (spr. Pjaatsjéntsja) aan de Po, heeft 30,000 inw. — Módena heeft eene hoogeschool. Reggio (spr. Redzjo) 19,000, Massa 10,000 en Carrara 9000 inw. en marmergroeven. Het stadje Correggio (spr. Korredzjo) is de geboorteplaats van den schilder CORREGGIO.

V. Het *groot-hertogdom Toscane*, groot 402 vierk. m., met 1,800,000 bewoners. In dit rijk heerscht de meeste industrie; beroemd zijn de zijde- en stroofabrieken. Sedert 1847 is Lucca er mede vereenigd. Steden zijn: *Florence* (Firenze), de hoofdstad, aan den Arno, met 110,000 inw., *Pisa*, *Livorno* en *Lucca*.

Toscane kwam in 1531 aan het geslacht van MEDICIS, in 1737 onder Oostenrijksche regenten, 1801 koninkrijk Hetrurië, van 1806—14 onder Frankrijk. LEOPOLD II regeert sedert 1824, en gaf in 1848 zijnen onderdanen eenen vertegenwoordigenden regeringsvorm. Opstand en tegenomwenteling in 1849. In Lucca (spr. Loeka) (20 v. m. met 168,000 inw.) staat een grootmajor aan het hoofd. *Florence* (114° L. 42½° B.) is eene schoone stad, met kostbare verzamelingen van schilderijen. *Pisa*, aan den Arno, heeft een vermaarden scheeven toren, 21,000 inw. (vroeger 150,000) en eene hoogeschool. *Livorno*, bloeiende koopstad aan zee, heeft 85,000 inw. *Siena* 19,000, *Arezzo* 10,000 inw. (geboren PETRARCA). — Van het eiland Elba is de hoofdstad *Porto Ferrajo*. (NAPOLEON 1814—15.) — *Lucca*, hoofdstad van Lucca, heeft 25,000 inw.

VI. De Kerkelijke Staat beslaat 748 vierk. m., met ruim 3,000,000 bewoners. De grond is vruchtbaar, doch vlijt en industrie laten veel te wenschen over; ook de handel is niet levendig. Steden: *Rome*, de hoofdstad, aan den Tiber, met 178,000 inw., *Bologna*, *Perugia*, *Ancona*, *Ferrara* en *Ravenna*.

Deze staat ontstond in de 8ste eeuw, en was van 1809 tot 14 eene Fransche provincie. Het opperhoofd van den staat is de Paus, gekozen uit en door de kardinalen. PIUS IX, in 1846 benoemd, deed eene vrijzinnige staatsregeling afkondigen; niettemin opstand in 1848, de republiek uitgeroepen, doch de Paus door Fransche troepen hersteld in 1849.

Rome (12½° L. 41¾° B.), eene van de merkwaardigste steden der aarde, met kostbare oudheden en prachtige gebouwen, waar onder de St. Pieterskerk (eenig door hare grootte en schoonheid), het forum, kapitoel, pantheon, waterleidingen, katakomben, 328 kerken, enz. — *Bologna*, met eene zeer oude hoogeschool, 80,000 inw. en handel (saucijzen en schoothondjes). *Perugia* (spr. Peroedzja), bij den Tiber, met eene hoogeschool, *Ancona*, eene handelstad aan de Adriatische zee, *Ferrara*, eene vesting, en *Ravenna*, weleer de vorstelijke zetel, hebben 20 à 30,000 inw. — *Rimini*, *Foligno*, *Fermo* (met eene hoogeschool en haven), *Macerata*, *Fano*, eene havenstad, *Faenza*, *Pesaro*, (geboren ROS-SINI), *Cesena*, *Forlì*, *Benevento*, *Urbino* (geboren RAPHAËL) heb-

ben van 25,000 tot 15,000 inwoners. *Sinigaglia* (spr. Sinigálja, geboren Mad. CATALANI), *Loreto*, bekend door bedevaarten, *Civita Vecchia* (spr. Tsjivita Vekkia), eene handelstad, hebben 7 à 10,000 inwoners.

VII. San Marino, eene kleine republiek, in de 3e eeuw gesticht, groot 1½ vierk. m., met 7600 bew., wordt geheel door den Kerkelijken Staat ingesloten, en staat onder bescherming van den Paus. Hoofdstad *San Marino*.

VIII. Het koninkrijk der Beide Siciliën beslaat 2000 vierk. m. en telt ruim 9 millioen bewoners. De bodem is zeer vruchtbaar, doch industrie en handel zijn gering. Het rijk wordt verdeeld in: 1. landen aan deze, en 2. landen aan gene zijde der zeeëngte, of 1. het koninkrijk Napels, waarin: *Napels* de hoofdstad des rijks, aan de golf van Napels, met 418,000 inw., *Salerno*, *Tarente*, *Lecce*, *Reggio*, *Altamura*, *Monopoli*, en 2. het eiland Sicilië (500 v. m. en 2,200,000 bew.), waarop: *Palermo*, de hoofdstad, met 180,000 inw., *Messina*, *Catania* en *Trapani*.

Het koninkrijk Napels werd in de 12e eeuw door de Noormannen gesticht, in 1130 met Sicilië verbonden (koninkrijk der beide Siciliën), in 1228 gescheiden, en in 1458 weder vereenigd. Van 1806—15 was MURAT koning van Napels. FERDINAND II regeert sedert 1830, en schonk in 1848 eene constitutie. Sicilië in opstand 1848, doch bedwongen 1849. De troon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie.

Napels (14¼° L. 40¾° B.), bevallig gelegen, is de grootste stad van Italië, heeft prachtige paleizen, fabrieken, eene haven, eene hoogeschool en een beroemd museum (oudheden van Herculanium). In de nabijheid heeft men den *Vesuvius* en de steden *Herculanium* en *Pompeji*, bedolven 79 jaar na Chr. — *Salerno*, versterkte stad aan eene golf, heeft 24,000 inw. *Tarente*, eene versterkte haven (weleer 300,000 inw.); *Lecce* (spr. Letsje), eene schoone stad, *Bari* en *Barletta*, twee versterkte zeehavens, *Foggia* (spr. Fodzja), *Cava* en *Caserta* met een koninklijk slot, *Reggio Altamura* (tarwe), *Monopoli*, koopsteden, *Gaëta* en *Trani*, sterkten aan zee, hebben 18 à 12,000, *Sulmona* (geboren OVIDIUS) en *Arpino* (geboren MARIUS en CICERO), 10,000 inw.

Palermo (13¼° L. 38¼° B.), aan de golf van Palermo, *Messina*, aan de straat van dezen naam, met eene haven en 80,000 inw. (aardbeving 1783) en *Catania* bij den Etna, met 60,000 inw., hebben alle drie eene hoogeschool. *Trapani*, eene sterke haven, heeft 26,000, *Marsala*, 24,000, *Modica* en *Ragusa* hebben 17,000

inw. — *Siragossa* (een gedeelte van het oude Syracuse, dat $1\frac{1}{2}$ miljoen inw. had) en *Lipari*, op een van de Liparische (voorheen *Aeolische*) eilanden, zijn sterkten met 15,000 inwoners.

IX. Het eiland Malta, groot 8 v. m., met 130,000 bew. (Hiertoe behooren de eilandjes *Gozzo* en *Comino*.) De hoofdstad is *La Valetta*, met 60,000 inw.

Malta, een rotsachtig eiland, behoorde vroeger aan de Maltezer ridders, thans aan Engeland. Het wordt door eenen gouverneur bestuurd.

La Valetta is eene zeer sterke havenstad.

OOSTENRIJK.

De oostelijke helft van dit keizerrijk wordt ingesloten door Polen, Rusland en Turkije; de westelijke door de Adriatische zee, de Italiaansche staten, Zwitserland, Baden, Beieren, Saksen en Pruisen. De geheele oppervlakte is 12,120 vierk. m., met eene bevolking van bijna $39\frac{1}{2}$ miljoen zielen, behalve $\frac{3}{4}$ miljoen militairen.

Het oorspronkelijke hertogdom Oostenrijk werd door RUDOLF VAN HABSBERG veroverd (1278); sedert groeide het gebied gedurig aan. In 1438 werden de hertogen *keizers* van Duitschland; kort daarna ontvingen zij den titel van *aarshertog*, en werden verkoren tot *koning van Hongarije* (1526) en van *Boheme* (1527). Vele andere staten kwamen onder dit magtige rijk, die het echter ook gedeeltelijk weder moest afstaan, zoo als Silezië, de zuidelijke Nederlanden, enz. Door het Weener Congres (1815) werden de tegenwoordige grenzen vastgesteld, en FERDINAND I regeerde sedert 1815 vrij onbepaald, behalve over Hongarije; doch in 1848 opstand, beperkte regeringsvorm, en afstand van FERDINAND ten behoeve van zijnen neef FRANS JOZEF I. Hongaarsche opstand gedempt 1849, en teruggang naar onbepaalde heerschappij. De keizer heeft ééne stem in den Duitschen bond. De troon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie. Behalve *Duitsch*, spreekt men ook *Hongaarsch*, *Italiaansch* en verscheidene *Slavische* talen, 16 miljoen bewoners behooren tot den *Slavischen* stam, 8 mill. tot den *Duitschen*, 8 mill. tot den *Romaanschen* en 5 mill. zijn *Magyaren*. Verreweg de meesten zijn *Katholiek*.

De bodem is deels vlak (in Hongarije, Galicië en Lombardije), deels bergachtig. De *Alpen* verspreiden zich door Tyrol, Oostenrijk, Stiermark en Illyrië; het Bo-

heemsche woud, het *Erts-* en het *Reuzengebergte*, de *Sudeten* en het *Moravisch gebergte* omringen Boheme; de *Karpathen* scheiden de Hongaarsche vlakte van Galicië. Over het geheel is de grond vruchtbaar; in Hongarije echter vindt men ook heiden en moerassen. Het klimaat in de bergen is ruw; waar moerassen zijn, ongezond; voor het overige aangenaam. De hoofd rivier, de *Donau*, komt uit Beieren, stroomt door Oostenrijk, en vult met zijne takken (*Inn*, *March*, *Raab*, *Drau*, vischrijke *Theiss*, *Sau*) de Hongaarsche vlakte, even als de *Elbe* (met de *Iser*, *Moldau*, *Eger*) Boheme. In het noorden heeft men de bronnen van den *Oder*, den *Weichsel* en den *Dnjester*. Meren zijn: het *Platten-* en het *Neusiedler-meer*. Kanalen: het *Francisca-*, het *Bega-* en het *Weener-kanaal*.

Voortbrengselen zijn talrijk; vee (veel schapen in Boheme en Moravië), wild, gevogelte en visch (vooral in Hongarije), pareloesters, ooft, hop en vlas in Boheme; tabak en wijn (Tokayer in Hongarije); hout op de Karpathen, die rijk zijn aan goud en koper; voorts zilver, kwikzilver, lood en tin; uit het Ertsgebergte zeer veel ijzer; steenkolen en klipzout in het *Salzkammergut*; mineraalbronnen in Hongarije, en vooral in Boheme en Moravië; zijdefabrieken in het zuiden; ijzerfabrieken in Stiermark, Oostenrijk en Boheme; glasblazerijen in Boheme. De handel is vooruitgaande.

Het rijk bestaat uit de volgende kroonlanden:

	v. m.	bevolking.	hoofdplaats.
Oostenrijk boven de <i>Ens</i> .	1360	1,715,000	<i>Weenen</i> .
„ beneden „	218	755,000	<i>Linz</i> .
<i>Salzburg</i>	130	154,000	<i>Salzburg</i> .
<i>Stiermark</i>	408	1,095,000	<i>Grätz</i> .
<i>Karinthië</i>	188 $\frac{1}{2}$	346,000	<i>Villach</i> .
<i>Karniola</i>	181 $\frac{1}{2}$	505,000	<i>Laibach</i> .
<i>De Kustlanden</i>	145	613,000	<i>Triëst</i> .
<i>Tyrol en Vorarlberg</i>	523	925,000	<i>Innsbruck</i> .
<i>Boheme</i>	944	4,801,000	<i>Praag</i> .
<i>Moravië</i>	404	1,972,000	<i>Brunn</i> .

	v. m.	bevolking.	hoofdplaats.
<i>Silezië</i>	93 $\frac{1}{2}$	479,000	<i>Troppau.</i>
<i>Galicië met Krakau</i>	1422 $\frac{1}{2}$	5,056,000	<i>Lemberg.</i>
<i>Bukowina</i>	198 $\frac{1}{4}$	431,000	<i>Czernowicz.</i>
<i>Dalmatië</i>	232 $\frac{1}{2}$	432,000	<i>Zura.</i>
<i>Lombardije</i>	392	3,010,000	<i>Milaan.</i>
<i>Venetie</i>	434	2,494,000	<i>Venetie.</i>
<i>Hongarije</i>	3266	8,744,000	<i>Ofen.</i>
<i>Serbië en Temes</i>	545	1,574,000	<i>Theresiastad.</i>
<i>Kroatië en Slavonië</i>	232 $\frac{1}{2}$	967,000	<i>Agram.</i>
<i>Zevenbergen</i>	1102	2,286,000	<i>Hermanstad.</i>
<i>De Militaire Grenzen</i>	602 $\frac{1}{2}$	1,055,000	<i>Bellovar.</i>

Deze landen onderscheidt men in:

A. *Duitsche staten.*

Hieronder behooren: 1) het aartshertogdom Oostenrijk (met het hertogdom Salzburg); 2) het hertogdom Stiermark; 3) het koninkrijk Illyrië (de hertogdommen Karinthië en Karniola, met een deel van de kustlanden, waaronder Triëst); 4) het graafschap Tyrol met Vorarlberg; 5) het koninkrijk Boheme; 6) het markgraafschap Moravië; 7) het hertogdom Silezië, en 8) een klein deel van Galicië (37 v. m. met 190,000 bew.).

Deze staten beslaan 3580 v. m., en hebben bijna 13 $\frac{1}{2}$ miljoen bewoners. De voornaamste steden zijn Weenen, de hoofdstad van het geheele rijk, aan den Donau, met 432,000 inw., Praag, Triëst, Brunn en Grätz.

Weenen (18 $\frac{1}{2}$ ° O. L. 48 $\frac{1}{4}$ ° N. B.) residentie des keizers en eerste stad van Duitschland, heeft eene hoogeschool (beroemde medische faculteit), museums, Prater en Augarten, en fabrieken in kostbare artikels. Zij is het middelpunt des handels (congres 1815, opstand en bombardement 1848). — *Linz*, aan den Donau, heeft 25,000 inw. — *Salzburg* heeft een kasteel en 12,000 inw. (geb. MOZART). — *Grätz* aan de Mur, met 50,000 inw., heeft eene hoogeschool. — *Villach*, aan de Drau, heeft 3000 inw. — *Laibach* aan de Laibach, telt 19,000 inw. (congres 1821). — *Triëst*, aan de golf van Triëst, is de belangrijkste koopstad van het rijk, met eene vrijhaven en 94,000 inw. *Klagefurth* heeft 15,000 inw. *Rovigno*, op een schiereiland, 10,000 inw. — *Innsprück* aan den Inn, met 14,000 inw.,

heeft eene hoogeschool. *Trente*, aan de Etsch, 15,000 inw. — *Praag* aan den Moldau, met 130,000 inw., een paleis, eene hoogeschool en fabrieken, is het middelpunt van den Boheemschen handel (slag 1757, opstand en bombardement 1848). *Reichenberg*, fabriekstad aan de Neisse, heeft 13,000 inw. *Eger* 10,000 (WALLENSTEIN vermoord 1634). *Königsgrätz*, sterkte aan de Elbe, 8000 inw. *Karlstad*, *Ischl* en *Töplitz* zijn badplaatsen; *Hayde* is de glasstapelplaats. — *Brunn* aan de Schwarza, met 50,000 inw., is eene bevallige stad. *Olmütz*, eene vesting aan de March, heeft eene hoogeschool en 16,000 inw. *Iglau*, 16,000, *Austerlitz* 2000 inw. (slag 1805). — *Troppau* aan de Oppa, heeft 12,000 inw., *Teschen* 7000 inw. en geweerfabrieken (vrede 1799).

B. *Het koninkrijk Galicië met de Bukowina en Krakau.*

Dit land ligt ten noordoosten van de Karpathen. Steden zijn: *Lemberg*, de hoofdstad, aan de Peltew, met 70,000 inw., *Krakau* en *Brody*.

Galicië maakte weleer een deel uit van Polen, en viel in 1772 aan Oostenrijk ten deel. Lodomirië en de Bukowina behoorden tot 1777 aan Turkije; Krakau (20 v. m., 130,000 inw.) werd in 1815 tot eenen vrijstaat gevormd, onder bescherming van Rusland, Pruisen en Oostenrijk, doch in 1846 onder Oostenrijk ingelijfd.

Lemberg heeft eene akademie en keizerlijke tabaksfabriek; $\frac{1}{2}$ der inw. zijn Joden. *Krakau*, aan de Weichsel, eene stapelplaats van Hongarije, Silezië en Galicië, heeft 70,000 inw. ($\frac{1}{4}$ Joden). Zij was weleer de krooningstad der Poolsche koningen, en de Domkerk bevat vele hunner graven. Men vindt er een fraai bisschoppelijk paleis, eene hoogeschool en fabrieken. (Brandpunt der Poolsche woelingen, en vernietiging harer zelfstandigheid in 1846.) *Brody*, eene groote koopstad aan de Russische grenzen, met 25,000 inw. (20,000 Joden).

C. *Hongaarsche staten.*

Deze grenzen aan Galicië, Turkije en de Duitse staten, beslaan 6160 vierk. mijlen, en hebben 15 $\frac{1}{2}$ mill. bewoners. De bodem is vlak; in het noorden echter heeft men de Karpathen. Zij bestaan uit de koninkrijken: 1) Hongarije met het wojewoodschap Serbië en het banaat Temes; 2) Kroatië en Slavonië; 3) Dalmatië, benevens 4) het groothertogdom Zevenbergen of Transylvanië; en 5) de Militaire Grenzen, eene smalle strook gronds langs het noorden van Turkije, onder welks bevolking 100,000 strijdbaren, die de grenzen bewaken, en in vreedestijd geen soldij trek-

ken). Steden zijn: *Ofen*, de hoofdstad, aan den Donau, met 40,000 inw., *Pest*, *Presburg* (oude hoofdstad), *Chemnitz*, *Debreczin*, *Kronstadt* en *Klausenberg*.

In Hongarije: *Ofen* (of *Buda*) heeft een prachtig paleis, wijnbouw en warme baden. Door eene schipbrug is zij vereenigd met *Pest*, op den linkeroever, den hoofdzetel van industrie en handel, met eene hoogeschool, sterrewacht op den Bloksberg, en 100,000 inw. *Presburg*, de voormalige hoofdstad, aan den Donau, heeft eene akademie en 40,000 inw. (vrede 1805). *Chemnitz*, de grootste bergstad, heeft 27,000 inw. *Theresia-stad*, 35,000 *Sombor*, *Neusatz* en *Stuhlweissenburg* hebben 25,000 inw. *Raab*, met eene akademie, *Komorn*, eene vesting, en *Erlau*, 18,000 inw. *Debreczin* (spr. Debretsien), opene stad, 50,000 inw. *Szegedin*, vesting aan de Theiss, heeft 32,000 inw. *Werschetz*, 19,000 inw. *Temesvar*, eene sterkte aan de Baga, *Groot-Wardein*, enz. hebben 16,000 inw. Het vlek *Tokay*, aan de Theiss, is beroemd om zijnen wijn. — In Kroatië: *Agram*, bij de Sau, met eene akademie en 18,000 inw. *Karlstadt*, eene vesting, en *Fiume* (spr. Fjoeme), eene zeehaven, met 9000 inw. — In Slavonië: *Essek*, aan de Drau, zeer sterk, met 12,000 inw. — In Dalmatië: *Zara* en *Spolato*, met 8000, *Rogusa* en *Sobenico*, met 5000 inw., alle versterkte zeehavens. — In Zevenbergen: *Klausenberg*, de hoofdstad, met 20,000 inw., *Kronstadt*, met fabrieken, handel, en 30,000 inw., *Hermannstadt*, met 20,000, en *Karlsburg*, eene vesting, met 11,000 inw. — In de Militaire Grenzen (die vroeger een deel uitmaakten van Kroatië, Slavonië, Zevenbergen, enz.): *Bellovar*, het hoofdkwartier, met slechts 2500 inw. *Semlin*, handelplaats tegenover Belgrado, met 10,000 inw. *Peterwardein*, tegenover Neusatz, (slag 1716) en *Carlowitz* (spr. Tsaarlowiets) (vrede 1699) hebben 6000, *Pascova* 10,000 inw. Voorts vele kleinere vestingen.

D. Italiaansche stuten.

Deze bestaan uit het *Lombardisch-Venetiaansch koninkrijk*. (Zie Italië.)

PRUISSEN.

Dit koninkrijk bestaat uit twee hoofddeelen, behalve eenige kleine afzonderlijke stukken. Het grootste grenst aan de Oostzee, Rusland, Polen, Saksen, Hannover en Meckelenburg (oppervl. 4222 v. m.); het kleinere hoofddeel aan Hannover, Nassau, Beijeren, Frankrijk, België en de Nederlanden (870 v. m.). Onder de

kleinere stukken behooren de vorstendommen *Hohenzollern-Hechingen* en *Sigmaringen*, in 1851 aangekocht. Het geheele rijk beslaat ruim 5100 v. m., met bijna 17 miljoen bewoners. Hiervan behooren onder Duitschland 3387 v. m., met 12 $\frac{1}{4}$ miljoen zielen.

Prussen (de tegenwoordige provincie) werd in de 13^e eeuw overver door geestelijke ridders; leenroerig aan den koning van Polen in 1466. De markgraaf van *Brandenburg* (eene andere prov.) werd leenheer in 1606, en de beide landen zijn altijd vereenigd gebleven. Het grondgebied vergroot in 1648. Onafhankelijk van Polen in 1667. Later vergroot met *Kleef en Mark* en *Maagdenburg*. In 1761 een koninkrijk. Onder FREDERIK DEN GROOTE (1740—86) werd het een der eerste staten, vergroot met *Silezië*, *Oost-Friesland* en *Polen*. In 1807 verloor het weder de beide laatsten. FREDERIK WILLEM IV regeert sedert 1840, gaf in 1847 eene vertegenwoordigende constitutie, doch niet voldoende. Opstand in 1848; vrijzinnige staatsregeling; verdere voortgang der omwenteling gestuit in 1849. De troon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie. Men spreekt *Duitsch*, aan de grenzen ook *Fransch*, *Poolsch*, enz. Van de bevolking 10 miljoen *Hervormd*, 6 miljoen *Roomsch-Katholiek*.

De bodem van het oostelijk gedeelte is eene uitgestrekte, naar de Oostzee afhellende vlakte, met bergen aan de zuidergrenzen, en wel de *Sudeten*, die zich in takken verdeelen, waarvan het *Reuzengebergte* het hoogste is. Rivieren zijn: 1. de *Elbe* met de *Mulde*, *Saale* en *Spree*; 2. de *Oder*, met de *Netze* (en *Warthe*), *Neisse* en *Bober*, uitstroomende in het *Stettiner haff* (een half-meer); 3. de *Weichsel*, die zich met eenen arm in het *Friesche haff* stort; 4. de *Memel* of *Njemen*, die in het *Kur-haff* valt. — Het westelijk gedeelte is bergachtig. Op den linker Rijn-oever heeft men het *Eiferwald* (eene voortzetting van de Ardennen); op den rechteroever takken van het Westerdal, als: in het zuiden van Westfalen het *Zevengebergte*, verder noorderlijk het *Sauerlandsche gebergte*, en langs de noordoostergrenzen het *Teutoburger woud*. Rivieren zijn: de *Rijn* (met *Moemel* en *Lippe*), de *Wezel* en de *Eems*. Het klimaat is in de bergen ruw, aan de Oostzee vochtig, voor het overige matig en gezond.

Producten zijn: vee; in Westfalen zwijnen; in Saksen

en Silezië schapen en veel bijen; in Pommeren ganzen; langs de zee kust veel visch; paarden in de Elster; op de vlakten overvloedig koren; vlas in Silezië; ooft en wijn langs Rijn en Moezel; tabak en turf in het noordoosten; uitgestrekte bosschen heeft men overal, inzonderheid in Silezië. De bergen zijn rijk aan metalen, vooral aan ijzer; in Silezië veel zink, lood, koper en veel steenkool; zout in Saksen en Westfalen; barnsteen aan de Oostzee. Er heerscht veel *industrie*; de ijzerfabrieken en weverijen zijn belangrijk, vooral in Silezië en de westelijke provinciën. De *handel* is aanzienlijk, en neemt nog toe door de tolvereeniging. Kanalen, die de Elbe, Oder en Weichsel vereenigen, en spoorwegen bevorderen den binnenlandschen handel.

Het rijk is verdeeld in 9 provinciën:

	v. m.	bewoners.	hoofdplaats.
<i>Oost-Pruissen</i>	706	1,531,000	<i>Koningsberg.</i>
<i>West-Pruissen.</i>	472	1,734,000	<i>Dantzig.</i>
<i>Posen</i>	536½	1,482,000	<i>Posen.</i>
<i>Pommeren</i>	574	1,254,000	<i>Stettin.</i>
<i>Silezië</i>	742	3,173,000	<i>Breslau.</i>
<i>Brandenburg</i>	734	2,205,000	<i>Berlijn.</i>
<i>Saksen</i>	461	1,829,000	<i>Maagdenburg.</i>
<i>Westfalen</i>	368	1,504,000	<i>Munster.</i>
<i>de Rijnprovincie</i>	487	2,907,000	<i>Keulen.</i>

Hierbij komen nog de vorstendommen Hohenzollern, tusschen Wurtemberg en Baden, groot 21 v. m., met 66,000 bewoners en 12,000 militairen buiten 's rijks. Deze provinciën behooren, met uitzondering van Pruisen en Posen, tot den Duitschen bond, waarin de koning ééne stem heeft. — *Berlijn* aan de Spree, met 420,000 inwoners, is de hoofdstad des rijks. Belangrijk zijn nog, behalve de opgenoemde hoofdsteden, in Brandenburg *Potsdam*, de tweede residentie, en *Frankfort aan den Oder*; in Saksen *Halle* en *Erfurt*, en in de Rijnprovincie *Elberfeld*, *Barmen*, *Dusseldorp*, *Coblentz*, *Trier* en *Aken*.

Oost-Pruissen: *Koningsberg*, aan den Pregel, met vele fabrieken en handel, heeft eene hoogeschool en 76,000 inw. *Memel*, eene handelstad aan het Kurische haff, 9000 inw. *Tilsit* aan den Memel, met graanhandel, 11,000 inw. (vrede 1807). — West-Pruissen: *Dantzig*, eene sterke vesting aan de Motlau, na Stettin de eerste koopstad, heeft 62,000 inw. *Elbing*, aan de Elbing, heeft 22,000 inw. *Thorn*, eene sterkte aan den Weichsel, 8000 inw. en 4000 militairen (geboren COPERNICUS). *Mariënborg*, aan de Nogat, 6000 inw. en veel handel (voor 3 à 4 eeuwen de zetel van den grootmeester, Pruisens opperhoofd). *Graudentz*, 6000 inw. en een kasteel aan den Weichsel. — Posen: *Posen* aan de Warthe, eene sterke vesting met veel handel, heeft 38,000 inw. (¼ Joden.) *Lissa*, circa 9000 inw. (¼ Joden.) *Rawicz*. (spr. Rawiesj) eene fabriekstad, *Bromberg* aan een kanaal, *Gnezen* en *Inowracław* (spr. Ino-vratslav, beteekent Jong-Breslau) hebben van 10 tot 5000 inw. — Pommeren: *Stettin* aan de Oder, eene vesting, heeft 48,000 inw., eene wolmarkt, fabrieken, en drijft den meesten zeehandel. *Straalsund*, eene versterkte zeehaven, tegenover het eiland Rügen, 15,000 inw. *Stargard* en *Greifswalde* (met eene hoogeschool) hebben 10,000 inw. *Köslin*, *Kolberg*, met eene versterkte haven, en *Stolpe*, eene havenstad, hebben 7 à 8000 inw. — Silezië: *Breslau*, aan de Oder, heeft eene hoogeschool, fabrieken, wolhandel en 116,000 inw. (Vrede 1742.) *Krieg* en *Grossglogau* (eene sterkte), aan de Oder, benevens *Neisse*, eene vesting aan de Neisse, *Liegnitz*, met eene ridderakademie, aan de Katzbach, en *Grünberg* hebben circa 15,000 inw. *Görlitz*, met 14,000 inw., en *Glatz*, eene zeer sterke vesting, met 7000 inw., liggen aan de Neiss. *Oppeln*, aan de Oder, heeft 8000 inw. — Brandenburg: *Berlijn* (13¼° O. L. 52¼° N. B.), eerste residentie des konings en eene der fraaiste steden, heeft eene hoogeschool en andere inrigtingen, fabrieken (koninklijke porseleinfabriek en ijzergieterij) en levendigen handel. *Potsdam*, aan de Havel, tweede residentie, met fabrieken, heeft 33,000 inw. en 3 koninklijke lustsloten, waaronder *Sanssouci*; *Brandenburg*, aan de Havel, 15,000 inw. *Spandau* aan de Spree, eene vesting, 7000 inw. *Frankfort aan de Oder*, 3 missen en 26,000 inw. *Kustrin*, eene sterkte aan de Oder, 6000 inw. — Saksen: *Maagdenburg*, aan de Elbe, eene zeer sterke vesting, heeft eenen fraajen dom, vele fabrieken, grooten transito-handel en 70,000 inw. (Vernield 1631, beleg 1814—15.) *Halle*, aan de Saale, met eene hoogeschool en scheepvaart, en *Erfurt*, eene sterkte aan de Gera, hebben 30,000 inw. (LUTHER als monnik.) *Burg*, fabriekstad aan de Ihle, *Quedlinburg*, *Halberstadt* (beide met een doofstommen-instituut), *Naumburg*, *Nordhausen*, met branderijen, en *Mühlhausen*, met graanhandel, hebben 20 à 14,000 inw. *Eisleben*, de geboorteplaats, en *Wittenberg* (eene sterkte), de begraafplaats van LUTHER, 8000 inw. *Torgau*, eene sterkte aan de Elbe, 6500 inw. (slag 1760). Bekend zijn nog *Mühlberg* (JOHAN KAREL geslagen 1547), *Lützen* (GUSTAAF ADOLF gesneuveld 1632), *Rosbach* (Franschen geslagen 1759). —

Westfalen: *Munster* met eene hoogeschool, eenen beroemden dom en 22,000 inw. (Westf. vrede 1648; JAN VAN LEIDEN) *Minden*, eene versterkte stad, 8000 inw. *Iserlohn*, met metaalfabrieken, *Paderborn*, *Herford*, *Bielefeld* (linnen) hebben 9 à 6000 inwoners. — De Rijn provincie: *Keulen* (Köln), de hoofdstad, met eenen zeer beroemden, nog onvoltooiden dom, fabrieken (eau de cologne), handel op Holland en Frankfort, en 96,000 inw. (Geboren J. VAN VONDEL, en volgens sommigen ook P. P. RUBENS.) Op den regteroever *Deutz*, met 4500 inw. *Dusseldorp*, aan den Rijn, eene fraaije stad, met drukke vaart, en *Crefeld*, met zijdefabrieken, hebben 30,000 inw. *Elberfeld*, zeer belangrijke fabriekstad (zijde, lint, ijzerwaren), met 40,000 inw., sluit zich aan de stad *Barmen* aan, die uit duizenden fabrieken bestaat en 40,000 inw. telt. *Ronsdorf*, in de nabijheid, heeft 3500 inw. *Solingen* (klingen en messen) 6000; *Hähscheid* (smederijen) met 10,000, *Remscheid* (staal en ijzerwaren), met 12,000, *Essen* (ijzergieterijen) met 6000 inw. *Kleef*, schoon gelegen, *Duisburg* en *Emmerik*, met 6 à 7000 inw., benevens *Wezel*, eene sterkte, met 17,000 inw., en *Bonn*, met eene hoogeschool en 18,000 inw., liggen aan en bij den Rijn. — *Koblentz*, eene sterkte aan Rijn en Moezel, tegenover het kasteel *Ehrenbreitstein*, heeft 15,000 inw. *Aken*, aan de Limburger grenzen, eene badplaats en fabriekstad, 52,000 inw. (vrede 1748, congres 1818). *Eupen* (*Nean*), 12,000 inw. *Trier*, eene der oudste steden, aan de Moezel, 15,000 inw. — In de vorstendommen Hohenzollern: de steden *Hechingen* en *Sigmaringen*, van weinig beteekenis.

DUITSCHLAND. (*)

De staten van den Duitschen bond worden ingesloten door de Noordzee, Sleeswijk, de Oostzee, West-Pruissen, Posen, Polen, Hongarije, Kroatië, de Adriatische zee, Italië, Zwitserland, Frankrijk, België en de Nederlanden. Zij beslaan 11,437 v. m. en hebben 42½ millioen bewoners, waarvan 30 millioen van den Duitschen en de overigen meest van den Slavischen stam.

(*) Het is hoogst moeilijk zich van de ligging en onderlinge verhouding der Duitsche grootere en kleinere staten een denkbeeld te maken, zonder eene kaart als die van *Middel-Europa*, welke bij den Uitgever dezes in *Frijlink's Hand-Atlas der Aarde* voorkomt, en ook afzonderlijk verkrijgbaar is. Eene verkleining dezer kaart komt voor in *Frijlink's Kleine School-Atlas*, en wijst alles duidelijk en eenvoudig aan. Van dezen Kleinen Atlas, die uit 17 kaarten bestaat en slechts f 1,25 kost, ziet thans eene vierde, in 1856 op nieuw herziene uitgave het licht.

Bij de verdeeling van het Frankische rijk kwam Duitschland onder LODEWIJK. De leenmannen, magtig geworden, kozen zelve eenen koning (887), die sedert 962 den titel droeg van *Keizer*. In 1256 werd hij voor het eerst alléén door *zeven keurvorsten* gekozen. De keizerlijke magt was gering tot op RUDOLF VAN HABSBERG (1273). De Hervorming veroorzaakte den dertigjarigen oorlog. Ten gevolge van de Fransche omwenteling werd de band, die de Deutsche staten verbond, eindelijk geheel losgemaakt; de keizer legde de rijkskroon neder (1806), en de kleine staten werden door de groote ingeslokt. De meeste sloten een *Rijnverbond*, onder bescherming van NAPOLEON. Na den vrede van Parijs (1816) werd weder een *Duitsch bondgenootschap* opgericht, zonder keizer, onder voorzitterschap van Oostenrijk. Algemeene opstand van volken tegen vorsten in 1848; vrijzinnige staatsregeling; Pruisen en Oostenrijk beteugelen in 1849 de omwentelingswoede; gedeeltelijke terugkeer van onbepaalde magt.

De bodem in het zuiden is een *Alpenland*; dan volgt een circa 1500 voet verheven *hoogland* (Oostenrijk, Beieren en Wurtemberg), dat ingesloten wordt door de *Alpen*, het *Bohemer-woud* met zijne noordwester verlenging (het *Fichtelgebirge* en het *Thuringer-woud*) en door het *Schwarzwald* met zijne noordooster verlenging (het *Odenwald*, de *Spessart* en het *Rhöngebirge*). Het noorden van Duitschland is eene aaneengeschakelde vlakte. Behalve de genoemde bergen heeft men de *Ruwe Alp*, eene verlenging van de Jura; de *Spessart* verlengt zich noordwaarts in het *Vogelsgebirge*, dat zijne takken naar Westfalen en het *Westwald* naar Nassau zendt. Behalve de opgenoemde rivieren (zie Oostenrijk en Pruisen) heeft men den *Isar*, een tak van den Donau, benevens *Mein*, *Neckar* en *Lahn*, takken van den Rijn.

De producten zijn: zeer veel vee; in Beieren zwijnen, bijen; koren in de lage landen; ooft in het zuiden; wijn aan den Rijn en Neckar, vlas, hennep; hop in Beieren; bijna overal bosschen. Zeer rijk is het land aan metalen; klip-, bron- en zeezout is er genoeg voor de halve wereld; kobalt in Saksen; en in geheel Duitschland omstreeks 1000 baden. In den *bergbouw* overtreffen de Duitschers alle natiën; de *fabrieken* zijn belangrijk en toegenomen, vooral de weverijen en metaalfabrieken. De *handel*, vroeger belemmerd door de menigte staten, is

thans belangrijk door de *Tolvereiniging*, die ze tot één handelsrijk vormt, waaronder een aantal staten behooren.

De Duitse bond bevat: 1 keizerrijk (Oostenrijk), 5 koninkrijken (Pruissen, Saksen, Beieren, Wurtemberg en Hannover), 1 keurvorstendom (Hessen-Kassel), 7 groothertogdommen (Baden, Hessen en bij den Rijn, Saksen-Weimar-Eisenach, Luxemburg, Oldenburg, Mecklenburg-Schwerin en Mecklenburg-Strelitz), 9 hertogdommen (Holstein-Lauenberg, Brunswijk, Anhalt-Dessau, Anhalt-Bernburg, Anhalt-Köthen, Saksen-Altenburg, Saksen-Gotha, Saksen-Meiningen en Nassau), 8 vorstendommen (Waldeck, Lippe-Detmold, Lippe-Schaumburg, Schwarzburg-Sondershausen, Schwarzburg-Rudolstadt, Reuss oudere linie, Reuss jongere linie en Lichtenstein), 1 landschap (Hessen-Homburg) en 4 vrijsteden (Hamburg, Lubeck, Bremen en Frankfort).

De *Bondsvergadering* wordt gehouden te *Frankfort aan den Mein*. — *Bondsvestingen* zijn: *Ments, Luxemburg, Landau, Ulm* en *Rastadt*.

DE DUITSCHOOSTENRIJKSCHE STAAT

en

DE DUITSCHPRUISSISCHE STAAT

zijn te vinden bij Oostenrijk en Pruisen.

HET KONINGRIJK BEIJEREN.

Dit grenst hoofdzakelijk aan Saksen, Boheme, Oostenrijk, Tyrol, Wurtemberg, Baden en Hessen. Een afzonderlijk stuk ligt aan den linker Rijnsoever, en wordt door de laatste drie staten afgescheiden van het grootere deel. Oppervlakte 1387 v. m., met ruim $4\frac{1}{2}$ miljoen bewoners, waarvan 3 miljoen *Katholiek*. De bodem is een hoogland; in het zuiden heeft men de *Alpen*, in het noorden het *Bohemer-woud*, het *Fichtel-* en het *Rhöngebergte*. Rivieren zijn: de *Donau* met de *Inn*, *Lech* en *Isar*, en de *Mein* met de *Regnitz*. In Rijn-Beieren vindt men de *Vogesen* en den *Rijn*. Als fabrieken heeft men weverijen en brouwerijen. De handel is vooral te Augsburg en Neurenberg van belang. Het rijk behoort onder

de tolvereiniging. Steden zijn: *Munchen*, de hoofdstad aan den *Isar*, met 127,000 inw., *Passau*, *Neurenberg*, *Augsburg*, *Bamberg*, *Wurzburg*, *Regensburg*. In Rijn-Beieren: *Spiers*.

Beieren werd in 1805 een koninkrijk. De troon is erfelijk in de mannelijke linie. LODEWIJK (KAREL AUGUST) regeerde van 1825 tot 1848 met beperkte magt, en zag zich toen gedwongen afstand te doen ten behoeve van zijnen zoon MAXIMILIAAN (JOZEF) II, die het volk eene vrijzinnige staatsregeling gaf.

Munchen (circa $11\frac{1}{2}^{\circ}$ O. L. $84\frac{1}{4}^{\circ}$ N. B.), de residentiestad, heeft eene hoogeschool en andere voortreffelijke inrigtingen; *Augsburg*, aan de *Lech*, weleer eene rijksstad, met het schoonste stadhuis van Duitschland en rijke fabrieken, heeft 40,000 inw.; *Ingolstadt*, eene sterkte aan den *Donau*, 10,000 inw.; *Anspach*, aan den *Rezat*, 14,000 inw., *Neurenberg (Nürnberg)*, aan de *Pegnitz*, met belangrijken handel en vele fabrieken (Neurenberger waren), 40,000 inw.; *Fürth*, eene opene stad aan de *Pegnitz* en *Regnitz*, 18,000 inw. *Bamberg*, aan de *Regnitz*, met brouwerijen, 20,000 inw. *Würzburg*, eene sterkte aan den *Mein*, met eene hoogeschool, 28,000 inw. *Baireuth*, aan den *Rooden Mein*, heeft 19,000, *Regensburg*, aan den *Donau*, met eene lange brug, 28,000 inw. (Rijksdag gehouden 1662—1806.) *Landshut*, aan den *Isar*, met een 454 voet hoogen toren, 10,000 inw. *Passau*, aan *Donau* en *Inn*, 12,000 inw., drijft zouthandel. (Verdrag 1552.) *Kitzingen* is eene badplaats aan den *Mein*, met handel (bier) en 5000 inw. Bij het dorp *Eggmühl*, slag 1809. In Rijn-Beieren of de *Palts* heeft men: *Spiers (Speier)*, aan den *Rijn*, voorheen de zetel van het rijkskamergericht, met 10,000 inw.; *Landau*, aan de *Queich*, eene bondvesting, met 6000 inw.

HET KONINGRIJK HANNOVER.

Dit rijk grenst aan de Noordzee, Holstein, Mecklenburg, Pruisen, Hessen-Kassel en de Nederlanden. In het zuiden wordt door Brunswijk een stuk van het rijk afgesneden. De oppervlakte is 700 v. m., met eene bevolking van 1,800,000 zielen, waarvan bijna $1\frac{1}{2}$ mill. *Luthersch* zijn. In het zuiden heeft men het *Hartsgebergte*; voor het overige is de bodem eene lage vlakte. In het hart van het rijk vindt men de *Lunenburger heide*, in het noorden het *Duivels-*, in het westen het *Boertangermoeras*, voor het overige veel vruchtbaar land. Rivieren zijn: 1) de *Elbe*, aan de noordergrenzen; 2) de *Wezer*, die uit de zamenvloeiing van de *Fulda* en de *Werra* ont-

staat, en den *Aller* (met de *Ocker* en *Leine*) benevens de *Hunte* opneemt; 3) de *Eems*, die in den *Dollart* vloeit. Fabrieken zijn niet belangrijk; metaalfabrieken heeft men in het zuiden; van weverijen is *Osnabruck* de hoofdzetel. Oostfriesland drijft veel zeehandel. Steden: *Hannover*, de hoofdstad aan de *Leine*, met 45,000 inw., *Göttingen*, *Emden*, *Osnabruck* en *Lunenburg*.

Hannover bestaat uit het voormalig keurvorstendom Brunswijk-Lunenburg (GEORGE LODEWIJK in 1714 tevens koning van Brittanje) en vele vorstendommen, in 1815 en vroeger er aan toegevoegd. Het werd in 1814 een koninkrijk, met stenden, erfelijk alleen in de mannelijke linie, waardoor het in 1837 niet aan VICTORIA, maar aan ERNST AUGUST verviel, die in 1851 door GEORGE V is opgevolgd. Het is verdeeld in 6 landdrostschappen.

Hannover (9 $\frac{1}{2}$ ° O. L. 52 $\frac{1}{2}$ ° N. B.), de residentiestad, heeft een gedenkteeke voor LEIBNITZ. *Hildesheim* heeft 16,000 inw. (garen en lint). *Clausthal*, aan den *Harts*, eene munt, zilvermijnen en 5000 inw. *Göttingen*, aan een kanaal, eene beroemde hoogeschool en bibliotheek, linnenhandel en 13,000 inw. *Lunenburg*, aan de *Ilmenau*, eene ridderakademie, een zoutwerk, commissiehandel en 13,000 inw. *Stade*, bij de *Elbe*, 6000 inw. *Osnabruck*, aan de *Hase*; met linnenhandel, heeft 12,000 inw. (vrede 1648). *Emden*, aan *Eems* en *Dollart*, is eene zeer belangrijke handelstad, met scheepvaart en 14,000 inw. *Leer*, bij de *Eems*, en *Norden*, aan zee, zijn haven- en handelsteden, met circa 7000 inw.

HET KONINGRIJK WURTEMBERG.

Dit rijk wordt door *Beijeren* en *Baden* ingesloten. In het zuiden grenst het aan het meer van *Constants*. Oppervlakte 354 v. m., bevolking 1,784,000 zielen, waarvan $\frac{3}{4}$ *Hervormd*. De bodem is bergachtig, met het *Schwarzwald* in het westen en de *Ruwe Alp* in het midden. Rivieren zijn: de *Neckar* (met de *Ems*, den *Kocher* en de *Jast*), benevens de hier onbevaarbare *Donau*. Fabrieken zijn weverijen en looijerijen. De handel is sedert de aansluiting aan de tolvereeniging belangrijk. Steden: *Stuttgart*, de hoofdstad, aan de beek *Nese*, met 50,000 inw., *Ulm*, *Ludwigsburg*, *Heilbron* en *Tubingen*.

Württemberg werd in 1805 een koninkrijk. De troon is erfelijk, oock in de vrouwelijke linie. WILLEM I werd koning in 1816, en regeert sedert 1819 met stenden.

Stuttgart (circa 9° O. L. 48 $\frac{1}{2}$ ° N. B.), bij den *Neckar*, drijft laken- en boekhandel. *Ludwigsburg*, de tweede residentie, eene

nieuwe, fraaije stad, heeft 10,000 inw. *Heilbron*, met wijnbouw, 11,000 inw. (GÖRZ VON BERLICHINGEN gevangen, 1525.) *Ulm*, bij de grenzen, aan den *Donau* (tot hiertoe bevaarbaar), met veel rivierhandel en de *Munsterkerk*, van *Gothische* bouworde, de hoogste en grootste van Duitschland, heeft 20,000 inw.; *Reutlingen*, aan den voet der *Ruwe Alp*, 12,000 inw.; *Tübingen*, eene oude stad aan den *Neckar*, met eene hoogeschool, 10,000 inw. Bekend nog is het stadje *Weinsberg* door de vrouwentrouw in 1140.

HET KONINGRIJK SAKSEN.

Dit rijk grenst aan *Pruissen*, *Boheme*, *Beijeren*, *Reuss*, enz., beslaat 272 v. m., met 1,938,000 bew., meest *Luthersch*. De bodem is in het zuiden bergachtig; met het *Ertsgebergte*. Rivieren: *Elbe*, *Mulde* en *Witte Elster*. De Fabrieken zijn belangrijk en de handel is levendig; het behoort onder het tolverbond. Steden zijn: *Dresden*, hoofdstad aan de *Elbe*, met 105,000 inw., *Leipzig* en *Chemnitz*.

Vóór den afstand aan *Pruissen*, in 1815, was het rijk groot 663 v. m. FREDERIK AUGUST II, die sedert 1836 regeerde, werd in 1854 opgevolgd door zijnen broeder JOHANN, die ééne stem heeft in de bondsvergadering. (Stenden in 1831 ingevoerd; vrijzinnige constitutie 1849.)

Dresden (circa 13 $\frac{1}{2}$ ° O. L. 51° N. B.), de residentiestad, aan de beide oevers der *Elbe*, waarover eene beroemde brug ligt, heeft vele iurgingen. *Leipzig*, aan de *Elster*, heeft eene beroemde hoogeschool, missen, levendigen handel (boekhandel) en 67,000 inw. (slag 1813.) *Chemnitz* heeft weverijen en 27,000 inw. *Freyburg* eene akademie voor bergwerken en 12,000 inw. *Bautzen*, aan de *Spre*, 12,000 inw. (slag 1813). *Plauen*, aan den *Elster*, *Zittau*, bij de *Neisse*, *Zwickau* aan de *Mulde* en *Meissen* hebben 8 à 10,000 inw. *Königstein* is een sterk kasteel aan de *Elbe*; het dorp *Hernhutt* de bakermat der *Hernhuuters*. *Pilnitz* heeft een koninklijk lustslot. (Conventio 1791.)

HET GROOTHERTOGDOM BADEN.

Dit ligt ten oosten van *Württemberg*, en wordt door den *Rijn* van *Zwitserland*, *Frankrijk* en *Rijn-Beijeren* gescheiden. De grootte is 278 $\frac{1}{2}$ v. m., met 1,356,000 bew., waarvan $\frac{2}{3}$ *Katholiek*. De bodem is deels bergachtig, deels eene vruchtbare vlakte, die zich langs den *Rijn* uitstrekt. In het zuiden heeft men het *Schwarzwald*, met den oorsprong van den *Donau* en een gedeelte van het meer van *Constants*; in het noorden het *Odenwald*. De *Neckar* valt hier in den *Rijn*. De grond is bij uitstek vruchtbaar en welbebouwd. Er zijn weinig fabrieken; maar de indus-

trie is toch groot. Wijn, hout en linnen worden veel uitgevoerd. De groothertog regeert met stenden, en heeft in den Duitschen Bond ééne stem. Steden zijn: *Karlsruhe*, nabij den Rijn, met 23,000 inw., *Mannheim*, *Heidelberg*, *Freiburg*, *Rastadt*, *Constants*, *Pforzheim* en *Baden*.

Het hoofd des lands, thans prins FREDERIK, die in plaats van zijnen ouderen broeder, in 1852, bij den dood des vorigen groothertogs, als regent het bestuur aanvaardde, heeft ééne stem in den Duitschen bond.

Karlsruhe ($8\frac{1}{2}^{\circ}$ L. 49° B.) is waaijervormig gebouwd. *Constants*, aan den Rijn en het meer van *Constants*, heeft 8000 inw.; *Freiburg*, met eene hoogeschool en fraaije domkerk, 16,000 inw.; *Mannheim*, aan Neckar en Rijn, geregeld gebouwd, met veel handel, 25,000 inw.; *Heidelberg*, aan den Neckar, heeft eene beroemde hoogeschool, ruïnen met een groot wijvat, en 15,000 inw.; *Pforzheim*, de voornaamste fabriekstad, 8000 inw.; *Rastadt*, bij den Rijn, 9000 inw. (vrede 1714; congres 1797—98); *Baden*, eene badplaats, 7000 inw.

DE MECKLENBURGSCHEN LANDEN.

Deze grenzen aan de Oostzee, Pruisen, Hannover en Holstein, zijn groot 280 v. m., met 640,000 bew. De bodem is vlak; men vindt er ook bosschen, veenen, heide en vele meren. Behalve weverijen heerscht er weinig industrie. De zeehandel is aanzienlijk, doch de binnenlandsche wordt belemmerd door slechte wegen. Zij hebben te zamen ééne stem in de bondsvergadering, en bestaan uit de groothertogdommen Meckl.-Schwerin, hoofdstad *Schwerin*, met 20,000 inw., en Meckl.-Strelitz, hoofdstad *Nieuw-Strelitz* met 8000 inw. — In het eerste hertogdom heeft men nog de steden *Rostock* en *Wismar*.

1) Mecklenburg-Schwerin, groot 244 v. m., met 539,000 bew., waarover FREDERIK FRANS regeert met stenden. — *Schwerin* ($11\frac{1}{2}^{\circ}$ L. 53° B.). *Rostock*, aan zee, drijft zeer veel handel, heeft eene hoogeschool en 20,000 inw. *Wismar*, eene beste haven aan de Oostzee, heeft 10,000 inw.; *Gustrow*, met wolhandel, 8000 inw.

2) Mecklenburg-Strelitz, groot 36 v. m., met 100,000 bew. GEORG regeert met stenden. — *Nieuw-Strelitz* (13° L. $53\frac{1}{2}^{\circ}$ B.) is als eene ster, en *Nieuw-Brandenburg*, met 6000 inw., cirkelvormig gebouwd.

HET KEURVORSTENDOM HESSEN-KASSEL.

Het hoofddeel van dit rijk grenst aan Hannover, de

Saksische landen, Beijeren, Frankfort, het groothertogdom Hessen, Waldeck en Westfalen; in het zuiden is het bergachtig (het *Vogelsgebergte*), in het noorden vlak; rivieren zijn: de *Lahn*, *Werra*, *Fulda* en *Mein*. Het andere deel ligt in het *Thuringerwoud*, tusschen Gotha en Meiningen. De oppervlakte is 176 v. m., met 775,000 bew. De regering is sedert 1831 beperkt, en heeft ééne stem in de bondsvergadering. De hoofdstad is *Kassel*, aan de *Fulda*, met 40,000 inw.

Kassel ($9\frac{1}{2}^{\circ}$ L. $51\frac{1}{2}^{\circ}$ B.) heeft vele inrigtingen; *Marburg*, aan de *Lahn*, eene hoogeschool en 8500 inw.; *Fulda*, aan de *Fulda*, eene fraaijen dom en 11,000 inw.; *Hanau*, aan den *Mein*, fabrieken en 16,000 inw. (slag 1813.); *Schmalkalden*, aan het *Thuringerwoud*, ijzerfabrieken en 5400 inw. (Verbond der Protestantsche vorsten 1531.)

HET GROOTHERTOGDOM HESSEN.

Dit bestaat uit twee stukken, door het gebied der stad Frankfort en Keurhessen van elkander gescheiden. Het noordelijke deel wordt door Keurhessen, Nassau en Westfalen ingesloten, en is bergachtig (het *Vogelsgebergte*); het zuidelijke ligt op de beide Rijn oevers, tusschen Beijeren, Baden en Nassau, heeft in het oosten het *Odenwald*, en is voor het overige vlak en vruchtbaar. De oppervlakte van dezen staat is 153 v. m., met 854,000 bew. Rivieren zijn: de *Rijn*, *Mein* en *Lahn*. De productenhandel is vrij levendig; het rijk is onder de tolvereëning. De groothertog regeert met stenden, en heeft ééne stem met Hessen-Homburg. Steden zijn: *Darmstadt*, de hoofdstad, aan de beek de *Darm*, met 34,000 inw., *Ments*, *Worms* en *Bingen*.

Darmstadt ($8\frac{1}{2}^{\circ}$ L. $49\frac{1}{2}^{\circ}$ B.), de belangrijke residentiestad, heeft verschillende fabrieken. *Ments* (*Mainz*) is eene oude stad en belangrijke bondvesting, aan Rijn en Mein, met fabrieken, veel handel, scheepvaart en 40,000 inw. (geb. GUTENBERG.) (Op den anderen oever ligt *Kastel* of *Kassel*, met 2200 inw., eene sterkte, die tot de vesting behoort.) *Worms*, bij den Rijn, heeft 9000 inw. (vroeger eene vrije rijksstad en zeer belangrijk); *Bingen*, aan den Rijn, met veel scheepvaart, 5000 inw. (Muizentoren); *Offenbach*, aan den Mein, belangrijke fabriek- en handelstad, 10,000 inw.; *Giessen*, aan de *Lahn*, met eene hoogeschool, 8000 inw. De dorpen *Nierstein*, *Bodenheim* en *Laubenheim* zijn bekend door den wijn.

HET HERTOGDOM HOLSTEIN-LAUENBURG.

Zie Denemarken.

HET GROOTHERTOGDOM OLDENBURG.

Dit rijk bestaat uit: a) het hertogdom *Oldenburg*, ingesloten door de Noordzee en Hannover, groot 499 v. m., met 228,000 bew.; b) het vorstendom *Lubeck*, in Holstein, 6½ v. m., met 24,000 bew.; en c) het vorstendom *Birkenfeld*, in de Pruisische Rijnprovincie, 9 v. m., met 32,000 bew. De bodem van Oldenburg is aan de zee- en rivierzijde laag en vet, in het midden met schrale heidevelden. De *Wezer* heeft men aan de oostergrenzen. Men vindt er weverijen en ook branderijen. De hoofdstad is *Oldenburg*, aan de Hunte, met 10,000 inw.

NIKOLAAS FREDERIK PIETER regeert met stenden, en heeft met Anhalt en Schwarzburg ééne stem in de bondsvergadering. Van de bevolking is $\frac{2}{3}$ *Luthersch*, $\frac{1}{3}$ *Katholiek*.

Oldenburg (8½° L. 53½° B.) heeft eene haven en veel scheepvaart. *Varel*, eene zeehaven, en *Jever* hebben 4000 inw. *Eutin*, de eenige stad van *Lubeck*, heeft 3000 inw.; *Birkenfeld*, een markt- vlek in het vorstendom, 2000 inw.

HET GROOTHERTOGDOM LUXEMBURG.

Zie de Nederlanden.

HET HERTOGDOM NASSAU.

Deze staat ligt op den regter Rijnsoever, ten oosten der Pruisische Rijnprovincie, beslaat 85 vierk. m., en heeft 429,000 bew., de grootste helft Protestanten. De bodem is bergachtig, met bekoorlijke valleijen. In het noordwesten heeft men het *Westerwald*, in het zuidoosten den *Taunus*. Langs de zuider- en zuidwestergrenzen stroomen de *Mein* en *Rijn*; door het hart van het land vloeit de *Lahn*. Vermaard is de *Rijngau*, een heerlijk landschap langs den Rijn, ten zuiden van den *Taunus*, waar de voortreffelijkste Rijnwijnen wassen. De hoofdstad is *Wiesbaden*, aan de *Salzbach* met 15,000 inw.

De hertog regeert met stenden, en heeft met Brunswijk ééne stem in de bondsvergadering.

Wiesbaden (8¼° L. 50½° B.) heeft baden en schilderachtige omstreken. (*Bieberich*, een vlek met 3000 inw., was vroeger de residentie.) *Hochheim* en *Rüdesheim*, met ruim 2000 inw., en het dorp *Johannisberg*, met het kasteel van den Prins von *METTERNICH*, zijn beroemd door den wijn. Het dorp *Niederselters* heeft de beroemdste zoutbron van Duitschland, *Fachingen* de beroemdste staalbron, het stadje *Dietz*, met 2000 inw., eene marmerfabriek en scheepvaart. (Stamhuis van Oranje.)

HET HERTOGDOM BRUNSWIJK.

Deze staat deelt Hannover in twee stukken, en grenst voor het overige aan Pruissen. De grootte is 67 v. m., met 272,000 bew. In het zuiden heeft men het *Hartsgebergte*; het noorden is vlak en vruchtbaar. Rivieren zijn: de *Wezer*, *Leine* en *Ocker*. Fabrieken: weverijen, ijzersmelterijen en glasblazerijen. Hoofdstad: *Brunswijk*, aan de *Ocker*, met 45,000 inw.

De hertog regeert met stenden, en heeft met Nassau ééne stem. De *Luthersche* godsdienst wordt beleden.

Brunswijk (10½° L. 52¼° B.) heeft een fraai paleis, jaarmarkten en handel (worst en mom). *Wolfenbittel* heeft eene beroemde bibliotheek en 9000 inw.

HET GROOTHERTOGDOM SAKSEN-WEIMAR-EISENACH.

Dit rijk, groot 66 v. m., met 263,000 bewoners, bestaat uit twee afzonderlijke stukken: de vorstendommen *Weimar* en *Eisenach*. Het eerste ligt aan de *Saale* en *Ilm*, grenst ten noorden aan Pruissen, en wordt verder door *Altenburg*, het koninkrijk *Saksen*, *Reuss*, *Meiningen* en *Schwarzburg* omringd; het laatste ligt meer westwaarts, aan de *Werra* en *Nesse*, grenst ten westen aan *Hessen* en ten zuiden aan de noordelijkste punt van *Beijeren*. Men vindt hier het *Thuringer-woud* en het *Rhöngebergte*. De bodem is bergachtig, doch niet onvruchtbaar. Men heeft er goede schapen en groote bosschen. Steden zijn: *Weimar*, de hoofdst. aan de *Ilm*, met 13,000 inw., en *Jena*.

De groothertog regeert met stenden, en heeft met de overige Saksische landen ééne stem in de bondsvergadering. De *Luthersche* en *Hervormde* godsdienst worden beleden.

Weimar (11½° L. 51° B.). *Jena*, aan de *Saale*, heeft eene beroemde hoogeschool en 6000 inw. (slag 1806). *Eisenach*, aan de *Nesse*, 10,000 inw. en in de nabijheid den *Wartburg* (*LUTHER*).

DE SAKSISCHE HERTOGDOMMEN.

Deze liggen tusschen de koninkrijken Pruissen, Saksen, Beieren en het keurvorstendom Hessen, op en nabij het Thuringer-woud, in verschillende brokken verspreid, zijn groot 106 v. m., en tellen 448,000 bew. Zij vormen 3 staten, waarvan de hoofdsteden zijn: *Meiningen*, aan de Werra, met ruim 6000 inw., *Altenburg*, aan de Pleisse, met 15,000 inw., en *Coburg*, aan de Itz, met 10,000 inw. *Gotha* ligt in Saksen-Coburg-Gotha.

1) Saksen-Meiningen-Hilburghausen, meest aan de zuidzijde van het Thuringerwoud, langs de Werra, groot 46 v. m. met 166,000 bew., die veel ijzer- en houtwaren vervaardigen. Steden: *Meiningen* ($10\frac{1}{2}^{\circ}$ L. $50\frac{5}{8}^{\circ}$ B.). *Hilburghausen*, aan de Werra, met 4000, *Sonnenberg* met 3600 inw. (Sonnenberger houtwaren.)

2) Saksen-Altenburg bestaat uit verscheidene kleinere en twee grootere, door het vorstendom Gera van elkander gescheidene stukken. Het oostelijke stuk springt in het koningr. Saksen, ligt aan de *Pleisse*, is vlak, en levert veel graan op. Het westelijke stuk, aan de *Saale*, is berg- en boschachtig. Oppervl. 24 v. m., met 132,000 bew. Steden zijn: *Altenburg* ($12\frac{1}{2}^{\circ}$ L. 51° B.), met graanhandel, en een slot. (Prinsenroof 1455.) *Ronneburg* en *Eisenberg* hebben 5000 inw.

3) Saksen-Coburg-Gotha bestaat uit de vorstendommen *Coburg*, het zuidelijkste deel der Saksische landen, ingesloten door Beieren en Meiningen, en *Gotha*, aan de noorderhelling van het Thuringerwoud (met de hoogste bergtoppen), ten oosten van Eisenach en ten westen van Weimar, waarvan het door Pruissisch Erfurt wordt gescheiden. Oppervl. 36 v. m., met 150,000 bew. Steden: *Coburg* (11° L. $50\frac{3}{4}^{\circ}$ B.) met fabrieken. *Gotha* aan de Leine, met 14,000 inw., was de residentie der hertogen van Saksen-Gotha, in 1825 uitgestorven.

De hertogen regeren met stenden.

HET VORSTENDOM WALDECK.

Het grootste gedeelte ligt tusschen Westfalen en Keurhessen; een klein stuk grenst aan Hannover. Oppervl. ruim 21 v. m., met 60,000 inw. De bodem is hoog, bergachtig, niet vruchtbaar. De hoofdstad is *Korbach*, met 2000 inw.; de residentie *Aarolsen*.

Behalve *Korbach* ($8\frac{1}{2}^{\circ}$ L. $51\frac{1}{2}^{\circ}$ B.) en *Aarolsen*, aan de Aar, met 2500 inw., heeft men *Pymont*, eene badplaats (bij Hannover), met 3000 inw.

DE VORSTENDOMMEN LIPPE.

Deze liggen aan den noordooster uithoek van Westfalen, beslaan bijna 31 v. m., en hebben ruim 140,000 bew. In het zuiden vindt men het *Teutoburger-woud*; het noorden is vlak. Zij hebben met Waldeck, Hohenzollern en Lichtenstein ééne stem, en bestaan uit de vorstendommen *Lippe-Detmold*, hoofdstad *Detmold* aan de Werra, met 5000 inw., en *Schaumburg-Lippe*, hoofdst. *Bückeburg*, met 4000 inw.

1) *Lippe-Detmold*, het zuidelijkste, op den linker oever der Wezer, groot 21 v. m., met 107,000 bew. Behalve *Detmold* (9° L. 52° B.) heeft men *Lemgo*, met 4000 inw.

2) *Schaumburg-Lippe*, aan de andere zijde van de Wezer, groot 10 v. m., met 30,000 bew. — *Bückeburg* (9° L. $52\frac{1}{4}^{\circ}$ B.) is een fraai stadje.

DE VORSTENDOMMEN REUSS.

Deze grenzen aan de koninkrijken Saksen en Beieren en de Saksische hertogdommen, zijn groot 28 v. m., en hebben 115,000 bew. De grond is bergachtig, met vruchtbare dalen. Rivieren zijn: de *Saale* en de *Elster*. Zij staan onder vorsten van de *oudere* en van de *jongere linie*, worden met stenden geregeerd, en hebben met de vorstendommen *Lippe* en *Waldeck* ééne stem. Van *Reuss oudere linie* is de hoofdstad *Greitz*, aan de *Elster*, met 7000 inw. *Reuss jongere linie* bestaat uit 3 vorstendommen, thans door éénen vorst, geregeerd; hoofdplaatsen *Schleitz*, *Ebersdorf* en *Gera*.

1) *Reuss oudere linie* (*Reuss-Greitz*), 7 v. m., met 35,000 bew. *Greitz* ($12\frac{1}{2}^{\circ}$ L. $50\frac{1}{2}^{\circ}$ B.) heeft fabrieken.

2) *Reuss jongere linie*, 21 v. m., met 80,000 bew., bestaat uit: a. *Schleitz*, hoofdstad *Schleitz* (5000 inw.) en b. *Lobenstein-Ebersdorf*, vroeger onder den anderen vorst (afstand 1848). Hoofdplaats van het laatste gebied: *Ebersdorf*, een marktplek, met 1200 inw. *Lobenstein*, met 4000 inw., was de residentiestad der vorsten van Lobenstein, in 1824 uitgestorven. Nog heeft men c. *Gera* (noordoostelijker gelegen, tusschen *Altenburg*), eene uitgestorvene linie, en tot 1848 onder beheer der laatste twee vorsten van *Schleitz* en *Lobenstein-Ebersdorf*. *Gera*, aan de *Elster*, heeft 12,000 inw.

DE VORSTENDOMMEN SCHWARZBURG.

Deze liggen in afgescheiden stukken, deels aan den noordkant van het Thüringerwoud, deels aan den Harts, en worden door Pruissen en de Saksische landen ingesloten. Grootte 33 v. m., met 130,000 bew. De grond is vruchtbaar, deels bergachtig, deels vlak. Rivieren zijn: de *Saale*, met de *Ilm*, *Gera*, *Wipper* en *Helme*, takken dier rivier. Buiten de weverijen zijn de fabrieken van weinig belang. De vorstendommen bestaan uit *Schwarzburg-Sondershausen*, hoofdstad *Sondershausen*, aan den *Wipper*, met 5500 inw., en *Schw.-Rudolstadt*, hoofdst. *Rudolstadt*, aan de *Saale*, met 6000 inw.

1) *Schwarzburg-Sondershausen*, 15½ v. m., met 60,000 bew., wordt zonder stenden geregeerd. *Sondershausen* (10½° L. 51½° B.) *Arnstadt*, aan de *Gera*, met graanhandel, heeft 6000 inw.

2) *Schwarzburg-Rudolstadt*, 17½ v. m. met 69,000 bew., heeft eene staatsregeling met stenden. *Rudolstadt* (11¼° L. 50¾° B.). *Frankenhausen*, met wolhandel, heeft 5000 inw.

DE HERTOGDOMMEN ANHALT.

Zij bestaan uit *Anhalt-Dessau* *Köthen* en *Anhalt-Bernburg*, liggen in de Pruissische provincie Saksen, en zijn groot 43 v. m., met 165,000 bew. De bodem is vlak, vruchtbaar, goed bebouwd. Een afgescheiden stuk op den Harts is rijk aan delfstoffen. Rivieren zijn de *Elbe*, *Mulde* en *Saale*. Hoofdsteden: *Dessau* aan de *Mulde*, met 12,000 inw., *Bernburg* aan de *Saale*, met 6000 inw.

Vroeger drie hertogdommen, die waarschijnlijk spoedig aan éenen hertog zullen komen, daar de linie *Köthen* uitgestorven is, en *Bernburg* ook waarschijnlijk uitsterven zal. De regeringsvorm is beperkt.

1) *Anhalt-Dessau-Köthen*, 28 v. m. met 112,000 bew. *Dessau* (12¼° L. 51½° B.) heeft wol- en graanhandel en beroemde muziekschool (geb. MOSES MENDELSSOHN); *Zerbst* eene mineraalbrou en 9000 inw. *Köthen* (spr. Keuten) heeft 6000 inw. en drijft wol- en graanhandel.

2) *Anhalt-Bernburg*, 15 v. m., met 53,000 bew. *Bernburg* (11¼° L. 51½° B.) is de hoofdstad; doch *Ballenstadt*, aan den Harts, met 6000 inw., is de gewone residentie.

HET LANDGRAAFSCHAP HESSEN-HOMBURG.

Het bestaat uit de heerlijkheden *Homburg*, aan den

Taunus, in het zuidoosten van *Nassau*, en *Meissenheim*, aan den *Hondsrug*, ten noordwesten van *Rijn-Beijeren*. Oppervl. slechts 5 v. m., met 25,000 bew. Hoofdstad *Homburg*, aan den voet van den *Taunus*, met 7000 inw.

Homburg (8¼° L. 50½° R.) heeft beroemde baden; *Meissenheim* eenen fraaijen toren en 2500 inw.

HET VORSTENDOM LICHTENSTEIN.

De kleinste Deutsche staat, aan den *Rijn*, tusschen *Zwitserland* en *Tyrol*, groot 2½ v. m., met 7000 bew. Hoofdplaats *Lichtenstein*, met 1700 inw.

Lichtenstein, voorheen *Vadutz*, (9¾° L. 47½° B.) is een vlek.

DE VIERVRIJE STEDEN.

Deze bestaan uit *Hamburg*, *Lubeck*, *Bremen* en *Frankfort aan den Mein*, vormen ieder eene democratische republiek, en hebben te zamen ééne stem in den Duit-schen bond.

Hamburg. Het gebied ligt deels aan de *Elbe* tusschen *Holstein* en *Hannover*, deels aan de *Noordzee*, is groot 7 v. m., en telt 200,700 bew., meest *Lutheranen*. — De stad *Hamburg* (circa 10° L. 53½° B.), aan de *Elbe*, is de rijkste en gewichtigste koopstad van *Duitschland*, met 161,000 inw. (waaronder 6000 bewoners van den *Hamburger berg*). Men heeft er eene haven voor zee- en eene voor rivierschepen, velerhande fabrieken en voortreffelijke inrigtingen. Belangrijk zijn de *Michaëls-kerk* en het hospitaal met 200 zalen. (Brand 6 Mei 1842.) *Kuxhaven*, een vlek aan den mond der *Elbe*, heeft eene goede haven, zeebad en 1200 inw. *Neuerk*, eil. in de *Noordzee*, heeft 2 vuurtorens en 1000 inw. De *Vierlanden*, of het amt *Bergedorf*, met 12,000 inw., is een mede-eigendom van *Lubeck*.

Lubeck. Het gebied ligt deels aan de *Trave*, deels in *Holstein* en *Lauenburg*, beslaat 6 v. m., en telt 54,000 bew. — *Lubeck* (10¾° L. 53½° B.) aan de *Trave* (weleer de hoofdstad der *Hanse*) heeft fabrieken en 26,000 inw., die veel handel drijven. *Travemunde*, een havenstadje aan den mond der *Trave*, heeft 1100 inw.

Bremen. Het gebied ligt aan de *Wezer*, tusschen *Oldenburg* en *Hannover*, beslaat 5 v. m., en bevat 79,000 bew. — *Bremen* (8¾° L. 53½° B.), aan den *Wezer*, heeft veel handel, fabrieken en 53,000 inw. *Bremerhaven*, aan de *Wezer* en *Geeste*, op een stuk gronds, in 1837 door *Hannover* afgestaan, telt reeds 3600 inwoners.

Frankfort aan den Mein, tusschen Hessen en Nassau, groot $2\frac{1}{2}$ v. m., met 78,000 bew. — De stad *Frankfort aan den Mein* ($8\frac{1}{2}^{\circ}$ L. $50\frac{1}{4}^{\circ}$ B.), de zetel der bondsvergadering, heeft vele fabrieken, belangrijken handel, beroemde missen en 67,000 inw. (Hiervan wonen 7000 in *Saksenhausen* op den linker oever.) In de Domkerk werden de Duitsche keizers gekroond.

HET RUSSISCHE RIJK.

Dit rijk breidt zich uit over de oostelijke helft van Europa en het noorden van Azië, grenst aan de IJzsee, de Stille zee, China, Tatarije, de Kaspische zee, Perzië, Aziatisch Turkije, de Zwarte zee, Europeisch Turkije, Oostenrijk, Pruisen, de Oostzee, Zweden en Noorwegen, beslaat (met de koloniën in Amerika) 375,413 v. m. en telt ruim 65 millioen bewoners.

RURIK, een Noorman, stichtte een rijk, met de hoofdstad Kjev (862), dat zich meer en meer uitbreidde. WLADIMIR nam de Chr. godsdienst aan (988), en verdeelde zijn rijk onder zijne 12 zonen. Een hunner nakomelingen stichtte Moskau (1147.) Het rijk werd onafhankelijk van de Mooren (1328), en breidde zich uit. PETER DE GROOTE, uit het huis ROMANOV (op den troon 1689), hechte de Oostzee-landen aan zijne kroon. Vóór het einde der 18e eeuw werd het zuiden van Rusland, een gedeelte van Polen en Koerland veroverd, in 1809 Finland, in 1812 Bessarabië en oostelijk Moldavië aan het rijk toegevoegd. Het Weener Congres vereenigde Polen als een koninkrijk met Rusland. De kroon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie. ALEXANDER II, uit het huis HOLSTEIN-GOTTORP (in 1762 op den troon), regeert sedert 1855 geheel onbepert als keizer in het keizerrijk Rusland, en als koning van Polen met stenden. Van den Slavischen stam heeft men meer dan 50 millioen bewoners, Germanen $4\frac{1}{2}$ mill., Finnen 3 mill., Kaukasiërs 2 mill., Tataren 2 mill., Joden $1\frac{1}{2}$ millioen, enz. Van de Grieksche kerk heeft men 49 mill., voorts 7 mill. Katholijken, $7\frac{1}{2}$ mill. Protestanten, 4 mill. Mohammedanen, enz. De hoofdtal is Russisch.

Het Russisch gouvernement erkent geene scheiding tusschen Europeisch en Aziatisch Rusland, maar beschouwt het gansche rijk als een zamenhangend geheel, verdeeld in gouvernementen. Daar het intusschen voor de aardrijksbeschrijving van belang is de grensscheiding tusschen Europa en Azië te bepalen, zullen wij haar, met de voornaamste aardrijkskundigen, trekken over het Oeralgebergte en langs de Oeralrivier naar de Kaspische zee. Deze grensscheiding is de natuurlijke, en ook in Rusland aangenomen, ofschoon andere aardrijkskundigen haar trekken langs de Koeban-

rivier, daarna noordwaarts, tusschen den Don en de Volga door, ten westen van Neder-Novgorod weder in eene noordoostelijke rigting, en vervolgens over het Oeralgebergte naar de Karische zee.

Het Russische rijk in Earopa bestaat uit: A. het keizerrijk Rusland, B. het grootvorstendom Finland, en C. het koninkrijk Polen, is groot 100,429 v. m., en telt 60 millioen bewoners.

A. Het keizerrijk Rusland.

Dit rijk is groot 91,203 v. m., met eene bevolking van bijna 54 millioen zielen.

De bodem vormt eene aaneengeschakelde vlakte, die zich slechts tot duinen of aardruggen verheft, en in de *Waldai-hoogte* 1000 voet boven de zee rijst. In het oosten heeft men het *Oeralgebergte*; in het zuiden verheft zich de *Tsjadirdagh* van het *Taurisch gebergte* tot 4800 voet. De *Karische* en de *Witte zee* zijn boezems van de *IJzsee*; de *Finnische* en *Rigasche golven* van de *Oostzee*. De *zee van Azov* is door de *straat van Fjodosia* met de *Zwarte zee* verbonden, en in het zuidoosten heeft men de *Kaspische zee*. Rivieren zijn: de *Oeral*, de *Volga* (met de *Oka*), de *Koeban*, *Don*, *Dnjepper*, *Dnjester* en *Donau*; de *Njemen*, *Duna* en *Neva*, benevens de *Onega*, *Dwina*, *Mezen* en *Petsjora*. Het *Ladoga-kanaal* verbindt de *Volga* met de *Oostzee*; de *Dnjepper* wordt door het *Berezinisch kanaal* met de *Duna*, en door het *Oginskisch kanaal* met den *Njemen* verbonden. Het klimaat is over't geheel gezond, doch gaat van de zuid-Europische warmte tot de felste koude over. In het zuidoosten heeft men de *Azovsche*, *Donsche* en *Astrachansche steppen*; in het midden de *grazige woestijn van Jaroslav*; voor het overige is de grond vruchtbaar, vooral in de gemagtigde streken. Met 60° breedte echter wordt de graanoogst minder; met 67° verdwijnen de bosschen, en het land wordt eene onvruchtbare woestijn. In het noorden, waar het plantenrijk verdwenen is, leven de bewoners alleen van jagt op pelsdieren, vischvangst en het houden van rendieren. Men vindt in het zuidwesten zware ossen en wilde stie-

ren; in het noorden watervogels met dons; in de uitgestrekte bosschen veel wild. Slechts $\frac{1}{8}$ van den bodem is bebouwd, en levert graan, vlas, hennep en andere producten op. In het zuiden heeft men zuidvruchten en wijn. Nergens in Europa is zoo veel goud als in het Oeralgebergte, doch meest aan de Aziatische zijde. Ook levert het veel ijzer op. Men heeft in het zuiden zoutrijke meren, of liever zoutmoerassen. De *fabrieken* gaan vooruit, vooral de leder, linnen-, wol- en zeildoekfabrieken (leder is onovertrefbaar). Het gouvernement van Moskau is de zetel der industrie. De *handel* van Rusland is belangrijk: voor den binnenlandschen is Moskau, voor den buitenlandschen Petersburg het gewichtigst. Andere Oostzeehavens drijven mede levendigen handel in graan, hennep, vlas, talk, huiden, leder, pelterijen, hout, enz.

De eerste hoofdstad des rijks is *Moskau*, aan de Moskowa, met 374,000 inwoners; de tweede hoofdstad en residentie *St. Petersburg*, aan de Neva, met 532,000 inw.

Men kan het rijk verdeelen in:

a. De Oostzee-provinciën (2,700 v. m., $2\frac{1}{4}$ mill. bew.), bevattende de gouvernementen *St. Petersburg*, *Esthland*, *Liefland* en *Koerland*, met de hoofdsteden *St. Petersburg*, *Reval*, *Riga* en *Mitau*; *Kroonstad* (op een eilandje in de golf van Finland) is de haven van *St. Petersburg*.

St. Petersburg ($30\frac{1}{2}^{\circ}$ O. L. 60° N. B.), de residentie des keizers, is eene der prachtigste hoofdsteden van Europa (regelmatig aangelegd in 1703 door PETER I). Men heeft er een marmereu en andere paleizen, de prachtige Isaäks-kerk, eene hoogeschool en andere inrigtingen, eene bibliotheek van 425,000 boekdeelen en 17,000 manuscripten, fabrieken en zeer veel handel. *Kroonstad* is eene zeer sterke oorlogshaven, met 50,000 inw. en levendige scheepvaart. *Riga*, aan de Dwina, eene sterke (belegerd 1812), met veel zeehandel, heeft 58,000 inw.; *Mitau*, bijna 20,000 inw. *Reval*, sterke stad, 16,000 inw.; *Dorpat* en *Libau*, met 12,000 inw., zijn handeldrijvende havensteden.

b. Groot-Rusland (41,900 v. m., $20\frac{3}{4}$ millioen bew.) bevat 19 gouvernementen. De voornaamste steden zijn: *Moskau*, *Voronesj*, *Toela*, *Archangel*, *Smolensk*, *Jaroslav*,

Neder-Novgorod, *Orel*, *Kaloega*, *Twer*, *Koersk*, *Vladimir*, alle hoofdsteden van gelijknamige gouvernementen.

Moskau ($27\frac{1}{2}^{\circ}$ O. L. $55\frac{3}{4}^{\circ}$ N. B.), het middelpunt van den handel, heeft eene hoogeschool, het vermaarde Kremlin (paleis der oude Saren), prachtige paleizen en kerken. (Brand 1812.) Het dorp *Borodino* is bekend door den slag van 1812. *Voronesj*, aan den Don, heeft handel, riviervaart en 45,000 inw.; *Toela*, aan de Oepa, 55,000 inw.; *Archangel*, eene voorname haven aan de Witte zee, 25,000 inw. (Onder dit gouvernement behooren de onbewoonde eilanden *Nova Zemla*, groot circa 4000 v. m.; overwintering 1599.) *Smolensk*, aan den Dnjepper, heeft 16,000 inw. (slag 1812); *Jaroslav*, aan de Volga, eene hoogeschool en 35,000 inw.; *Neder-Novgorod*, aan de Oka en Volga, met eene mis en riviervaart, 30,000 inw.; *Orel*, aan de Oka, met hennepbouw, 35,000 inw.; *Kaloega*, met fabrieken en handel, 45,000 inw.; *Twer*, aan de Volga, met levendigen handel, 25,000 inw.; *Koersk*, met een seminarium, 25,000 inw.; *Vladimir*, weleer de zetel der grootvorsten, 20,000 inw. Voorts zijn *Tambov*, *Rëzan*, *Pskov*, *Kostroma* en *Vologda* hoofdsteden van gelijknamige gouvernementen. *Groot-Novgorod*, de hoofdplaats van Novgorod, heeft 16,000 inw. (weleer, als hoofdstad des rijks, 400,000). Van Olo-nets is de hoofdstad *Petrozavodsk*.

c. Klein-Rusland (3,807 v. m., 61 mill. bew.), in de 17^e eeuw met het rijk vereenigd, bevat 4 gouvernementen, *Kjov*, *Tsjernikov*, *Poltava*, *Charkov*, met steden van den zelfden naam.

Kjov of *Kjev*, aan den Djnepper, met eene hoogeschool, heeft 50,000 inw.; *Tsjernikov*, 12,000 inw.; *Nezjen*, eene handelstad, 20,000 inw.; *Poltava*, 16,000 inw. (Zweden geslagen 1709); *Charkov* aan den Donets, met eene hoogeschool, 40,000 inw., *Achtirka*, eene fabriekstad, 16,000 inw.

d. Nieuw- of Zuid-Rusland (8,265 v. m., $4\frac{1}{4}$ mill. bew.) bevat 3 gouvernementen: *Jekaterinoslav*, *Cherson* en *Taurië*, waaronder de Krim; benevens 1 provincie: *Bessarabië*. Hoofdsteden: *Jekaterinoslav*, *Cherson*, *Simferopol* en *Kisjenev*; verder belangrijk *Odessa* en *Sevastopol*.

Jekaterinoslav, aan den Dnjepper, met riviervaart, heeft 15,000 inw.; *Taganrok*, eene oorlogshaven aan de zee van Azov, 20,000 inw.; *Cherson*, eene sterke aan den mond des Dnjeppers, met eene haven, heeft 30,000 inw.; *Odessa*, aan de Zwarte zee, eene nieuwe stad, met eene voortreffelijke haven, veel handel en 71,000 inw.; *Nikolajev*, oorlogshaven aan den Boeg, 30,000 inw.; *Simferopol* (*Akmetsjet*), hoofdst. van *Taurië*, heeft 10,000 inw. *Fjodo-*

sia of *Koffa*, met 7000 inw., was voor 5 eeuwen eene der grootste steden. *Baktsjisarai* (weleer de hoofdplaats der chans) 12,000 inw., enkel Tataren; *Sevastopol*, eene nieuwe stad aan de Zwarte zee, met eene voortreffelijke oorlogshaven, had 42,000 inw., doch thans ten deele vernield. — *Kisjenev* heeft 46,000 inw.; *Ismail*, eene vesting aan den Donau, 16,000 inw. (SOEVAROV's bloedbad 1789); *Akerman*, eene vesting aan den Dnjepper, 25,000 inwoners.

Hierbij behooren de landen der Donsche en der Azovsche-zee-Kozakken.

1. Het land der Donsche Kozakken bestaat meest uit steppen. De Kozakken hebben hunnen eigenen regeringsvorm, onder eenen ataman of hetman, betalen geen belasting, maar zijn alle tot de krijgsdienst verplicht. *Staraja* (oud-) *Tsjerkask*, de oude hoofdstad, heeft 15,000 inw. *Novoi* (nieuw-) *Tsjerkask* is de nieuw gebouwde hoofdstad, met 20,000 inw.

2. Het land der Kozakken aan de Azovsche zee. *Jekaterinodar*, de hoofdstad, heeft 3000 inwoners.

e. West-Rusland (7629 v. m., 8 mill. bew.) bevat 8 gouvernementen: *Kovno*, *Vielna* (of *Wilna*), *Grodno*, *Vitebsk*, *Mohilev*, *Miensk*, met hoofdsteden van den zelfden naam, *Volhynië* en *Podolië*, met de hoofdsteden *Sjittomier* en *Kamienjets*.

Kovno, aan de *Vilia*, heeft 10,000 inw.; *Vielna*, aan de *Vilia*, met veel handel, 60,000 inw.; *Grodno*, aan den *Njemen*, 15,000 inw.; *Vitebsk*, aan de *Duna*, 18,000 inw.; *Mohilev*, aan den *Dnjepper*, 24,000 inw.; *Miensk* 24,000 inw.; *Sjittomier* 22,000 inw.; *Kamienjets*, vroeger eene belangrijke vesting, bij den *Dnjepper*, 16,000 inw.; *Berditsjev*, met 25,000 inw., drijft veel handel; *Bialystock*, 10,000 inw. Bekend zijn nog aan de *Berezina*: het stadje *Borizov* (overtogt van NAPOLEON in 1812) en *Brobouisk*, eene der sterkste vestingen van Rusland, met 20,000 inwoners.

f. Het koninkrijk *Kazan* (11,264 v. m., 7 mill. bew.) bevat 5 gouvernementen, *Kazan*, *Siembiersk*, *Penza*, *Vjetka* en *Perm*, met hoofdsteden van den zelfden naam. Een klein gedeelte van dit koninkrijk ligt over den Oeral, en dus in Azië.

Kazan, aan de *Kazanska*, heeft eene hoogeschool, fabrieken, handel en 50,000 inw. *Siembiersk* en *Penza* hebben circa 20,000, *Vjetka* en *Perm* 12,000 inw. In het gouvernement *Perm* heeft men het meeste goud en de aanzienlijkste ijzermelterijen van het rijk. *Jekaterinenburg* (naar KATHARINA II genoemd), met 16,000 inw.,

is de zetel van het oppermijngerigt voor de Oeralische en Sibेरische bergwerken.

g. Het koninkrijk *Astrachan* (15,637 v. m., 5 $\frac{2}{3}$ mill. bew.) bevat 5 gouvernementen, *Astrachan*, *Saratov* en *Samara*, met hoofdsteden van dien naam, *Orenburg*, hoofdstad *Oefa*, en *Stavropol* (vroeger *Cis-Kaukazië*), hoofdstad *Stavropol*.

Astrachan, aan de *Volga*, met fabrieken, handel en vischvangst, heeft 50,000 inw.; *Saratov*, aan de *Volga*, 45,000. *Oefa*, zetel van den mufti, 15,000, *Orenburg*, eene vesting aan de Oeral-rivier, 21,000, en *Stavropol* 7000 inw.

B. Het grootvorstendom Finland.

Dit rijk strekt zich uit van de IJszee, langs Noorwegen, Zweden en de Botnische golf tot aan de Finnische golf, en bevat Finland met een gedeelte van Lapland. Het beslaat 6883 v. m., en telt 1 $\frac{2}{3}$ millioen bewoners. De bodem bestaat meest uit kale rotsen (het *Finnisch gebergte*) en meren. Producten zijn hout, visch en vee; in het zuiden graan. Het klimaat is koud.

Finland heeft zijne eigene wetten en wordt door eenen stadhouder bestuurd. De hoofdstad is *Helsingfors*, aan de Finnische golf, met 16,000 inw.; oude hoofdst. *Åbo* (spr. *Obo*).

Helsingfors, eene sterke haven, heeft sedert 1827 eene universiteit. *Åbo*, bij de Botnische golf, heeft 16,000 inw. (Vrede 1721, brand 1827, universiteit verplaatst). *Viborg*, versterkte haven aan de Finlandsche golf, met 7000 inw. — De *Ålands* (spr. *Olands*), eene digte groep eilanden, aan den ingang der Botnische golf, tellen 15,000 bewoners.

C. Het koninkrijk Polen.

Dit rijk wordt ingesloten door Rusland, Oostenrijk en Pruissen, is groot 233 v. m., en telt 4 $\frac{1}{4}$ bew., meest *Katholieken* ($\frac{1}{10}$ Joden). Het is verdeeld in 5 gouvernementen: *Warschau*, *Radom*, *Lublin*, *Plock* en *Augustowa* (vroeger 3 woiwodschappen).

Twee eeuwen geleden was Polen een magtig rijk; bij den vrede van Wiasma (1634) werden Smolensk en de Oostzee-landen tot aan de Finlandsche golf dit rijk toegewezen, dat ook de leenheerschappij over Pruissen had. Rusland ontnam het een gedeelte (1655); Pruissen ontslagen van den leenplicht (1657); Zweden veroverte Liefland en Esthland (1667). Onlusten en regeringloosheid; de drie mogendheden scheuren stukken van het rijk af (1772). Inval der Russen (1792); Pruissen verraadt zijne bondgenooten, de Polen, en deelt met den vijand. Eindelijk (1795) geheel Polen verdeeld. Het wordt in 1807 het groothertogdom Warschau, in 1814 weder een koninkrijk, met keizer ALEXANDER aan het hoofd. Opstand tegen de Russische voogdij (1830); gedempt, en de constitutie vernietigd (1831). Een stedehouder bestuurt het rijk.

De bodem is vlak en boschrijk; in het zuidwesten alleen heeft men de *Karpathen*. De *Weichsel* met zijne takken doorstroomt het land. Producten zijn: vee, honig, koren en ijzer. Fabrieken, handel en wegen worden thans beter. Steden: *Warschau*, de hoofdstad, aan den Weichsel, met 158,000 inw., *Kalisz* en *Lublin*; sterkten: *Zamosc* en *Modlin*.

Warschau (Warszawa) ($21 \frac{1}{5}^{\circ}$ O. L. $52 \frac{1}{5}^{\circ}$ N. B.), eene fraaije stad, heeft fabrieken, handel en 2 missen; de voorstad heet *Praga* (bestormd 1794 en 1831). *Lublin*, met veel handel en 3 missen, heeft 16,000 inw., $\frac{1}{4}$ Joden. *Kalisz*, aan de Prosna, heeft 15,000, en *Plock* (spr. *Plotsk*), eene handelstad aan den Weichsel, 10,000 inw. *Zdunska-Wola* (eene nieuwe stad) en *Ozorkow*, fabrieksteden, hebben 8000 inw. *Zamosc* heeft 5000 en *Modlin* (nu *Novo-Georgiewsk*), 10,000 inw., beide zeer sterke vestingen.

EUROPISCH TURKIJE.

Dit rijk grenst aan de Militaire Grenzen, Rusland, de Zwarte zee, de zee van Marmara (met den Bosporus en den Hellespont), de Egeïsche zee, Griekenland, de Ionische en de Adriatische zee, beslaat 9,570 v. m., en telt circa $15 \frac{1}{2}$ mill. inw., als: 1,100,000 Turken of Osmanen, 230,000 Tataren, 1,000,000 Grieken, 7,200,000 Slaven, 4 mill. Walachijers of Roemanen, 1,700,000 Arnauten of Albanezen, 400,000 Armeniërs, 75,000 Franken (vreemdelingen) en 70,000 Joden. Hiervan belijden de Turken de Mohammedaansche, de Grieken alle en de Slaven grootendeels de Grieksche godsdienst.

Het getal Roomsche-Katholieken (Slaven en Franken) wordt op $\frac{1}{4}$ mill. berekend. Men spreekt er Turksch, Nieuw-Grieksch, Slavisch in verscheidene dialecten, Walachijesch of Roemênisch (eene dochter van het Latijn) en Albaneesch (een mengsel van Slavisch en Grieksch).

OTHMAN of OSMAN stichtte een nieuw Turksch rijk (*) in Azië (1300). MOHAMMED II veroverde Konstantinopel (1453). De Grieken waren bijna slaven. Opstand 1821. Morea onafhankelijk, en het Grieksche rijk erkend (1830), dat zich (1832) verder naar het noorden heeft uitgebreid. ABD-UL-MEDZJIED regeert sedert 1839 onbepaald, doch schonk het land eene staatsregeling. Zijn titel is *Sultan* of *Groote Heer*, zijn hof is de *Porte*, zijn raad de *Divan*. De eerste minister heet *Groot-Vizier*, de minister van buitenlandsche zaken *Réis-Effendi*; zijne bevelhebbers heeten *pasja's*; het getal paardestaarten wijst hunnen rang aan. De standaard is eene halve maan.

De bodem is bergachtig; een bergrug strekt zich, onder verschillende benamingen, uit van het noordwesten (*Adriatisch gebergte*) naar de Zwarte zee (de *Balkan*), zendt het *Grieksch gebergte* naar Morea, en vele andere takken naar het zuiden en noorden. De *Donau* met de *Sau* scheiden de onmiddellijke provinciën en Serbië van het overige Europa af. De *Morava* valt in den Donau, de *Maritza* in den Archipel; de *Drina* en de *Verbas* zijn takken van de *Sau*. Het klimaat is heerlijk, vooral in Thessalië en Macedonië; de grond bij uitstek vruchtbaar. Producten zijn: edele paarden in Albanië, fijne wol in Macedonië, gevogelte in Serbië en Bosnië, visch aan de kusten, koren in Thessalië en Macedonië. De vlijt echter is gering, de bergbouw gebrekkig, doch de fabriekwaren zijn beroemd (tapijten, marokijn, garen, zijde, enz.). De Levantsche handel is belangrijk.

De Turken verdeelen het rijk in 15 *elajets*. Wij volgen de gewone verdeeling in 7 provinciën: *Thracië*, *Bulgarije*, *Macedonië*, *Thessalië*, *Albanië*, *Bosnië* (†) en *de Eilanden*

(*) *Turkye* is eene verbastering van *Thracië*, of beter *Thrakie*.

(†) Het zuidelijk gedeelte van *Thracië*, een klein zuidelijk deel van *Bulgarije*, benevens geheel *Macedonië*, *Thessalië* en *Albanië*, draagt bij de Turken den algemeenen naam van *Roem-Ili*, d. i. *land van Rome*.

Candia, Lemnos, Thasos, Imbros), die onmiddelijk onder den sultan staan, en 3 middelbare vorstendommen, (3,060 v. m., met 5 mill. bew.) *Serbië*, *Walachije* en *Moldavië*, die schatting betalen, doch een afzonderlijk bestuur hebben. Steden in het onmiddelijk gebied: *Konstantinopel*, de hoofdstad aan den Bosporus, met 900,000 inw., *Adrianopel*, *Philipopel*, *Gallipoli*, *Sophia*, *Sjoemla*, *Roestsjoek*, *Saloniki*, *Scutari*, *Janina*, *Larissa*, *Candia*, *Serajevo*. Van *Serbië* is de hoofdstad *Belgrad*, van *Walachije* *Boekoerest*, en van *Moldavië* *Jassy*.

Thracië: *Konstantinopel* (circa 29° O. L. 41° N. B.) heeft eene voortreffelijke haven en veel handel. In de voorsteden *Galata* en *Pera* wonen Grieken en Franken. *Adrianopel* aan de Maritza, met handel en fabrieken, heeft 130,000 inw. *Philipopel* of *Filibé*, aan de Maritza, heeft 60,000 inw. *Gallipoli* (op het schiereiland *Chersonesus*), aan den Hellespont, eene oorlogshaven, heeft 55,000 en *Eskisagra* of *Selimmia* 20,000 inw. De *Dardanellen* zijn kasteelen aan den Hellespont. — *Bulgarije*: hoofdst. *Sophia*, aan den Balkan, met fabrieken, handel en 50,000 inw. Sterkten zijn: aan den Balkan *Sjoemla* met 30,000 inw.; aan den Donau *Roestsjoek* met 30,000, *Silistria* en *Widdin* met 20,000, en *Nikopolis* met 10,000 inw. *Varna*, eene versterkte havenstad aan de Zwarte zee, heeft 24,000, *Sistova* of *Sistov* (vrede 1791) 21,000 inw. — *Macedonië*: hoofdstad *Saloniki* (*Thessalonika*), aan de golf van dien naam, eene haven-, fabriek- en voorname handelstad, heeft 70,000 inw. *Seres*, met veel katoen, 30,000 inw. — *Thessalië*: hoofdst. *Larissa* (Jenisjeer), aan de *Salambria* (*Pineus*), met 20,000 inw. *Tsjataldzja* (*Pharsalus* der Ouden, zegepraal van *CESAR* op *POMPEJUS*), met 5000 inw. — *Aibanië*: hoofdst. *Scutari*, bij de Adriatische zee, heeft 16,000, *Argyro-kastro*, 20,000 inw. *Janina*, versterkte stad, fraai gelegen, met handel, was het verblijf van *ALI-pasja*, en had toen 40,000, thans 5000 inw. — *Bosnië* en *Herzegowina*, hoofdst. *Bosna-Seraj* of *Serajevo*, met 70,000 inwoners. *Zwornik* aan de *Drina*, en *Banjaluca* aan de *Verbas*, vestingen, hebben circa 15,000 inw. *Mostar* met 12,000 inw. is bekend door zijne *Damascener* klingen. — De Eilanden. Het voornaamste is *Candia* (*Creta*), bergachtig; de *Ida*, hoog 2700 voet (*Doolhof*). Hoofdst. *Candia*, eene haven en sterkte, heeft 15,000 inw.

Serbië, onder een erfelijken vorst (*wojewood*), is van *Turkije* onafhankelijk in zijn bestuur. Hoofdstad *Belgrad*, aan den *Donau* en de *Sau*, met veel handel op *Hongarije* en 35,000 inw. Hier alléén mogen *Turken* wonen (slag 1717, vrede 1739). *Novibasar* is eene badplaats met een kasteel en 15,000 inw. *Semendria* en *Nissa* zijn sterkten aan en bij de *Morava*, met 10,000 inwoners.

Walachije staat, even als *Moldavië*, onder eenen *hospodar* (vorst), door de *Porte* voor levenslang gekozen. Hoofdst. *Boekoerest*, slecht gebouwd, met 100,000 inw. (vrede 1812, brand 1847). *Braila* met 30,000 en *Giurgewo* (spr. *Dzjoerdzjewo*) met 18,000 inw., beide aan den *Donau*, waren vroeger sterkten.

Moldavië. Hoofdstad *Jassy*, met eene akademie en 60,000 inw. (verbrand 1822). *Galacz* (spr. *Galatsj*) aan den *Donau*, met handel, scheepsbouw en 36,000 inw.

MONTENEGRO.

Dit kleine bergland, groot 70 v. m., met 120,000 bewoners, ligt tusschen *Albanië*, *Bosnië* en *Dalmatië*, is sedert langer dan 1½ eeuw onafhankelijk van *Turkije*, hoewel niet erkend. Regeringsvorm is democratisch, godsdienst *Grieksch*.

DANIËL I voert den titel van *Wladika*, regeert met een senaat van 12 leden. De bevolking, waaronder 20,000 strijdbare manschappen, is dapper, het land schier ontoegankelijk. Het dorp *Zetienja* is de hoofdplaats.

GRIEKENLAND.

Dit koninkrijk grenst ten noorden aan *Turkije*, en wordt voor het overige door de zee omringd. De oppervlakte is 718 v. m., met 1,142,000 bew., meest *Grieken*, die *Nieuw-Grieksch* spreken. Tot het *Grieksch* gebergte behooren ook de *Oeta* of *Kumayta* met de *Termopylen*, de *Liakura* (*Parnassus*), de *Helikon*, enz. Op *Morea* heeft men het *Mayna-gebergte* (*Taygetus*), door de *Mainoten* bewoond. De golven van *Patras* en *Lepanto* omvatten *Morea*, door de *landengte van Korinthe* met het vaste land verbonden. De rivieren zijn klein. Onder de producten heeft men: vee, visch, zijde, honig, voortreffelijken wijn, schoon marmar (van het eiland *Paros*). Fabrieken en landbouw zijn onbeduidend; belangrijk zijn veeteelt, handel en zeevaart. Het rijk is gedeeld in 10 *nomarchiën*, en bestaat uit: 1. *het vaste land Livadië* (4 nom.), met de steden *Athene*, de hoofdstad des rijks, aan den *Iliissus*, met 34,000 inw., *Livadia*, *Salona*, *Missolungi*;

2. *het schiereiland Morea*. (5 nom.), met de steden *Korinthe*, *Nauplia*, *Navarino* en *Hydra* op een eilandje;
3. de Eilanden of Cycladen (1 nom.): (*Naxos*, *Andros*, *Syros*, *Paros*, enz.).

Van 1453–1821 gingen de Grieken gebukt onder het Turksche juk. In 1830 is Griekenland weder als vrije staat erkend. Prins Otto van Beijeren is in 1832 tot koning verkoren. De troon is erfelijk, ook in de vrouwelijke linie.

Livadië (Noord-Griekenland) heeft 260,000 bew. *Athene* (*Setines* bij de Turken, 23½° O. L. 38° N. B.), in Attika, bij de vlakte van Marathon (slag 490 j. v. Ch.), heeft eene hoogeschool, fabrieken en handel. De haven *Piréus* wordt thans weder eene schoone voorstad. De Akropolis (vroeger midden in de stad) ligt thans buiten; men vindt op deze citadel nog het Parthenon, dat thans hersteld is. *Livadia*, in Beotië, nabij den Helikon, heeft 6000 inw. *Lepsina* (weleer Eleusis) en *Megara* (geboren EUCLIDES) zijn thans onbeduidend. Het stadje *Thiva* was het beroemde Thebe. *Salona* (weleer Amphissa), vóór 1821 de hoofdstad van Phocis, bij den Parnassus, heeft 6000 inw. *Chalkis* of *Egribos*, op het eiland *Negropont*, heeft 10,000 inw. en is door eene brug met het vaste land verbonden. *Lepanto* (*Naupactos*) heeft een kasteel en eene haven, en 3000 inw. (zeeslag 1578). *Missolongi*, eene versterkte haven aan de golf van Patras, 4000 inw. (beleg 1826). *Castri* (weleer Delphos) is thans een dorpje. *Isdin* (*Lamia*) heeft 4000 inw.

Morea (*Peleponnesus*) heeft ruim 2½ miljoen bew. *Korinthe*, op de landengte van Korinthe, met eene citadel en slechts 3000 inw. (in 1821 handelstad, nog 15,000). *Napoli di Romania* (*Nauplia*), zeer sterke haven heeft 15,000 inw. *Argos*, eene sterke heeft 6000 inw. (Van het oude Argos heeft men nog puinhoopen, zoo mede van Mycene, niet ver van daar.) *Hydra*, op het eiland Hydra, is eene fraaije stad, met 16,000 inw. *Patras*, eene sterke aan de golf van Lepanto, heeft 12,000 inw. *Navarino* is eene sterke stad, met eene groote haven. (Zeeslag 1827.) *Sparta*, nog onlangs puinhoopen, is thans de hoofdst. van Laconië, in plaats van *Misitra* of *Mistra*, vroeger met 20,000 inw., doch sedert de verwoesting door ALI-Pasja enkel ruïnen, in 1838 weder 1500 inw., thans verlaten. *Tripolitza*, verwoest in 1821 door de Grieken, in 1827 door IBRAHIM-Pasja, heeft 8000 inw. (vroeger 20,000).

De Eilanden of Cycladen hebben 139,000 bew. *Andros* is een vruchtbaar eiland; de hoofdstad *Andros* heeft 6000 inw. *Syros*, een klein eiland, was het toevlugtsoord van vele vluchtelingen, zoodat *Hermopolis* of *Nieuwstad-Syros* thans 40,000 inw. telt, en de grootste handelstad van Griekenland is. *Milo* (*Melos*) is vulkanisch, en heeft voortreffelijke vruchten en wijn. *Paros* heeft fraai marmer. *Naxia* (*Naxos*) is het grootste van de Cycladen.

DE VEREENIGDE STATEN DER IONISCHE EILANDEN.

Deze eilanden liggen in de Ionische zee, langs de Grieksche en Albanische kust, zijn groot 52 vierk. m. en hebben 232,000 inw., meest Grieken, ook Italianen. Zij bestaan uit zeven grootere eilanden: *Corfu*, *Cephalonia* (het Cythera der ouden), *Zante*, *Theaki* of *Ithaka*, *Santa Maura*, *Paxo* en *Cerigo*, benevens eenige kleineren. Voortbrengsels van dit rijk zijn: olie, wijn, krenten en fijne vruchten. De hoofdstad *Corfu*, op het eiland van dien naam, heeft 16,000 inw.

Tot 1792 stonden deze eilanden onder Venetië, vormden in 1800 een gemeenebest, kwamen in 1807 aan Frankrijk, en vormen sedert 1814 weder eene aristocratische republiek, onder bescherming van Engeland.

Corfu (c. 20° O. L. 39½° N. B.) heeft eene vrijhaven en hoogeschool, en drijft veel handel. *Zante*, met handel (krenten en wijn), heeft 20,000 inw.

Dit werelddeel grenst aan Europa, de Noordelijke IJszee, den Grooten Oceaan, de Indische zee, de Roode zee, de landengte van Suez, de Middellandsche en de Zwarte zee, met de wateren, die deze verbinden; de oppervlakte is 850,000 v. m. — De IJszee vormt: de *Karische zee* en de *golf van Ob*. De Grooten Oceaan vormt de *Kamtsjatskische*, *Ochotskische*, *Japansche* en *Chinesche zeeën* (met de *Golf Tonkin* en *van Siam*), alsmede de *Soenda-zee*. De Indische Zee vormt: de *Golf van Bengalen* en de *Arabische zee* (met de *zee van Oman*, de *Perzische golf* en de *Roode zee*). Bekende zeeëngten zijn: het *Waaigat*, de *Beringstraat*, de *straat van Soenda*, *van Malakka*, *van Ormoez*, *van Bab-el-Mandeb*, *van de Dardanellen* en *van Konstantinopel*.

De bodem van Azië vormt in het midden een uitgestrekt hoogland, door bergruggen afgesloten: in het noorden namelijk door het *Siberisch* en *Mongoolsch gebergte*; in het oosten door het *Mantsjoerisch*, *Chineesch* en *Tibetaansh geb.*; in het zuiden door den *Himalaya* en den *Hindo-Koesch*; in het westen door den *Bolor- of Beloerdag*. Uit den noordwesthoek van dezen bergrand loopt het *Alginski-gebergte* naar de *Oeralketen*; uit den noordoosterhoek het *Jablonnoi- en Stannowoi-gebergte* (met het *Kamtsjatskisch gebergte*) naar de *Beringstraat*; uit den zuidoosthoek onderscheidene ketens naar *Achter-Indië*; en de zuiderrand verlengt zich westwaarts naar de *Zwarte en Middellandsche zeeën*.

Het *Himalaya-gebergte* is het hoogste der aarde: de *Dolagier* (witte berg) bereikt 26 à 27,000 voet (de *Chimborazo* van Amerika 20,000 voet). Van het *Kamtsjatskisch gebergte* is de vulkaan *Kli-oetsji* 18,800 voet hoog. De onderdeelen van den noorder berg-rand zijn: de *Kleine Altai* (Goud gebergte), het *Sajanisch-*, *Kinggan-*, *Baikal-* en andere gebergten. De *Hindoe-Koesch* is hoog 20,000 voet, even als de *Gauts*, een gebergte in het zuiden van

Voor-Indië. Van het *Achter-Indisch gebergte* loopt het *Anamsch gebergte* langs de oostkust, het *Astrachan-gebergte* langs de westkust, het *Kjangdan-gebergte* en andere ketenen door het midden, alle in eene zuidelijke rigting. Op het midden-hoogland wordt *Boecharije* door het *Thjan-sjan* van *Mongolië* en door het *Kuunloen* (het westelijk deel *Tsjoen-ling* genoemd) van *Tibet* gescheiden. Het *Groote Altai-gebergte* verbindt het *Thjan-sjan* met den noorderrand.

Over het midden-hoogland breidt zich in eene zuidwestelijke rigting de groote *woestijn van Sjamo* of *Kobi* uit (4000 voet boven de zee), die zich in de *Indische*, *Perzische*, *Syrische* en *Arabische woestijnen* verlengt. (De Noord-Afrikaansche woestijn is hiervan eene voortzetting.) Rondom de *Kaspische zee* heeft men ook onvruchtbare *steppen*, en in het noorden de treurige *Siberische vlak-te*. Als kapen zijn belangrijk: de *IJskaap* (78° N. B.), de *Oostkaap* (17° W. L.), kaap *Romania* (1° N. B.) en kaap *Komorijn*. Meren zijn: de *Kaspische zee*, die eene oppervlakte van 7500 v. m. en heeft het grootste meer der aarde is; voorts het *Aral-meer* en het *Baikal-meer*.

Van het midden-hoogland daalt de bodem naar de vier zijden, in het westen zelfs zoo, dat hij ons het merkwaardige verschijnsel oplevert van eene landstreek, die lager is dan de spiegel des oceaans. (De watervlakte der *Kaspische zee* is zelfs 100 voet lager dan die van de *Zwarte zee*.) Rivieren zijn: de *Ob*, de *Jeniséi*, de *Lena*, de *Amoer*, de *Hoang-ho*, de *Jang-tse-kjong*, de *Irawaddy*, de *Ganges*, de *Indus*, de *Gihon*, de *Sihon*, de *Volga*, de *Eufraat* en de *Tiger*.

Aan de noorderhelling stroomen de *Ob*, de *Jeneséi* en de *Lena* naar de IJszee. Aan de oosterhelling heeft men de *Amoer*, die uit het hoogland ontspringt, naar de zee van *Ochotsk*, de *Hoang-ho* (Gele stroom), die uit het oosten, en de *Jang-tse-kjang* (Blaauwe stroom), die uit het westen van het hoogland ontspringt, en zich beide in de *Hoeang-hai* (Gele zee) ontlasten. Aan de zuiderhelling loopt de *May-koeëng* of *Menam-kom*, naar de *Chinesche zee*, en de *Noe-kjang* benevens de *Irawaddy* naar de *Indische zee*. Deze drie zijn rivieren van *Achter-Indië*, die in *Tibet* ontspringen, de laatste als *Tsang-bo-tsjoë*. Voorts stroomt de *Ganges*, die uit de *Himalaya* in *Voor-Indië* ontspringt, naar de *golf van Bengalen*; de *Indus* (*Sind*), die uit het zelfde gebergte, doch in *Tibet*, ontspringt, eerst noordwestwaarts, en, na door den bergrand heen gebroken te

zijn, zuidwaarts naar de Arabische zee. Eindelijk ontspringen uit den westerrand de *Gihon* (*Amoe-daria*) en de *Sihon* (*Sirdaria*), die westwaarts stroomen naar het Aral-meer. Nog heeft men den *Oeral*, die, even als de *Volga*, in de Kaspische zee valt (beide meren ontvangen alzoo veel water, zonder er zich zichtbaar weder van te ontlasten), alsmede den *Eufraat* en den *Tiger*, die, vereenigd, als *Sjat-el-Arab* in de Perzische golf vloeijen.

Eilanden zijn: in de IJzsee, de eilandengroep *Nieuw-Siberië*; in den Oceaan, de *Japansche*, *Chinesche*, *Philippijnsche*, *Kleine Soenda-* en *Moluksche eilanden*; in de Indische zee; de *Groote Soenda-eilanden* (*Celebes*, *Borneo*, *Java*, *Sumatra*) en het eiland *Ceylon*; en in de Middellandsche zee *Cyprus* en *Rhodus*. Het klimaat is in het noorden zeer streng; in het hoogland gematigd; ten zuiden van het hoogland heeft men eene brandende hitte. De winters (van April tot November) kenmerken zich hier door geduchte regens, die des zomers geheel ontbreken.

Het getal bewoners bedraagt bijna 700 millioen; eenige westelijke bewoners zijn van den *Kaukasischen*, de Indische eilanders van den *Maleischen*, en de overigen meest van den *Tataarschen* stam.

Men kan Azië verdeelen in Noord-Azië (Rusland), Midden- of Hoog-Azië (de Kaukasische landen) Tatarije, Boecharije, Mongolië, Mantsjoerije en Tibet, West-Azië (Turkije, Arabië, Perzië, Afganiëstan en Beloedzjiëstan), Zuid-Azië (Voor- en Achter-Indië, met de Indische eilanden), en Oost-Azië (China, Korea en Japan).

AZIATISCH RUSLAND.

Dit rijk beslaat geheel Noord-Azië, en grenst in het zuiden aan Turkije, Perzië, Tatarije en het Chinesche rijk. Oppervlakte 289,000 v. m., met slechts 5 mill. bewoners. De bodem is aan de grenzen bergachtig; voor het overige veelal vlak. Tusschen de Kaspische en de Zwarte zee vindt men den *Kaukasus* (15,400 voet); in Armenië (door Perzië afgestaan in 1828) het geb. *Ararat* (16,000 voet); in het westen het *Oeral-geb.*; in het zuiden scheidt de noorder bergrand het van het Chinesche

rijk; in het oosten heeft men de bergketen, die naar Kamtjatska loopt. Rivieren zijn: de *Volga*, *Oeral*, *Ob* (met de *Irtisch*), *Jeniséi* en *Lena*. Meren: de *Kaspische zee*, het *Aral-* en het *Baikal-meer*. Jagt en vischvangst maken het hoofdbestaan der bewoners uit. De bergen zijn rijk aan goud en andere metalen. In de Kirgizische steppen, ten noorden van het Aral-meer heeft men meer-tjes rijk aan zout. Het rijk bestaat uit: a. *Trans-Kaukasië*, 3800 v. m. met 2½ millioen bewoners, bevattende het gouvernement Groezia-Imeretië, hoofdstad *Tiflis*, en *Kaspië*, hoofdstad *Sjemaka*; b. de *Kirgizische steppen* (32,000 v. m., 2½ mill. bew.) en c. *Siberië* (244,000 v. m., bijna 3 mill. bew.), verdeeld in *West-Siberië* (2 gouv., *Tobolsk* en *Tomsk*, met hoofdsteden van dien naam) en *Oost-Siberië* (2 gouv. *Irkoetsk* en *Jeniséisk*, hoofdst. *Irkoetsk* en *Krasnojarsk*, benevens 3 provinciën: *Jakoetsk*, *Ochotsk* en *Kamtjatska*).

Van de *Transkaukasische* provinciën was *Kaspië* weleer de *Perzische* prov. *Sjerivan*, en is *Groezië-Imeretië* zamengesteld uit *Perzisch Armenië* en de *Kaukasische* landen *Georgië* (*Groezië* in het Russisch) en *Imeretië*. — *Tiflis*, aan de *Koer*, met baden en veel handel, heeft 50,000, *Erivan*, aan den voet van den *Arrarat*, 15,000, *Bakoe*, 10,000, en *Derbent* (oude hoofdst. van *Kaspië*) 12,000 inw. — De *Kirgizen* zijn nomaden, en worden verdeeld in de *Kleine*, de *Midden-* en de *Groote Horde*; de laatste is de minst talrijke, doch weinig afhankelijk. — *Tobolsk*, aan den *Tobol*, heeft 25,000, *Omsk* en *Tomsk*, aan *Tom* en *Ob*, hebben 12,000 inw. *Irkoetsk*, bij het *Baikal-meer*, heeft 25,000, *Krasnojarsk* 10,000 inw.

Tusschen *Cis-* en *Trans-Kaukasië* wonen nog meest onafhankelijke *Kaukasische* bergvolken (14,000 v. m., 1½ mill. zielen), bestaande uit *Cirkassiërs* (*Tsjerkassen*), *Abazen*, *Osseten*, *Midzjegen* en *Lesgiërs* (*Legisten*). — Hiertoe behoort ook *Dagestan* aan de *Kaspische* zee, waarin de Russische stad *Derbent*.

AZIATISCH TURKIJE.

Dit grenst aan Rusland, Perzië, de Perzische golf, Arabië, de landengte van Suez, de Middellandsche zee, de zee van Marmara met hare beide straten, en de Zwarte zee.

Oppervl. 31,480 v. m., met ruim 16 mill. bewoners. De bodem is bergachtig, weinig bebouwd, doch vruchtbaar. Armenië is het middelpunt van bergketenen. De *Taurus* en de *Anti-Taurus* loopen westwaarts, en zenden het *Amanisch geb.* langs de Middellandsche zee; het *Koerdisch geb.* loopt naar de Perzische golf. Rivieren zijn: de *Eufraat* en de *Tigris*, die vereenigd als *Sjat-el-Arab* in de Perzische golf vloeijen, en de *Jordaan*, die in de *Doode zee* (*Baar-el-Loet*, *Lots-meer*) stort, welke een uitgebrande krater is, 1300 voet lager dan de Middellandsche zee. De *industrie* is belangrijk (zijde, marokijn, metalen), zoo mede de zee- en karavaan-handel. Tot Turkije behooren: 1. *Natolië*, met de hoofdst. *Koetajeh* en de steden *Smirna*, *Broesa*, *Tokat*, *Skoetari*, enz.; 2. *Turkomanie*, hoofdstad *Erzerum*; 3. *Koerdistan*, hoofdst. *Sjerezoer*; 4. *Mesopotamië*, hoofdst. *Diarbeker*; 5. *Irak-Arabi*, met de hoofdstad *Basra* en *Bagdad*, en 6. *Syrië*, met *Aleppo*, de hoofdstad, *Damaskus*, *St. Jean d'Acre*, *Soliman* (Jeruzalem). *Cyprus* is het voornaamste eiland.

Dit rijk, dat met Europeisch Turkije één geheel vormt, is de wieg des menschedoms, der beschaving en der Christelijke godsdienst. Aan den *Tigris* had men het *Assyrische*, aan den *Eufraat* het *Babylonische*, aan de noorder grenzen het *Phoenicische* rijk, aan de Middellandsche zee *Kanaän*. In de 11de eeuw veroverden de Turken het op de Arabieren; van 1096—1291 kruistogten; in 1300 door de *Osmanen* veroverd. De Mohammedaansche godsdienst wordt beleden.

1. *Natolië* (Anadoli, de Levant) of Klein-Azië: *Koetajeh* heeft 50,000 inw., *Smirna*, de grootste handelstad aan de Middell. zee, 150,000 inw. (tapijten en rozijnen); *Tokat* met fabrieken, *Skoetari* aan den Bosporus, *Karahissar*, met tapijten en wapens, *Trebizonde* of *Trapezunt* aan de Zwarte zee, *Boli*, met leder en wapens, *Kostamboel*, met wol en koper, *Angora*, met geitenhaar, hebben 100 à 50,000 inw. *Broesa*, eene badplaats aan den Olympus, had 60,000 inw., doch is in 1855 door aardbevingen geheel vernield. *Manissa*, *Ispartah*, *Amasia*, *Adana*, *Tarsus* (geboren PAULUS) *Kaisaria* (Caesarea) hebben 40 à 20,000 inw. — 2. *Turkomanie* (Turksch-Armenië): *Erzeroem* heeft 70,000 inw. en wapensmeden. — 3. *Koerdistan* (Assyrië): hoofdst. *Sjerezoer*. — 4. *Al-Dzjesira* (Mesopotamië): *Diarbeker*, aan den *Tigris*, heeft 40,000, *Orfa* met transito-handel, 50,000 inw. en *Mosoel* aan den *Tigris*, met

weverijen en handel, 70,000 inw. — 5. *Irak-Arabi* (Babylonië en Chaldea): *Basra* of *Bassora* aan den *Sjat-el-Arab*, met 80,000. *Bagdad* aan den *Tigris* met 80,000 (na de pest van 1831 20,000) inw. *Eilanden*, hierbij behoorende, zijn: *Cyprus*, hoofdstad *Nikosia*, met 15,000 inw.; de stad *Boffa* (Paphos) is thans onbeduidend. *Rhodus*, met scheepsbouw, *Saki-Adasis* (Chios) uitgemoord 1822; *Sisam-Adasi* (Samos) met wijnbouw, slechts schatplichtig; *Ipsara* uitgemoord 1824; *Mitylene* (Lesbos). — 6. *Syrië* of *Soristan* (in 1833 afgestaan aan den Pasja van Egypte): *Haleb* of *Aleppo*, met weverijen en 100,000 inw. *Damaskus*, fabriek- (klingen) en handelstad, aan den Libanon, met 130,000 inw. *Hamah* aan de *Orontes*, met 50,000 inw. *Akka* (St. Jean d'Acre), eene vesting aan den berg *Karmel*, met boomwol (kruistogten: belegerd 1799, genomen 1832); *Antakia* (Antiochië) en *Tripoli* hebben circa 15,000 inw. *Kleiner*, doch merkwaardig, zijn: *Said* (Sidon), *Sur* (Tyrus), *Latakia* (Laodicea), *Nasra* (Nazareth), *Tabariah* (Tiberias). Onder *Syrië* behooren het land der *Drusen*, een krijgshaftig volk, dat alleen schatting betaalt aan de *Porte*, en *Palestina*, waarin: *Soliman* (Jerusalem) met 16,000 inw., *Jaffa* (Joppe), eene sterkte, *Nabloes* (Sichem), met 8 à 10,000 inw. *Kleiner* nog *Ghase* (Gaza). Dorpen: *Beit-el-ham* (Bethlehem), *Beit-aria* (Bethanië).

ARABIË.

Arabië grenst aan Turkije, de Perzische golf, de zee van *Oman*, de Arabische en de Roode zee. Oppervl. 50,000 v. m.; bevolking 12 mill. zielen. De bodem vormt eene hoogvlakte. Langs de Roode zee loopt het *Karrageb.*; eene andere keten oostwaarts door het binnenland. De Roode zee verdeelt in het noorden zich in twee golven, die het *Steenachtig* schiereiland vormen, waarop de bergen *Sinai* en *Horeb*. Belangrijke rivieren zijn er niet. Alleen tusschen de bergen en langs de kusten is de grond vruchtbaar; voor het overige heeft men groote woestijnen, waarin echter vruchtbare oazen zijn. Voortbrengselen zijn: beste paarden, koffij, dadels, gom, wierook, balsem, enz. Arabië wordt in 6 landschappen verdeeld: 1. *Hédzjaz*, waarin *Mekka*, *Dzjidda* en *Medina*; 2. *Jemen*, met de steden *Sana*, *Mocha* of *Mokka* en de Engelsche vesting *Aden*; 3. *Hadrामaut*, met de stad *Makalla*; 4. *Oman*, waarin *Maskate*; 5. *Lachsa* en 6. *Nédzjed*.

De Arabieren, een herdersvolk, stammen af van ISMAËL (ABRAHAM'S Zoon). MOHAMMED stichtte eene nieuwe godsdienst (622). Zijne opvolgers, *chalifen* genoemd, verbreidden die leer met de wapenen, veroverden Syrië (636), Perzië (651), vestigden hunne zetel te Damascus (650), vernielden Karthago (691), en breidden hunne veroveringen langs de Middellandsche zee uit. Twisten over het chalifaat. Cordoeba (Cordova) werd de zetel van den eenen, Bagdad van den anderen chalif. Gevangene Turken verhieven zich tot opperhoofden, en het Arabische rijk loste zich op in Turksche staten. De handel wordt gedreven door *Banianen* (Indiërs). *Bedoeinen* zijn zwervende, *Fellahs* gevestigde volkstammen. De *Wachabieten* waren de magtigsten, doch zijn door den pasja van Egypte overwonnen, die de kust langs de Roode zee in bezit heeft.

Hédzjaz (onder Egypte) vormt, met het steenachtig schiereiland, het zoogenaamd *Steenachtig Arabië*, en strekt zich uit langs de noorder helft der Roode zee; *Mekka*, bij de Roode zee, bedevaartsplaats (geb. MOHAMMED) met zeer veel handel, heeft 60,000 inw.; *Dzjidda*, haven van Mekka, met zeehandel, circa 40,000 inw.; *Medina*, bedevaartsplaats (begraven MOHAMMED), circa 20,000 inw. — *Jemen*, langs de zuider helft der Roode zee, vormt met de twee volgende landschappen *Gelukkig Arabië*. *Sanna* heeft circa 40,000 inw., *Mokka* (koffij), met zeehandel en eene Britsche factorij, circa 18,000 inw. *Aden*, aan de straat Bab-el-Mandeb, sedert 1838 eene Engelsche bezitting, met eene beste, zeer sterke haven, heeft thans 40,000 inw. Ook het eiland *Sokotora* is door de Engelschen bezet. — *Hadramaut*, rijk aan specerijen, strekt zich uit langs de Arabische zee. Het oostelijk deel, *Mahra* geaemd, is hoogland. — *Oman*, aan de golf, die Arabië van Beloedzjistan scheidt: *Maskate*, eene sterke haven, met veel handel, heeft 60,000 inw. De imam van *Maskate* heerscht ook op de kust van Afrika. — Van *Lachsa* of *Hadzjar*, aan de Perzische golf, is de hoofdst. *Foef*. Het vormt met *Nédzjed* (het stamland der Wachabieten) *Woest-Arabië*.

PERZIË.

Dit land wordt sedert bijna honderd jaren gesplitst in 3 rijken, als: 1. Eigenlijk Perzië of Iran; 2. Afganiëstan; en 3. Beloedzjistan.

1. EIGENLIJK PERZIË OF IRAN.

Iran grenst aan Rusland, de Kaspische zee, Turkes-tan, Afganiëstan, Beloedzjistan, de Perzische golf en

Turkije, is groot 22,700 v. m., en telt 11 mill. bewoners. De bodem is eene door bergen omringde, dorre hoogvlakte; in het zuidwesten echter heeft men een laag, vruchtbaar kustland. Belangrijke rivieren vindt men er niet. Voortbrengselen zijn: paarden, ezels, tabak, opium, wijn, welriekende kruiden, zout, edelgesteenten (turkoiëzen), parelen, enz. Het land is verdeeld in 11 provinciën. Steden: *Teheran*, *Ispahan*, *Tauris* en *Balfroesj*.

Het Perzische rijk steeg weder in luister, nadat ISMAËL SOFI het op de Turken had veroverd (1500), en onder KOELI-CHAN breidde het zich uit van den Indus tot den Eufraat. Toen deze werd omgebracht (1747), verdeelde het zich in 2 rijken: *West- en Oost-Perzië*. In het laatste stichtten de Afganen een nieuw rijk (Afganiëstan). Iran of West-Perzië bleef onder de SOFI'S; doch Rusland heeft er veel afgescheurd. De *sjach* regeert despotisch; de Mohammedaansche is de heerschende godsdienst.

Teheran, de hoofdstad (in Medië), heeft 's winters 130,000 inw. (des zomers, om de hitte, slechts 60,000). *Ispahan*, voormalige hoofdstad, met handel, fabrieken en eene hoogeschool, 200,000 inw. (vroeger 600,000). *Tauris* 150,000 (vroeger 600,000). *Balfroesj* heeft 180,000 en *Resjüt* 60,000 inw., beide handelsteden aan de Kaspische zee. *Jezd*, met belangrijken handel, *Hamadan*, eene fabriekstad (waarbij *Ecbatana* lag), hebben 60 à 40,000 inw. Bij *Sjiras*, met 40,000 inw., heeft men de ruïnen van *Persepolis*.

2. AFGANIËSTAN OF KABOELIËSTAN.

Dit rijk, dat met het volgende Oost-Perzië vormt, en in 1747 zich onafhankelijk maakte, grenst aan Tatarije, Tibet, Hindostan, Beloedzjistan en Iran, beslaat 12,000 v. m., en telt 9 mill. inwoners, meest Afganen, van de Mohammedaansche godsdienst. De bodem is bergachtig: in het noorden bevindt zich de *Hindoe-Koesch*, in het oosten de *Salomons-keten*. In het westen heeft men het meer *Tserreh*, waarin de *Hilmund* vloeit; langs de oostergrenzen stroomt de *Sind* of *Indus*, die den *Kaboel* opneemt. De dalen zijn vruchtbaar. Men heeft er veel paarden, schapen met vetstaarten, vruchten, wijn, metalen, zout, enz. De handel met karavanen is belangrijk. Het rijk is verdeeld in 5 channaten: *Kaboeliëstan*, *Kandahar*, *Korassan*, *Sédzjestan* en *Pizjaur*, met de hoofdsteden *Kaboel*, *Kandahar*, *Herat*, *Doezjak* en *Pizjaur*.

Het land wordt bestuurd door eenen sjach, met beperkte magt, onder invloed der Britten, die in 1841 verdreven werden, doch in 1842 er weder binnentrokken.

Kaboel, de hoofdstad, en *Kandahar* zijn handelsteden met 100,000 inw., even als *Pisjaur* bij den *Kaboel* (welke stad met de provincie thans aan de Seiks of aan Punjaub (Penzjaab) behoort). *Gisny*, thans verminderd, heeft 25,000 inw. (Deze vier steden waren de residentieën van den ontroonden DOST-MOHAMMED en zijne broeders.) *Herat*, de hoofdstad van een onafhankelijk koninkrijk, heeft 100,000 inw., en is, even als *Kaboel*, eene stapelplaats.

3. BELOEDZJIESTAN.

Grenst aan Afganiestan, Indië, de zee van Oman en Perzië, is groot 6,600 v. m., en telt 3 mill. bew., meest *Beloedzjies* en *Brahoes*, nomaden. De bodem is langs de zee kust en in het oosten laag, voor het overige een hoogland, met het *Brahoe-geb.* Den *Indus* heeft men in het oosten. Steden zijn: *Kelat*, *Goenwada* en *Bela*.

De beheerscher is een *chan*; doch vele stammen hebben een eigen opperhoofd. In 1758 onttrokken de *Beloedzjies* zich aan de heerschappij der Afganen. (Het landschap *Sindi* onder Voor-Indië.)

Kelat, de hoofdstad en residentie des chans, heeft 20,000 inw., even als *Goendawa*, het winterverblijf des chans. *Bela* heeft 10,000 inwoners.

TURKESTAN (VRIJ TATARIJE).

Dit grenst aan Rusland, China, Afganiestan, Iran en de Kaspische zee, beslaat 34,000 v. m., en telt circa 7 mill. bewoners, meest Tataren, deels nomaden, onder verschillende chans. Bergen zijn de *Beloer-Tag* en *Hindoe-Koesch*. Het *Aral-meer* ontvangt de *Amoer-* en *Syr-Daria*. Onder de nomaden heeft men de *Turkomanen* of *Troechmenen* aan de Kaspische zee, en de groote horde der *Kirgizen* in het noordoosten (de kleine horden staan onder Rusland). De voornaamste chanaten zijn: *Boechara*, *Kokand* en *Kiwa*, met hoofdsteden van den zelfden naam.

1. *Boechara* (Groot-Boecharije) of *Usbekistan*, waarin de groote handelsteden *Boechara*, met 150,000 inw., en *Samarkand*,

met eene hoogeschool, zijdepapier, en 50,000 inw. (Deze laatste was de residentie van TAMERLAN.) — 2. *Kokand*, waaronder een deel van *Balk* (tot 1825 onder *Kaboel*), hoofdst. *Kokand*, met circa 60,000 inw., *Kodzjend* en *Tasikent*, groote steden. — 3. *Kiwa*, hoofdst. *Kiwa*, met 10,000 inw. — 4. Het land der *Kaffiers* (ongeloovigen), ruwe bergbewoners. — De *Boecharen* zijn het meest beschaafd.

VOOR-INDIË.

Dit land grenst aan Tibet, Achter-Indië, de Indische zee, *Beloedzjistan* en *Afganiestan*, is groot 72,000 v. m., en telt 160 mill. bew. In het noorden heeft men het *Himalaya-geb.*; van daar daalt de bodem trapsgewijze naar beneden. De zuidelijke helft, *Dekan* (driehoek) genoemd, wordt omringd door de *Gauts*, die het tot een tafelland maken, en de kaap *Komorijn* in het zuiden vormen. Tusschen de oostelijke keten en de Bengaalsche zee echter heeft men nog eene breede strook laagland. De oostelijke kust van *Dekan* wordt de kust van *Koromandel*, de westelijke die van *Malabaar* genoemd. In het noordwesten vindt men den *Indus*, met eene zandwoestijn aan den linker oever; de *Penzjaab* (die uit de vereeniging van den *Soetledzj* met vier andere rivieren ontstaat) valt in den *Indus*, in het noorden stroomt de *Bramapoetra*, eene grensrivier. De *Ganges*, *Godavery*, *Kistna* en *Cauvery* vloeijen in de Bengaalsche, de *Nerboeda* in de Arabische zee. De grond is vruchtbaar en de voortbrengsels zijn talrijk, waaronder katoen, indigo, rijst en opium. De industrie was er op eenen hoogen trap (mouselinen, sjaals, tapijten), doch is door de Engelsche mededinging gezonken. De handel is belangrijk, maar in Engelsche handen.

Het rijk van den Grooten Mogol, gesticht in 1554, werd in 1732 door den Perzischen sjach KOELI-CHAN veroverd, na wiens overlijden vele leenvorsten zich tot onafhankelijke staten vormden. Eene Engelsche handelscompagnie vestigde zich te *Bombay*, en maakte zich achtereenvolgens van de heerschappij over al deze staten meester, zoodat thans bijna geheel Voor-Indië onder het middelijk of onmiddelijk beheer der Britten staat.

De bevolking bestaat uit *Hindoes*, aanbidders van BRAMA (wier tempels *pagoden*, wier priesters *braminen*, wier vorsten *nabobs* heeten), en *Mohammedanen* (wier tempels *moskeën* en wier vorst *radzja's* genoemd worden).

Voor-Indië bestaat uit: A. *Onafhankelijke staten* (3,500 v. m., $4\frac{1}{2}$ mill. bew.); B. *Britsch-Indië* (68,300 v. m., 155 mill. bew.) en C. *Bezittingen der Fransche en Portugezen* (57 v. m., $\frac{1}{3}$ mill. bew.).

A. De onafhankelijke staten zijn:

1) Nepaul, groot 2,500 v. m., met 3 mill. bewoners, een bergland, met schoone valleijen, 4 à 6000 voet hoog, aan het Himalaya-geb. Men vind hier den Dolagier, den hoogsten berg der aarde. Een radzja staat aan het hoofd eener woelige oligarchie. De hoofdstad is *Chatmandoe*, met 50,000 inw.

2) Het gebied des radzja's van Djoemmoe, of rijk van Goelab-Sing, circa 1000 v. m., met de steden *Djoemmoe* en *Kasjmier*.

De staten der Seichs waren 8000 v. m. en vereenigd onder den maha-radzja RANDZJIET-SING, doch sedert zijnen dood (1839) aan verwarring ten prooi. Oorlog met de Engelschen (1845), die het halve gebied veroveren. De provinciën Koehistan en Kasjmier aan den radzja van Dzoemmoe, leenpligtig aan de Engelschen; de maha-radzja behoudt Pendzjaab en de provincie Moeltan. Opstand 1848, gedempt 1849. Pendzjaab ingelijfd onder Engelsch Indië. — *Dzoemmoe* heeft slechts 8000, *Kasjmier*, met weverijen (sjaals), 40,000 inw.

B Britsch-Indië. Behoort aan de Engelsche O. I. Compagnie, die onder toezigt staat van het Britsch gouvernement. Eenige staten worden door inlandsche vorsten bestuurd, die evenwel geheel afhankelijk van de Britten zijn. Het overige staat onder onmiddelijk beheer van de Compagnie, en is verdeeld in 3 presidentschappen.

1) Het onmiddelijk gebied, Bengalen (vroeger 2 presidentschappen, Calcutta en Agra), 23,060 v. m., met bijna 76 mill. bewoners, bevat de provinciën: Bengalen (25 m. bew.), waarin de steden *Calcutta*, de residentie van den gouverneur generaal, aan den Gan-

ges, met 800,000 inw., *Dakka* en *Moerzed-abad*; Bahar, hoofdstad *Patna*; Orissa, met de steden *Dzjaggernaat* en *Koettak*; Allah-abad, steden *Allah-abad*, *Benares* en *Mirsapoer*; Agra, hoofdst. *Agra*; Delhi, hoofdstad *Delhi*; Goerwal, hoofdst. *Serinagoer*; benevens gedeelten van andere provinciën.

Calcutta is eene groote handelstad. *Dakka*, met 250,000 inw., is de oude hoofdstad van Bengalen; *Moerzed-abad*, met 170,000 inw., de latere hoofdstad. *Patna*, met fabrieken, heeft 340,000 inw.; *Dzjaggernaat*, eene beroemde bedevaarisplaats, heeft 80,000 inw. *Koettak* 40,000 inw. *Allah-abad*, aan de Dzoemna en Ganges, met 60,000 inw., is eene voorname wapenplaats der Britten; *Benares*, aan den Ganges, zetel der geleerdheid, fabriek- en handelstad, heeft 600,000 inw., *Mirsapoer* 250,000, *Agra*, weleer eene prachtige stad, 160,000, *Serinagoer* slechts 3000 inw. *Delhi*, aan de Dzoemna, de residentie van den grooten mogul, weleer 2 mill., thans 300,000 inw. Het paleis heeft 20,000 bewoners; groote mogul is thans niets meer dan een titel, met eene jaarwedde.

Het middelrijk gebied (beschermd staten), onder het presidentschap Bengalen, is groot 27,481 v. m., en heeft 43 millioen bewoners. Hiertoe behooren Aude of Aod, hoofdst. *Lucknow*, Goendwana, hoofdstad *Nagpoer*, Maratten-staten, als Gwalior (rijk van radzja SINDIA), hoofdstad *Gwalior*, oude hoofdst. *Oedzjein*, en Radzjpoetana (d. i. land der vorsten), bestaande uit eenige vorstendommen, als *Dzjeipoer*, *Kota*, *Oedipoer*, *Dzjeselmier*, met hoofdsteden van dien naam.

Lucknow, bedrijvige stad, met 300,000 inw.; *Gwalior*, sterke vesting, met 80,000 inw.; *Oedzjein*, met 100,000 inw.; *Nagpoer*, met 120,000 inw.

2) Madras, Het onmiddelijk gebied, 6824 v. m., met $16\frac{2}{3}$ mill. bewoners, bevat de provinciën: Karnatika, waarin de steden *Madras*, aan de golf van Bengalen, met 500,000 inw., *Negapatnam*, *Tritsjnopol*, *Trankebaar*; Circars, waarin *Mazoelipatnam*; Balagaat, met de stad *Bellari*; Hydrabad, met *Hydrabad*, de hoofdstad, *Gwalior* en *Aureng-abad*; Salem; Coïmbatoer; Malabaar; Canara, met de stad *Mangaloer*, en van Maissoer (Mysore) de stad *Seringapatnam*.

Madras is de zetel van den gouverneur; *Negapatnam*, aan de Cauvery, weleer eene Hollandsche bezitting, is thans in verval; *Trisjnopoli*, aan de zelfde rivier, eene wapenplaats der Britten, heeft 80,000; *Trankebaar*, in 1845 van de Denen gekocht, 20,000; *Mazoelipatnam*, met eene voortreffelijke haven, heeft 80,000 inw. *Hydrabad* of *Haider-abad*, eene prachtige stad, heeft 200,000. *Gwalior*, eene vesting, 80,000, en *Oedzjein* 100,000 inw. *Bellari*, met 36,000 inw., heeft een sterk kasteel; *Mangaloer*, met 40,000 inw., drijft veel handel; *Seringapatnam*, op een eiland in de Cauvery, met 32,000 inw., was weleer de residentie des sultans van Maissoer, en had toen 140,000 inw.

Middelrijk gebied, 2378 v. m., met 4,700,000 bew. Hiertoe behooren, Maissoer (1,280 v. m., met 3 mill. bew.) hoofdstad *Maissoer* met 100,000 inw., *Travankoer* en *Cochin*.

3) *Bombay*, 5,655 v. m., met 10½ mill. bewoners, bevat de provinciën *Aureng-abad*, waarin *Bombay*, op een eiland, met 260,000 inw., en *Poena*; *Kandesj*; de staat *Sindi*; een gedeelte van de provincie *Guzerate*, met de steden *Suratte* en *Ahmed-abad*; *Pundzjaab*, met de steden *Lahore*, *Moeltan* en *Amretsier*; *Bedzjapoer* en *Cutch* (Koetsj).

Bombay, de zetel des gouverneurs, is eene beste haven (*bombahia*) met veel handel; *Poena*, met 120,000 inw., was weleer de zetel van den Peisjah of oppervorst der Maratten; *Suratte*, groote handel- en fabriekstad, doch slecht gebouwd, heeft 450,000 inw. *Ahmed-abad*, weleer eene der grootste en rijkste steden van Azië, nog aanzienlijk, heeft 150,000 inw.; *Lahore* en *Amretsier* hebben 100,000, *Moeltan*, belangrijke vesting, heeft 60,000 inw. — De staat *Sindi*, aan den mond van den Indus of Sind, in 1843 door de Britten bezet en daarna aan hun gebied toegevoegd, was vroeger onafhankelijk, en onder het bestuur van emirs (drie broeders).

Het middelrijk gebied, 3,600 v. m., met 4 mill. bew., bevat eenige Maratten-staten, als: *Satara*, hoofdstad *Satara*; *Holkar*, hoofdstad *Indoer*; *Guicowar* (2 mill. bew.), hoofdstad *Baroda*, met 200,000 inw. en een gedeelte van *Cutch*.

C. Portugesche bezitting (33 v. m. 160,000 inw.). *Goa*, eene beste haven met 12,000 inw. (vroeger 200,000) en *Diu* (spr. Djoe), eene vesting. — Fransche bezit-

ting (24 v. m. 168,000 bew.): *Pondichéry* en *Chander-nagor*, ieder met 50,000 inw.; voorts *Carical* en *Mahé*.

ACHTER-INDIË.

Dit land grenst aan Voor-Indië, China, de Chinesche en de Indische zee, beslaat circa 39,300 v. m., en heeft 30 mill. bew., Mongolen, Hindoes en Maleijers (op Malakka). Men vindt er de golven van *Anam* of *Tonkin*, van *Siam* en van *Martaban*. Rivieren zijn: in *Anam* de *Maykaöeng* of *Kambodzja*; in *Siam* de *Menam*; in *Birma* de *Sanloun* (*Loekjang*) en de *Irawaddy*; in *Assam* de *Bramapoetra*. Het gebied van al deze rivieren wordt door bergketenen ingesloten, loopende uit het gebergte van Tibet meest zuidwaarts. Het land bestaat uit de rijken *Birman*, *Siam*, *Anam* (naast elkander gelegen), en het schiereiland *Malakka*. Sedert 1824 hebben de Britten zich in het rijk der Birmanen gevestigd. Men onderscheidt dan: I. Engelsch gebied (3,913 v. m., met 3¼ mill. bew.), als: *Assam*, met de hoofdstad *Gawahatti*; *Arakan*, hoofdstad *Arakan*; *Pegu* (in 1852 genomen, 2,200 v. m. met 1½ mill. bew.), hoofdst. *Pegu*; de kust van *Tenasserim*, *Martaban*, en als middelrijk gebied het land der *Garrows*, met de steden *Dzjintiapoer* en *Kospoer*; verder het *Prins-Wales-eil.* (*poelo Pinang*), waarop de vesting *Georgetown*; en in *Malakka* de steden *Malakka* en *Singapoer*, met eenig gebied. — II. Het rijk der Birmanen (18,000 v. m., met 7 mill. bew.), hoofdstad *Ava*. — III. *Siam* (9600 v. m. met 8 mill. bew.), hoofdstad *Bankok*. — IV. *Anam* (10,000 v. m. met circa 12 mill. bew.), verdeeld in *Cochinchina*, hoofdst. *Hué*, *Tonkin* met de stad *Ketsjo*, *Kambodzja* met de stad *Saigon*, en nog provinciën in het noordwesten. — V. *Malakka*, het schiereiland (2800 v. m.), behoort deels aan *Siam*, deels aan onafhankelijke Maleijers.

Ava heeft 50,000, *Oemmerapoera* of *Ammerapoera*, de voormalige hoofdstad van de Birmanen, 30,000 (vroeger 100,000), *Rangoen*, nieuw aangelegde handelstad, 30,000 inw. Alle drie liggen aan

de Irawaddy. — *Bankok* heeft 100,000 inw., en *Siam* of *Siejoetsia*, de oude hoofdst. 120,000; beide aan de Menam. — *Huë*, eene vesting, heeft circa 100,000, *Ketsjo*, de oude hoofdstad, circa 200,000, *Saigon*, circa 180,000 inwoners.

DE OOST-INDISCHE EILANDEN.

Deze zijn 36,000 v. m., met eene bevolking van 30 miljoen zielen, en bestaan uit: 1) de Lakediven; — 2) de Malediven, groepen kleine eilandjes, ten westen van — 3) Ceylon (1160 v. m.; $1\frac{1}{2}$ mill. bew.), waarop de steden *Colombo*, *Candy*, *Trinconomale*; — 4) de Andamanen in de golf van Bengalen, even als — 5) de Nikobaren; — 6) de groote Soenda-eil., bestaande uit *a.* Sumatra (7300 v. m., 8 mill. bew.), met de steden *Padang*, *Benkoelen* en *Palembang*; *b.* Java (2400 v. m., $10\frac{1}{4}$ mill. bew.), met de steden *Batavia*, *Soerabaia*, *Samarang*, *Cheribon*; *c.* Borneo (14,000 v. m., 4 mill. bew.) en *d.* Celebes (3000 v. m., 3 mill. bew.), met de stad *Makassar*; — 7) de kleine Soenda-eil., waartoe behooren Bali, Lombok, Soembawa, Flores, Tsjindano en Timor; — 8) de Molukken of Specerij-eil.; — 9) de Soeloe-eil. en — 10) de Philippijnen.

De bodem van Ceylon is bosch- en bergachtig. Sumatra, Java en de kleine Soenda-eilanden zijn gevormd door eene lange vulkanische bergketen, die over de Nikobaren en Andamanen naar het Achter-Indisch gebergte loopt. Borneo heeft in het midden een hooggebergte, dat naar alle zijden takken uitzendt. Celebes bestaat grootendeels uit 4 schiereilanden, waarover bergketenen loopen, en ook de Molukken en Philippijnen zijn bergachtig en vulkanisch.

Voortbrengselen zijn: olifanten (ivoor), kaneel en parelen op Ceylon; peper en kamfer op Sumatra; suiker, koffij, rijst, tabak, thee, indigo en kaneel op Java; tin op Banka; goud, zuivere diamanten, vogelnestjes, kamfer, drakenbloed en orang-oetangs op Borneo; kruid-

nagels, notemuskaat (foelie) en sago op de Molukken; tabak, rijst, katoen, enz. op de Philippijnen.

Neêrlandsch-Indië. De groote en kleine Soenda-eil., benevens de Molukken, staan voor het grootste gedeelte onder Nederlandsch gezag, en leveren aan het moederland jaarlijks eene zuivere winst op van 14 miljoen gulden (1847 tot 1849: 42 mill.).

1) Java, ten zuiden door de Indische, ten noorden door de Java-zee bespoeld, is sedert meer dan twee eeuwen de hoofdzetel van Nederlands magt in Indië. Het eiland is verdeeld in 22 residentien, waarvan 20 onder onmiddelijk bewind van Nederland, en Djokjokarta benevens Soerakarta onder inlandsche, doch geheel afhankelijke vorsten staan. *Batavia*, de hoofdplaats, tevens van al de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië, heeft thans slechts 50,000 inw. De Europeesche bevolking heeft zich meer landwaarts in begeven, naar de gezondere voorsteden, die men echter als gedeelten der stad kan beschouwen. Op het aangrenzend *Buitenzorg* (hoofdplaats der adsistent-residentie van dien naam) houdt de gouverneur-generaal doorgaans zijn verblijf. *Soerabaia*, met eene veilige haven, werven en 110,000 inw., drijft veel handel; *Samarang*, met 60,000 inw., is mede eene belangrijke handelstad. Deze steden zijn hoofdplaatsen van gelijknamige residentien, even als: *Bantam*, thans vervallen, *Rembang*, met eene beste haven en werf, *Japara*, vroeger de hoofdstad van Java's noordkust, *Cheribon* (spr. Tsjirebon), *Tagal*, *Pekalongan*, *Passeroeang*, *Grissee*, *Bezoeki*, *Banjoemaas*, *Soerakarta* of *Solo*, met 120,000 en *Djokjokarta* met 90,000 inw. Van de Preanger-regentschappen is *Tjandjor* de hoofdplaats. Onder de residentie Soerabaia behoort het eiland *Madoera*, met $\frac{1}{4}$ mill. zielen, onder 3 inlandsche vorsten.

2) Sumatra, aan de Indische zee, door de straat van Malakka van Achter-Indië, door de straat Soenda van Java gescheiden, is voor een groot deel afhankelijk van Nederland. (In 1824 is Britsch-Sumatra (Benkoelen) door Engeland afgestaan.) Men heeft *a.* het gouvernement van Sumatra's westkust, met 3 mill. bew., bestaande uit: de residentien *Padang* (hoofdpl. *Padang*), de *Padangsche* bovenlanden (hoofdpl. *Fort de Kock*) en *Tappanoeli* (hoofdplaats *Siboga*; *Padang*, de zetel des gouverneurs, heeft 10,000 inw.); *b.* de adsistent-resid. *Benkoelen*, met 111,000 bew. (hoofdpl. *Benkoelen*); *c.* de *Lampongsche* districten, met 83,000 bew.; en *d.* *Palembang* (moord 1811, bedwongen 1821, onmiddellijk gebied 1824), met 316,000 bew., hoofdpl. *Palembang*, met 40,000 inw. Het rijk *Djambi* is in 1834 afhankelijk geworden; het rijk *Indragiri* staat onder de residentie *Riouw*.

Onafhankelijk gebied: het rijk *Atsjien* in het noorden, het rijk *Siak* in het zuiden, en eenige kleinere staten.

Riouw, op het eilandje Tandjong-Pinang, aan de Straat van Malakka, is de hoofdpl. der residentie Riouw, en de zetel van den Nederlandschen resident over het gebied des sultans van Linga, meer zuidelijk gelegen. (Het oude rijk van Djohor verdeeld in 1824; het vasteland en Singapoer onder Britsch gezag; aan den sultan van Linga, den wettigen vorst, de eilandjes ten zuiden der straat van Singapoer, de oostelijk liggende groepen Anambas en Natoena, benevens de leenheerschappij van Indragiri, doch onder het oppergezag van Nederland.) Bevolking 23,000 zielen. *Riouw* is sedert 1829 eene vrijhaven.

Banka, aan de oostkust van Sumatra, rijk aan tin, is de zetel van eenen resident, en heeft, met Billiton, 55,000 bew.

3) Borneo, het grootste eiland der Oude Wereld, is door de Java-zee van Java, door de straat van Makassar van Celebes gescheiden, heeft in het noordoosten de zee van Celebes en de Soeloe-zee, en in het noordwesten de Chinesche zee. Eertijds had men drie groote rijken: Soedana, Banjermassing en Broenei (ook Borneo-proper genoemd). De eerste twee, thans in kleinere staten verdeeld, staan onder Nederlandsch gezag: *a.* de Westerafdeeling bevat verschillende rijken op de westkust. *Pontianak*, met 3000 inw., is de zetel van den resident, *Sambas* van een adsist.-resident, en *Soekadana* van een posthouder. *b.* De Zuid-ooster-afdeeling bevat het rijk Banjermassing met de vasalstaten aan de oostkust: Passier, Koeti en Barou. *Banjermassing*, met 10,000 inw., aan den Banjer, de grootste rivier des eilands, is de zetel van den resident, *Koeti* van een adsistent-resident.

Onafhankelijk gebied: het rijk Broenei, hoofdstad *Broenei*, aan de noordwestkust; het gebied van den sultan der Soeloe-eil. op den noordelijken hoek; en binnenlanden, bewoond door *Dajakkers* (inlanders).

Laboeang, een eilandje voor de baai van Broenei, in 1848 wederregtelijk door de Engelschen bezet, is klein, doch geeft den Britten vasten voet.

4) Celebes, ten oosten van Borneo, heeft ten noorden de zee van Celebes, ten oosten de Moluksche zee, die met drie bogten (de *Boni*-, de *Tomeikoe*- en de *Tello-baai*) diep in het land dringt, en vier groote schiereilanden vormt. Het eiland staat geheel onder het bewind of den invloed van Nederland. (Aanvankelijk was het rijk van Goa of Makassar magtig; *Boni*, door de O. I. Comp. ondersteund, werd een tegenwigt, doch later woelig en lastig; in 1838 is het Nederlandsch gezag hersteld.) *a.* *Onmiddelijk gebied:* de zuidwestelijke uithoek, met 260,000 bew. *Makassar*, eene vrijhaven, met veel handel en 18,000 inw., is de zetel des gouverneurs; *Maros* die van een adsistent-resident over de *noorder-districten*. De *zuid-districten*, *Boelekombo* met *Bontain*, en *Saleyer* met de andere eilanden, worden door gezaghebbers bestuurd. — *b.* *Middelijk gebied:* de rijken *Kajeli*, *Tanette*, *Tello*, *Wadzjoe* en *Loewoe*. —

c. Beschermde staten: al de overige rijken, die een bondgenootschap hebben gesloten, met den Nederlandschen gouverneur tot beschermheer. *Boni* en *Goa* zijn de eerste leden; ook de sultan der *Boeton*-eilanden en de vorsten van *Soembawa* (een der kleine *Soenda*-eil.) staan onder dit beschermheerschap.

De residentie *Menado*, in het noordoosten, staat onder het gezag van den gouverneur der Molukken, even als het gebied des sultans van *Ternate*, aan de oostkust.

5) De Molukken of Specerij-eilanden, verschillende groepen ten oosten van Celebes, staan onder Nederland. Over de noordelijke groepen voert het een middelijk, over de zuidelijke een onmiddelijk gebied.

De noordelijke eilanden behooren meest aan de sultans van *Ternate* en *Tidor*, voor derdehalve eeuw magtige vorsten: de eerste strekte toen zijn bewind uit over het noorden en oosten van Celebes, en over de eilanden tot en met *Timor*; de laatste had zijne magt naar het zuiden en zuidoosten uitgebreid. Na langdurige oorlogen kwamen de meest afgelegene bezittingen dezer vorsten aan Nederland, en werden zij voor het overige leenmannen der Compagnie, die hierdoor den belangrijken specerijhandel in handen kreeg. Zij sloot namelijk overeenkomsten met deze vorsten: op de *Amboinsche* eilanden werd de nagel- en op de *Banda*-eilanden de muskaatboom gekweekt, overal elders uitgeroeid. Sedert 1824 is de specerijenteelt weder vrijgelaten. Het gouvernement der Molukken is verdeeld in 4 residentien: *a.* *Amboina*, de zetel van den gouverneur. Bevolking der residentie (of *Amboinsche eil.*) 132,000 zielen, waarvan $\frac{2}{3}$ op *Amboina* en *Boero*. De stad *Ambon* heeft 10,000 inw. Van de *Cerams-groep* is alleen belangrijk *Ceram*, groot 225 v. m. met sagopalmen en 256,000 bew. — *b.* *Resid. Banda*. De *Banda-groep* heeft 6000 bew. Tot deze residentie behooren de *Key*- en *Aroe*-eil., *Timor-laut*, enz.; gezamenlijke bevolking 78,000 zielen. — *c.* *Resid. Ternate*, met 93,000 zielen, bevat de eigenlijke Molukken, van welke *Djilolo* (240 v. m.) het grootste is, doch slechts 23,000 bew. telt. Belangrijker zijn *Ternate* en *Tidor*, twee bij elkander liggende eilandjes, zetels van sultans, die ieder een deel van *Djilolo* en de overige eilanden beheerschen. De zuidelijker *Batjan*- en *Obi*-eil., met 2000 zielen, staan onder den sultan van *Batjan*. Met het gebied aan de oostkust van Celebes en op *Nieuw-Guinea* is de geheele bevolking dezer residentie 326,000 zielen. — *d.* De residentie *Menado*, ten noorden van Celebes, met bijliggende eilandjes, staat ook onder den gouverneur der Molukken. Bevolking 100,000 zielen.

6) De *Kleine Soenda*-eil. zijn eene aaneengeschakelde rij, die zich van *Java* oostwaarts uitstrekt. *Timor*, het grootste (500 v. m. met 1 mill. bew.), sluit deze keten. Het noordoostelijke deel staat onder *Portugal*; onder *Nederland* het zuidwestelijke deel, met de hoofdpl. *Koepang*, eene vrijhaven en zetel van den resident,

die gezag voert over Rotti, Tjindano of Sandelbosch-eil. (110 v. m., bijna $\frac{1}{2}$ mill. bew.), het oostelijk deel van Flores, Ombaai en tusschenliggende eilandjes; bevolking der geheele residentie 1,184,000 zielen. (Hiervan $\frac{1}{4}$ mill. op Nederlandsch Timor.) — Bali (94 v. m. 800,000 bew.) en Lombok (70 v. m., 400,000 bew.), in de nabijheid van Java. Bali onder verschillende vorsten; een hunner (de vorst van Mataram) voert tevens gebied over Lombok. Tot 1843 tractaten, waarbij het klipregt (plunderen van gestrande schepen) werd afgeschaft. Oorlog met Bali (1846 en 1848). In 1849 de vorsten van Bleling en Karang-Assam verslagen, hunne rijken bij Bangli en Mataram gevoegd, het oppergezag van Nederland erkend. — Soembawa (370 v. m., 800,000 bew.) staat onder bescherming van den gouverneur van Celebes.

Spaansch gebied: De Philippijnen, ten noorden van de Molukken, groot 2500 v. m., met 6 mill. bewoners. Manilla of Luçon is het grootste (2500 v. m., $2\frac{1}{2}$ mill. bew.), en behoort voor een deel aan Spanje; Mindanao (1200 v. m.) is slechts voor een klein deel van Spanje afhankelijk.

Engelsche bezitting: de Lakediven, schatplichtig aan de Eng. Comp; Ceylon, dat aan de kroon (niet aan de Compagnie) behoort; Laboeng, bij Borneo.

Portugesche bezitting: een gedeelte van Timor en van Flores.

Onafhankelijk: de Malediven, Andamanen, Nicobaren, Broenei (Borneo-proper) en de Soeloe-eil., ten noordoosten van Borneo (500 v. m. en $\frac{1}{4}$ mill. bew.). Palawan, het grootste (420 v. m.) is weinig bekend; op Soeloe (10 v. m.) de hoofdst. *Bewan*; en, eindelijk een deel van Mindanao.

De stad *Manilla* heeft eene koninklijke cigarenfabriek en 160,000 inw. De Bissayer-eil., (waarbij Samar, Leyta, Mindoro en Panay) zijn een deel van de Philippijnen. — *Colombo*, met 70,000 inw., is de zetel des gouverneurs van Ceylon; *Trincomale* heeft eene goede haven: *Candy*, de oude hoofdst., heeft thans slechts 3000 inw. — *Selangan*, met 12,000 inw., is de zetel van den onafhankelijken sultan op Mindanao.

HET CHINESCHE RIJK.

Het gebied van China grenst aan Rusland, Turkestan,

Voor- en Achter-Indië, de Chinesche en de Japansche zee, en beslaat 260,000 vierk. mijlen.

Het eigenlijke China werd in de 12e eeuw door de Mantsjoeren en Mongolen bijna geheel veroverd. Toen een opstandeling zich later van de heerschappij over het nog overgebleven deel had meester gemaakt, riep men de Mantsjoeren te hulp. Tsjang-tsjji verleende die, doch behield zelf den troon (1643). In de 18e eeuw breidde Kjen-Long het Hemelsche rijk aanmerkelijk uit. door Soengarye en een gedeelte van Tibet er mede te vereenigen. Een afstammeling van Tsjang-tsjji regeert onbeperkt. Zijne hooge ambtenaren zijn *mandarijns*, ten getale van meer dan 3000.

Onder dit rijk behooren: *China*, *Mantsjoerye*, *Klein-Boecharje* en *Mongolye*. Onder Chinesche bescherming staan: *Tibet*, *Korea* en de *Ljoe-kjoe-eilanden*.

I. China, het zuidoostelijk gedeelte, wordt door de Chinesche zee bespoeld, en aan de landzijde door bergketenen en eenen langen muur ingesloten. Het is groot 70,000 v. m., en heeft misschien 375 mill. inwoners (Chinezen, Mantjoeren, Mongolen en Indiërs). Bijzonder is het Chinesche schrift, met circa 80,000 letterteekens, die van boven naar beneden geschreven worden. De bodem daalt van hooge landen naar de kust af, wordt van bergketenen doorsneden, is vruchtbaar, en uitmuntend bebouwd. Rivieren zijn: de *Hoang-ho*, *Kjang* (*Jang-tse-kjang*) en *Si-kjang*. Golven: die van *Tonkin* en de *Po-hai* of *Pe-tse-li*. De Chinesche zee wordt verdeeld in *Nang-hai*, *Tong-hai* en *Hoang-hai*. Voortbrengselen zijn vooral: zijde, katoen (ook gekleurde nanking), thee, en aan het land alleen eigene gewassen, als vernis-, zeep-, talk-, lijmboumen, enz. Uit den tsoen-boom vervaardigt men touw: de porselein-aarde is uitmuntend. De industrie der Chinezen is groot en had reeds vroeg eenen hoogen trap bereikt. In het weven, kleuren, verlakken enz. zijn zij ver, in de beeldende kunsten ten achteren. Landbouw, vischvangst en binnenslandschen handel drijven zij sterk; kanalen bevorderen de onderlinge gemeenschap; het *Keizerkanaal* verbindt Kanton met Peking. Het rijk is verdeeld in 18 provinciën.

Steden zijn: *Peking*, *Nanking*, *Hang-tsjoe*, *Kanton*. — *Macao* met het eiland *Macao* behoort aan Portugal; het eilandje *Honkong* aan Engeland.

Peking, de hoofdstad, met misschien 2 mill. inw., heeft prachtige gebouwen en breede straten. *Nanking* (*Kjang-ning*) aan den *Jang-tse-kjang*, heeft circa 1 mill. inw. en een hoogen porseleinen toren. *Hang-tsjoe*, eene versterkte stad, 700,000 of 1 mill. inw. *Kanton* (*Koean-toeng*), bij den *Si-kjang*, heeft 800,000 inw., veel handel en de factorijen der Europeërs, *Foe-tsjoe* met fabrieken, veel handel en 1,000,000 inw., en *Jang-tsjoe*, met zouthandel en 200,000 inw., liggen aan het groote Kanaal. *Woe-tsjang*, met 400,000 inw., en de versterkte handelstad *Tsjin-kjang* (Engelschen 1841) aan den *Jang-tse-kjang*. Behalve *Kanton*, zijn ook *Ning-po*, eene versterkte zeehaven met 500,000, *Amoy*, met 200,000 inw., waaronder rijke handelaren, *Foe-tsjoe*, eene groote, sterk bevolkte stad (beste zwarte thee), en *Tsjang-hi*, voor den handel opengesteld. *Macao* heeft 38,000 inw. De eilanden *Hainan* en *Taiwan* of *Formosa* (*HAMBROEK*) behooren tot China.

II. *Mantsjoerye* in het noordoosten, aan de Japanse zee en Rusland, beslaat 34,000 v. m., en heeft $\frac{3}{4}$ mill. bew. De bodem is bosch- en bergachtig. De *Amoer* (met de *Soengari*) doorstroomt het land.

Tsji-tsji-kar, een ballingsoord, *Kiria* aan de *Soengari*. *Mukden* (*Sjing-Jang*) in het zuiden, zijn de hoofdsteden der provinciën. *Ningoeta* is de stamplaats van het keizerlijk huis.

III. *Mongolye*, een hoogland, met bergen en woestijnen, langs de Russische grenzen, reikt van *Mantsjoerye* tot *Turkestan*, is groot 90,000 v. m., en heeft slechts 3 mill. bewoners, zwervende stammen.

Oerga, de hoofdstad, heeft 10,000 inw. *Maima-tsjin*, een grensstadje, drijft handel met Rusland. *Tjan-sjan-pe-loe* (vroeger *Soengarye*), het westelijk gedeelte, werd in 1756 veroverd, en de *Soengarsche* bevolking uitgeroeid. *Goeldzja* is eene voornaamste handelplaats, met 80,000 inw.

IV. *Klein Boecharye* (*Tjan-sjan-nan-loe*), een hoog woestijnland, door gebergten omringd, waaronder de *Tjan-sjan*, ligt ten zuiden van *Tjan-sjan-pe-loe*, is groot circa 27,000 v. m., en heeft 1 mill. bew., die veel handel drijven met karavanen. De *Jarkandaria* stroomt in het meer *Lop*.

Aksoe is de zetel des opperbevelhebbers; *Jarkand* het middelpunt des handels; *Kasjar*, *Kotan* en *Hami* zijn groote koopsteden.

V. *Tibet* beslaat het zuidergedeelte van het middenhoogland, is groot 30 à 35,000 v. m., heeft vele bergen, schilderachtige dalen en merkwaardige producten. Het getal bewoners is misschien 11 mill. De groote Indische en Chinesche rivieren ontspringen hier. Meren zijn: het *Palte-* en het *Tengri-meer*. De hoofdstad is *Lassa*.

Men vereert er *LAMA* of *BOEDDHA*, wiens opperpriesters (*Dali-Lama* en *Bogdo-Lama*) de wereldlijke magt bezitten. Het rijk is verdeeld in eigenlijk *Tibet*, *Ngari* en *Boetan*. *Lassa*, de zetel van den *Dali-Lama*, met 100,000 inw., drijft veel handel. De *Bogdo-Lama* heeft zijn verblijf te *Dizjoe-Loemboe*. *Ladak*, in Klein-Tibet (een deel van *Ngari*), is de zetel van een afhankelijk radzja, *Tassisudon* die van den radzja van *Boetan*.

VI. *Korea*, een schiereiland, ten zuidoosten van *Mantsjoerye*, groot 6 à 7000 v. m., met circa 8 millioen bewoners, is voor de Europeërs gesloten. De koning betaalt schatting aan China en Japan.

King-ki-tao of *Han-jang-tsjing* is de hoofdstad.

VII. De *Ljoe-kjoe-eilanden*, 36 in getal, groot 436 v. m., met $\frac{1}{2}$ mill. bew., liggen tusschen *Formosa* en *Japan*. De koning is schatplichtig aan China.

HET JAPANSCH RIJK.

Dit rijk bestaat uit eilanden ten oosten van *Mantsjoerye*, te zamen 12,500 v. m., met 30 mill. bewoners. De bodem is bergachtig, doch wordt vlijtig bebouwd: thee, kamfer, tabak. Onder de metalen, die het oplevert, heeft men veel goud en zilver en best koper. De Japanzen overtreffen in vele kunstwerken zelfs de Chinezen. Beroemd zijn het Japansch verlakt en porselein. De hoofdeilanden zijn: *Nippon* (5150 v. m.), *Kjoe-sjoe* (1328 v. m.) en *Sikokf* (800 v. m. met

de steden *Mjako*, *Jeddo*, *Nangasaki* (handelstad der Nederlanders). De Japansche bijlanden bestaan uit: de zuidelijke *Koerilen*, waarvan *Jesso* het voornaamste is, een deel van het eiland *Sachalien* (2244 v. m.), door hen *Tsjoka* genoemd, en de *Bonin-eilanden* (850 v. m.).

Mjako of *Kjo* is de residentie van den dairi (keizer), de zetel van wetenschappen, handel en fabrieken, en heeft 800,000 inw. *Jeddo*, de hoofdstad en residentie van den dzjogoen (opperbevelhebber, die met het uitvoerend bewind belast is), naar men zegt 1½ mill. inw.; beide steden bevinden zich op *Nippon*. *Nangasaki*, op het eiland *Kjoe-sjoe*, de voornaamste handelstad, met 100,000 inw., is de eenige, waarop de Nederlanders handel mogen drijven. In de haven van *Nangasaki*, op het eilandje *Desima* (d.i. Vooreiland), bevindt zich de Nederlandsche factorij. *Matsmai*, met 50,000 inw., is de hoofdstad van *Jesso*.

A F R I K A.

Dit werelddeel is alleen door de landengte van *Suez* aan *Azië* verbonden, en wordt voor het overige door de *Roode zee*, den *Indischen oceaen*, den *Atlantischen oceaen* (in het zuiden de *Ethiopische zee* genoemd) en de *Middellandsche zee* omringd. Het heeft de gedaante van eene peer, met den steel naar het zuiden gekeerd, en beslaat 530,000 v. m. In het noorden heeft men de *Golf van Sydra*, in het westen de *Golf van Guinea*. Zeeengten zijn: de straten *Bab-el-mandeb*, van *Mozambiek* en van *Gibraltar*. Belangrijke kapen: kaap *Guardafui* (52° O. L.), kaap *de Goede Hoop* (34½° Z. B.), kaap *Verde* (17½° W. L.) en kaap *Blanco* (20½° N. B.).

Van *Afrika* kent men weinig meer dan de kusten: $\frac{9}{10}$ gedeelte van dit werelddeel is onbekend. De zuidelijke helft vormt een hoogland, dat zich van de kusten af trappgewijze verheft tot 6000 voet, en in het noorden schijnt afgesloten te zijn door bergketenen, die van kaap *Guardafui* in eene westelijke rigting naar de *Sierra Leona* loopen, en waarvan het *Maangebergte* een gedeelte uitmaakt. Ten noorden van dit hoogland (op 5° à 10° N. B.) daalt de bodem, en vormt het vlakland *Soedan* of *Nigritië*, vervolgens het uitgebreide laagland de *Saharà* (de woestijn). Ten noorden van de *Sahara* klimt de bodem weder tot een hoogland (*Barbarije*), waarvan het *Atlas-gebergte* den rand vormt. De hoogte der bergen is onbekend; doch het schijnt, dat zij niet bij die der *Aziatische* en *Amerikaansche* kan vergeleken worden. Rivieren zijn de *Nijl*, de *Senegal*, de *Gambia*, de *Niger*, de *Zaire*, de *Oranje-rivier* en de *Zambise*.

De belangrijkste rivieren stroomen door *Soedan*: de *Bahr-el-Abiad* (*Witte Stroom*) ontspringt uit het *Maangebergte*, vereenigt in *Nubië* zich met den *Bahr-el-Azrak* (*Blaauwen Stroom*), die uit het *Habessinisch gebergte* komt, en stroomt verder als *Nijl* door *Egypte* naar de *Middellandsche zee*. Uit *Hoog-Soedan*, het westelijk gedeelte, stroomen de *Senegal* en de *Gambia* beide west-

waarts door Senegambia naar den Atlantischen Oceaen. Ook hier ontspringt de *Niger* of *Dzjoliba*, die eerst in eene noord-oostelijke rigting naar Timboktoe stroomt, en vervolgens in eene meer zuidelijke rigting naar de Golf van Guinea, waarin hij zich door onderscheidene monden ontlast. De *Zaire* of *Kongo* ontspringt uit het hoogland, en stort zich door Neder-Guinea in zee. De *Oranje-rivier*, die de *Vaabrivier*, de *Kleine* en de *Groote Visch-rivier* opneemt, stroomt door het land der Hottentotten in de Ethiopische zee. De *Zambise* stroomt door het Lupata-gebergte, en stort zich in het kanaal van Mozambiek.

Meren zijn: het *Tsjad*-meer, dat de rivieren *Sjary* en *Jaoc* ontvangt, het meer *Dibi*, waardoor de Niger stroomt, en het meer *Ziwa* (ook *Nyassi* of *Nyanja* geheeten) op het hoogland.

Men kan dit werelddeel verdeelen in: I. Noord-Afrika (Egypte, Barbarije, de Sahará, Nubië, Soedan en Senegambia), II. Zuid-Afrika (de Oostkustlanden, Opper- en Neder-Guinea, de Binnenlanden en het Kaapland), en III. de Eilanden.

I. NOORD-AFRIKA.

EGYPTE.

Egypte ligt in het noordoosten van Afrika, waar de landengte van Suez de Middellandsche met de Roode zee verbindt, en beslaat 8400 v. m., met 3 mill. bewoners, meest Mohammedanen. De bodem is voor het grootste gedeelte onvruchtbaar zand; nauwelijks $\frac{1}{10}$ is bebouwd; doch dit gedeelte is bij uitstek vruchtbaar, en bestaat uit het smalle dal van den *Nijl* (de eenige rivier) en uit den driehoek, *Delta* genoemd, door de monden des Nijls gevormd. Het Nijldal wordt van de Roode zee gescheiden door het *Arabische*, en ten westen begrensd door het *Libysche gebergte*. De jaarlijksche overstromingen der rivier maken het land vruchtbaar, doch veroorzaken pest. Voortbrengselen zijn: kameelen, beste ezels, veel gevogelte, in ovens uitgebroeide kippen; in den Nijl krokodillen, nijlpaarden en ichneumons; verder veel bijen, specerijen, gom, voor-

treffelijk katoen, veel rijst, enz.; doch weinig brandhout. Steden zijn: *Käiro*, *Dzjizeh*, *Alexandrië*, *Damiate*.

Egypte was reeds 20 eeuwen v. Chr. beschaafd. *Memphis* en *Thebe* waren de zetels van de Farao's (koningen). Men vindt nog in de trotsche pyramiden overblijfsels van de bouwkunst der Ouden. In de 7^e eeuw werd het rijk door de Mohammedanen bemagtigd, en in 1517 door de Turken. (De oudste bewoners heeten *Kopten*.) De onderkoning, pasja MEHEMED-ALI († 1848), opgevolgd door IBRAHIM-Pasja, deze weder door ABBAS-Pasja heeft zich echter nagenoeg onafhankelijk gemaakt van Turkije, en zijn gebied over Nubië, Syrië en een gedeelte van Arabië uitgebreid, de industrie bevorderd, en het rijk in districten ingedeeld. Men verdeelt echter gewoonlijk het land in *Opper*-, *Midden*- en *Neder-Egypte*. Steden zijn:

Käiro (*Kähira*), de hoofd- en residentiestad bij den Nijl, met 200,000 inw. en veel handel. Op den linker oever ligt de stad *Dzjizeh*, niet ver van de ruïnen van Memphis. *Alexandrië*, in Neder-Egypte, bij den westelijken Nijlarm, de stapel des zeehandels, heeft 65,000 inw. en cataomben (*Nekropolis*). *Damiate*, of *Damiette* (eigenl. *Damjâat*, of *Diemjâat*), aan den oostelijken arm heeft 14,000 inw. (belegerd 1218). *Sioet*, in Opper-Egypte, 15,000 inw. Van *Suez* (2000 inw.) vaart eene stoomboot op Bombay. Waarschijnlijk zal van hier een kanaal worden gegraven, dat de Roode zee met den Nijl zal verbinden, en de vaart op Indië verkorten.

BARBARIJE.

Dit strekt zich uit langs de geheele noordkust, beslaat 35,000 v. m., en heeft circa $17\frac{1}{2}$ mill. bewoners. De *Atlas* maakt het tot een bergachtig hoogland: de *Goriano* (in Tripoli) is hiervan eene voortzetting. De dalen zijn vruchtbaar aan dadels, olijven en ooft. De kustbewoners, vroeger wreede zeeroovers, leggen zich nu meer op den handel toe. Barbarije bevat de staten: Tripoli (8000 v. m., met 2 mill. bew.); Tunis (3400 v. m., met 3 mill. bew.); Algerye 7540 v. m., met $2\frac{1}{2}$ mill. bew.); de twee eersten met hoofdsteden van den zelfden naam; de hoofdstad van Algerye is *Algiers*. Het sultanaat Mogrib-ul-Aksa (14,700 v. m., met $8\frac{1}{2}$ mill. bew.) bevat de staten Fes en Marokko, met steden van dien naam; Belad-al-Dzjerid is door nomaden bewoond.

I. De staat Tripoli, ten westen van Egypte, staat onder het bestuur van eenen pasja, die afhankelijk is van Turkije. De woestijn Barka beslaat het oostelijk gedeelte. De hoofdstad

Tripoli, met 25,000 inw., ligt aan zee. De sultan van het zuidelijk liggende Fessan (eene oaze in de Saharâ) betaalt den pasja schatting.

II. De staat Tunis, ten westen van Tripoli, staat onder eenen bey, door het leger gekozen. Steden zijn: *Tunis*, aan eene baai, met eene haven, een kasteel, zijdefabrieken, handel, en 160,000 inw. ($\frac{2}{3}$ Joden). *Kairwan*, eene handelstad, met 60,000 inw. *Kabes*, aan eene golf, met 30,000 inw. (Zie verder Belad-al-Dzjerid.)

III. Het regentschap Algerye ligt ten westen van Tunis. De bodem is langs de kust en in de valleijen zeer vruchtbaar, doch bestaat ook uit zandwoestijnen. Algerye, de magtigste der genoemde staten, stond vroeger onder eenen van den Porte afhankeijken dey; doch in 1830 werd deze verjaagd door de Franschen, die het rijk in bezit hebben en koloniseren. Steden zijn: *Algiers*, de versterkte hoofdstad, aan eene baai, met 56,000 inw., waarvan de helft Europeërs (vóór 1830 had zij 90,000). *Constantine* (Kostatineh) met 30,000 inw. *Bona*, sterke havenstad, met 8000 inw. *Oran*, eene sterke, met 20,000 inw., behoorde vroeger aan Spanje; *Plemezan*, met 20,000 inw., is eene fabriekstad.

IV. Het sultanaat Mogrib-ul-Aksa strekt zich uit van Algiers tot aan den Atlantischen oceaan. Het bevat de rijken Fes en Marokko, benevens 5 landschappen, bijna onafhankelijk van den sultan, die voor het overige despotisch regeert. De dalen van het *Atlasgebergte* zijn vruchtbaar; verder zuidoostelijk heeft men eene groote, onvruchtbare vlakte. *Fes* of *Faas*, de hoofdstad van Fes, heeft fabrieken (zijde, leer, tapijten) en 100 000 inw.; *Mekines*, 60,000 inw.; beide hebben een paleis des sultans. *Marokko*, de hoofd- en gewone residentiestad, heeft fabrieken (marokijn) en 50,000 inw. of meer; *Rabaat*, eene sterke aan den Atlantischen oceaan, 28,000; *Ceuta* (spr. Se-oeta) (eene Spaansche stad) en *Tanger*, met 8 à 10,000 inw., liggen aan de Straat van Gibraltar.

V. Belad-al-Dzjerid (Dadelland) ligt ten zuiden van Tunis, en reikt tot aan de Saharâ. (De oude geographen verstonden daaronder de geheele streek aan de zuiderhelling van den Atlas, van Egypte tot aan de Atlantische zee.) Het is gedeeltelijk zeer vruchtbaar (veel dadels), en staat onder het opperbewind des beys van Tunis. De bewoners zijn nomaden.

DE SAHARÂ (DE WOESTIJN).

Deze grenst aan Barbarije, Egypte, Nubië, Soedan en de Atlantische zee, is groot 80 à 100,000 v. m., en heeft circa 1 mill. bew. De bodem vormt eene aaneengeschakelde vlakte, bedekt met stuifzand en kiezelarde, door geen rivieren besproeid, en waarin slechts enkele

oazen (vruchtbare plekken) verspreid liggen, als eilanden in den oceaan. Het klimaat is zeer heet. Producten zijn: kameelen (de schepen der woestijn), roofdieren, struisvogels, dadels, gom en steenzout. De bewoners, meest nomaden en belijders van den Islam, leven van veeleelt, jagt, roof en handel.

Het westelijk gedeelte of de woestijn Sahel vooral is onvriendelijk. Ten zuiden van Marokko echter vindt men eene vruchtbare streek, het Land der Moslemiens, en in de woestijn oazen met gomboomen. Verder oostelijk: de oazen *Gadamis*, *Graat*, *Toewat*, *Goewalata*, *Toewademi*, alle met steden.

De oostelijke helft, rijker aan vruchtbare streken, bevat: 1) Fessan, eene groote oaze, cijnbaar aan Tripoli, hoofdstad *Moerzoek*; 2) het land der *Tibboes*, die in vele stammen verdeeld zijn en sterken zouthandel drijven; en 3) de woestijn van Libye, met de oazen *Sjoewah*, *van Thebe*, *van Dakel*, enz.

NUBIË.

Nubië grenst aan Egypte en de Roode zee, is groot 20,000 v. m., en heeft circa 4 mill. bew. De *Witte* en de *Blaauwe stroom* vormen hier den *Nijl*. De grond is bij de rivieren vruchtbaar, in het oosten bergachtig, en ten westen breidt zich de woestijn van *Bahioeda* uit. Men vindt er krokodillen, nijlpaarden, en in het zuidoosten, op de grazige vlakten van *Kordofan*, struisvogels, giraffen, antilopen; voorts tamarinde, senebladeren, wijrook, stofgoud, enz. Nubië bestaat uit verschillende rijken, die thans alle aan den pasja van Egypte onderworpen zijn, als: Nubië, hoofdst. *Dehr*; *Dongola*; *Sjendy*; *Sennaar*; *Kordofan*, enz.

Dongola, tot 1820 door Mammelukken geregeerd, met de hoofdstad *Maraga* (8000 inw.). — *Sjendy*. De hoofdstad *Sjendy* was vóór 1820 de grootste handelstad. — Het negerrijk *Sennaar*, met de hoofdstad *Kartoem* (15,000 inw.). *Sennaar*, de oude hoofdstad, heeft 16,000 inw., doch was vroeger zeer groot. — *Kordofan*, hoofdstad *Obeid*, van stroohutten, met 40,000 inw. — *Darfoer* bestaat uit eene groep oazen.

HABESSINIË.

Dit ligt mede aan de Roode zee, ten zuiden van Nubië, is groot 15,000 v. m., en heeft circa 6 mill. bew.,

onder verschillende vorsten staande. De bodem is zeer bergachtig en hoog; de *Blaauwe Nijl* en andere takken ontspringen hier. Men vindt er, behalve de opgenoemde dieren van Nubië, rhinocerossen, hyena's, velerlei gevogelte en slangen, en legers sprinkhanen. De grond is vruchtbaar; de bergen bevatten metalen en zout; doch industrie en handel zijn onbeduidend. In Samhara, de kuststreek, leven nomaden. Eene Christelijke godsdienst, met Joodsche gebruiken vermengd, is de heerschende; ook heeft men er Joden, Mohammedanen en Heidenen.

Habessinië bestaat uit talrijke staten, onder vorsten en opperhoofden, die bestendig met elkander krijg voeren, en waarvan de rijken Tigré, Sjoë en Amhara de magtigste zijn. Vroeger stonden zij onder ééne keizer, den grooten Negoës, die thans magteloos is. Gondar, de residentie van den zwakken Negoës, heeft slechts 12,000 inw. (vroeger 50 à 80,000). Het zuiden van Habes (waaronder Sjoa) hebben de Galla-negers bemagtigd.

SOEDAN OF NIGRITIË.

Soedan grenst aan de Sahará, Nubië, Habessinië, de onbekende binnenlanden, Opper-Guinea en Senegambia; het beslaat circa 60,000 v. m., heeft misschien 30 mill. bew., en bestaat uit eene menigte staten. Zoo ver men het kent, is de bodem in het zuiden bosch- en bergachtig, en goed besproeid; in het noorden zandig. De bewoners drijven handel in goud en slaven, zijn meest negers, en óf belijders van den Islam, óf Fetisch-aanbidders.

Onder de talrijke staten, die Soedan bevat, heeft men: Borneo, aan het meer Tsjad, met 2 mill. inw. Steden aan en bij het meer Angornoe, eene handelstad, met 50,000 inw., Birnie, de residentie van den sultan, die in schijn, Kouka, van den sjeik, die inderdaad regeert, ieder met 12,000 inw. — Het rijk der Fellata's, waarin het oude koninkrijk Houssa-Soedan, met de hoofdstad Sakkatoe, de residentie des sultans, met 80,000 inw.; Kano, eene belangrijke handelstad, met 40,000 inw. Voorts de rijken Jaouri en Borgoe, het laatste uit 8 verbondene staten zamengesteld, waarin de stad Kiama met 30,000 inw.; het rijk Timboktoe, met de stad Timboktoe, die 12,000 inw. heeft, enz.

SENEGAMBIA OF WEST-NIGRITIË.

Dit ligt ten westen van Soedan, aan de Atlantische zee, en is circa 18,000 v. m., met ca 10 mill. bew. Men heeft hier het *Groene voorgebergte* (*Kaap verde*). Aan de kust is de bodem vlak, meer landwaarts in bergachtig. Men vindt er het *Kong-gebergte* (*Sierra Leona*), dat het van Guinea scheidt. Er heerscht weinig industrie; doch men drijft handel met Europese natiën, ook in slaven.

Onder de verschillende staten onderscheiden zich die der Foola's, der Dzialofs en der Mandigo's. De Engelschen, Franschen en Portugezen hebben hier eenige bezittingen. *St. Louis*, aan den mond van den Senegal, met 6000 inw., is de zetel van den Franschen gouverneur.

II. ZUID-AFRIKA.

DE OOSTKUST-LANDEN.

Deze strekken zich uit van de straat Bab-el-mandeb tot aan Natal, en zijn nog weinig bekend. Aan zee zijn zij laag, verder van de kust bergachtig. Men onderscheidt de volgende kusten, van het noorden te beginnen: *Adel*, *Adzjan*, *Zanguebar*, *Mozambiek* en *Sena of Sofala*.

I. *Adel* (het land der *Somalies*), onder Mohammedaansche opperhoofden. — II. *Adzjan*, verscheidene kleine staten, onder Arabische vorsten. *Magadosja*, eene sterke stad, staat onder den Imam van Maskate. — III. *Zanguebar*, kleine staten onder den Imam van Maskate (vroeger onder Portugal). — IV. *Mozambiek*. Hier hebben de Portugezen bezittingen en koloniën, en op het eiland van dien naam de stad *Mozambiek*, de residentie van den gouverneur-generaal, met circa 6000 inw., eene goede haven en citadel. — V. *Sena of Sofala*. Tot deze kust behooren *Moana-motapa*, een negerrijk, *Sofala*, rijk aan goud en ivoor, met Portugesche bezittingen, en andere rijken.

OPPER-GUINEA.

Dit grenst aan Senegambia en Soedan, en wordt in het zuiden, ter lengte van 400 mijlen, door de Golf van

Guinea bespoeld; grootte en bevolking zijn onzeker (misschien 30,000 v. m. en 12 mill. bew.). Men kent alleen de kusten; de binnenlanden zijn bergachtig. Slaven, ivoor en stofgoud worden uitgevoerd. De bewoners zijn negervolken, in verschillende staten verdeeld.

Men verdeelt de kust in de *Sierra-Leona*, de *Peper-*, de *Tand-* of *Ivoor-*, de *Goud-* en de *Slavenkust*. *St. George d'Elmina* is de hoofdplaats der Nederlandsche bezittingen.

1. De *Sierra-Leona-kust*, waar de Engelschen eene kolonie bezitten, met de hoofdstad *Freetown* (20,000 inw.). 2. De *Peperkust*, met de Noord-Amerikaansche kolonie *Liberia*, hoofdst. *Monrovia*. 3. De *Tand-* of *Ivoor-kust*. 4. De *Goudkust*; hier vindt men den magtigen negerstraat *Asjanti*, met 1 mill. bew., en welks hoofdstad *Koemassi* 50,000 inw. telt. *St. George d'Elmina* is de hoofdplaats der Nederlandsche, *Cape Coast-Castle* die der Engelsche, en *Christiansborg* was die der Deensche bezittingen, welke laatste echter in 1851 aan Engeland zijn verkocht. 5. De *Slavenkust*. Hier liggen de rijken *Dahomi*, hoofdstad *Abomi*, met 24,000 inw., *Eyoer*, enz. Ook vindt men hier de kust van *Benien*, waarin een magtige staat van dien naam; hoofdstad *Benien*, met 15,000 inw. In den staat *Ebboe* heeft men de hoofdst. *Ebboe*, met 60,000 inw.

NEDER-GUINEA OF KONGO.

Dit strekt zich van Opper-Guinea langs de Ethiopische zee uit, tot kaap *Negro*, beslaat misschien 30,000 v. m., met eene bevolking van 12 mill. zielen. Tallooze wateren doorsnijden de vlakke kuststreek: de *Zaire* is echter de belangrijkste stroom. Verder naar het oosten verheft de bodem zich trapsgewijze tot 6000 voet, met bergtoppen van 15 à 16,000 voet. Men vindt er vee, veel apen, civetkatten, tijgers, rhinocerossen, krokodillen, enz. De bewoners zijn negers en Fetisch-aanbidders. Slaven, ivoor en verfhout worden er uitgevoerd. Men heeft er de staten *Loango*, *Kongo*, *Angola*, *Benguela*.

1. *Loango* (2000 v. m.), hoofdst. *Loango*, met 15,000 inw. 2. *Kongo* (5000 v. m.; 6 mill. bew.), hoofdstad *Kongo*, met 12,000 inw. 3. *Angola* (1500 v. m.), waarvan de kust den Portugezen behoort. *San Paolo de Loanda*, eene sterkte der Portugezen,

heeft 25,000 inw. 4. *Benguela*, welks koning van Portugal afhankelijk is.

DE BINNENLANDEN VAN ZUID-AFRIKA.

Deze maken het hoogland uit, van het Kaapland tot aan Soedan, en worden door volken bewoond, die men in drie hoofdstammen kan onderscheiden: de *Galla's*, *Zjagga's* en *Kaffers*, waarbij nog komen de *Hottentotten* en *Boschjesmannen*.

1. De landen der *Galla's*, in het noordoosten, zijn door geen Europeërs bezocht. 2. De *Zjagga's* wonen verder naar het zuiden. 3. De *Kaffers* houden zich op aan de oostkust, van de *Dalagoa-baai* tot aan *Natal*, en verder in de binnenlanden; zij zijn welgemaakt, krijgshaftig, en bestaan uit verschillende stammen: de *Koesa's* en *Tamboekies* grenzen aan de Kaapkolonie, de *Zoela's* aan *Natal*. In het binnenland heeft men de meer beschaafde *Bietsjoeanen*, de *Roode Kaffers* en de meest beschaafde *Marotsies*. 4. De *Hottentotten*, een vreedzaam nomadenvolk aan de westkust, ten noorden van de Kaapkolonie (bijzonder is hunne klakkende taal), en de *Boschjesmannen*, die in de woeste landstreek tusschen het Kaapland en de *Oranje-rivier* en verder naar het noorden rondzwerven, en onbeschaafd, ruw en roofziek zijn.

HET KAAPLAND.

Dit land beslaat den zuidelijken uithoek van Afrika, is groot 5570 v. m., en heeft 260,000 bew. De bodem is bergachtig, deels vruchtbaar, deels dor. Het *Sneeuwgebergte* is het hoogst; de *Tafelberg* bij de *Kaapstad* is bekend. Men vindt hier de *Zand-*, *Olifants-*, *Breede*, *Zondags-* en *Visch-rivieren*. Men heeft er schapen met vetstaarten, zebra's en heerlijken wijn. Het Kaapland, vroeger eene Hollandsche, is thans eene Engelsche bezitting.

De *Kaapstad*, de hoofdplaats, met eene haven, heeft 25,000 inw. *Grahamstown* (spr. *Greenstaun*) is de hoofdplaats der oostelijke provincie.

Voor eenige jaren tijd hebben vele boeren (Hollanders van afkomst), die nog altijd aan het oude moederland zijn gehecht, de

kolonie verlaten, en eene nieuwe volkplanting, Natal, aan de oostkust in het Kafferland gesticht (met de steden *Port-Natal* en *Pieter-Mauritsburg*); doch de Engelschen hebben in 1844 ook deze kolonie in bezit genomen. — Daarop zijn zij verder op naar het noordwesten getrokken, en hebben zich aan de Oranje-rivier en boven de Vaal-rivier gevestigd, waaruit ontstaan zijn de

ORANJE-VRIJSTAAT,
tusschen de Oranje- en de Vaal-rivier, en de
TRANSVAALSCH E REPUBLIEK,
ten noorden der Vaal-rivier.

III. DE EILANDEN.

De *Azoren* of *Vlaamsche eilanden*, *Madeira*, de *Canarische*, de *Kaap-verdische*, de *Guinea-eil.*, *Ascension*, *St. Helena* en de *Ververschings-eil.* liggen in de Atlantische zee; de *Maskarenha's* (*Rodriguez*, *Bourbon* en *Mauritius*), *Madagascar*, de *Komorische eil.*, de *Almiranten*, de *Seychellen* en *Sokotara* in den Indischen Oceaan.

Aan Portugal behooren: de *Azoren* (54 v. m., $\frac{1}{4}$ mill. bew.), met wijn en oranjeappelen; *Madeira* (met wijn en 110,000 bew.); *Porto-Santo* (2000 bew.); de *Kaap-verdische eilanden* (87,000 inw.); *St. Thomas*, het *Prinsen-eil.* en *Annobom* (2500 bew.) in de Golf van Guinea, en de *Almiranten* ten oosten van Zanguebar.

Aan Engeland: *Fernando-Po*, in de Golf van Guinea; *Ascension*, *St. Helena* (NAPOLEON'S gevangenschap 1815—21), de *Ververschings-eilanden*; *Rodriguez*; *Mauritius* (Isle de France); de *Seychellen- of Mahé-eil.* en *Sokotara*, in de Arabische zee. (*Mauritius* heeft 168,000 bew.; al de anderen nog geen 20,000.)

Aan Spanje: de *Canarische eilanden* (151 v. m., 258,000 bew., wijn en kanarievogels). Hiervan is *Teneriffe*, met den hoogen Piek en de stad *Santa-Cruz*, het grootste, en *Ferro* bekend door den eersten middagcirkel.

Aan Frankrijk: het eiland *Bourbon*, met 120,000 bew.

De *Komorische eilanden* (90,000 bew.), aan het kanaal van *Mozambiek*, staan onder eigene vorsten, even als *Madagascar*, met 6 mill. bewoners, dat het grootste der Afrikaansche eilanden (10,500 v. m.) en van eene lange bergketen doorsneden is.

A M E R I K A.

Dit vasteland, in 1492 door COLUMBUS ontdekt (of liever teruggevonden; immers Noord-Amerika was reeds eenige eeuwen vroeger aan IJslanders en Noorwegers bekend), ligt op het wester halfrond, en reikt van de Noordelijke tot bijna aan de Zuidelijke IJszee. Het wordt ten oosten bespoeld door de *Atlantische zee* met de *Caribische zee*, de *Golf van Mejico* en de *Straat Davis* (de ingang der *Baffinsbaai*, en waaruit men ook door de *Hudsonsstraat* in de *Hudsonsbaai* komt); ten westen van Amerika heeft men den *Grooten of Stillen Oceaan*, met de *zee van Kamtsjatka*, die door de *Beringstraat* met de N. IJszee, en door de *Straat van Magelhaens* met de Atlantische Zee is verbonden. Het vaste land bestaat uit twee groote driehoeken, met de toppunten naar het zuiden gekeerd, de eene op het noorder, de andere meest op het zuider halfrond, en door de *landengte van Panama* aan elkander verbonden. De grootte bedraagt circa 730,000 vierkante mijlen.

Aan de westkust heeft men eene hooge, 1900 mijlen lange, doch smalle bergketen, de *Andes* of *Cordilleren* (*Cordilleras de los Andes*) genoemd, die van den zuidelijken uithoek begint, over de landengte van Panama loopt, en als *Rotsgebergte* zich over Noord-Amerika tot aan den poolcirkel uitstrekt. Langs de zuidoostkust van Noord-Amerika loopen de *Apalachen* (*Alleghany-geb.*), en ook langs de kust en in de binnenlanden van Brazilië en ten zuiden van den Orinoco heeft men bergketens. Voor het overige bestaat Amerika genoegzaam geheel uit onafzienbare lage vlakten, die niet minder dan het $\frac{5}{8}$ gedeelte der oppervlakte innemen, en geenszins, als die der oude wereld, dor en onvruchtbaar, maar met eene groene zee van planten bedekt zijn, die millioenen beesten voeden.

De *Chimborazo* (spr. Tsjiemborasso, $1\frac{1}{2}^{\circ}$ Z. B.), hoog 20,100 voet, werd vroeger voor den hoogsten berg der aarde gehouden; hij is echter nog niet de hoogste van de Andes, die zich in de *Sorata* ($15\frac{1}{2}^{\circ}$ Z. B.) tot 23,600, en in den *Illimani* (17° Z. B.) tot 22,900 voet verheffen. De *Andes* zijn van eenen zeer vulkanischen aard, en gemiddeld 11,000 voet hoog (op de landengte van Panama slechts 600 voet). De oostelijke bergketenen zijn laag: van de *Apalachen* is de hoogste top 6000, van het *Orinoco-geb.* 8000, van het *Braziliaansch geb.* 4600 voet. — De grootste vlakten van Amerika zijn: die van den *Mississippi* (150,000 v. m.), welke *Savannen* heeten en met gras bedekt zijn; van den *Orinoco*, met hoog gras begroeid en *Llanos* (spr. Ljanos) genaamd; van de *Amazonen-rivier* (146,000 v. m.), meest met bosch bedekt; en van *Buenos-Ayros* (80,000 v. m.), rijk aan zout en salpeter, en *Pampa's* genoemd.

Amerika heeft de grootste rivieren der aarde. In Noord-Amerika: 1. de *Mississippi* met den *Missouri*. In Zuid-Amerika: 2. de *Amazonen-rivier* of *Marañon* (spr. Marañon), de grootste der aarde; zij ontvangt circa 60 rivieren, deels zoo groot als de Rijn en de Donau; 3. de *la-Plata-rivier*, en 4. de *Orinoco*. Al deze reusachtige stroomen ontlasten zich aan de oostkust.

Kaap *Hoorn* (56° Z. B.) is de zuidelijkste punt van Vuurland, Kaap *Sable* (spr. Seebl, bet. zandkaap) van Nieuw-Schotland, en kaap *Farewell* (spr. Feerwel) of *Statenhoek* van Groenland; kaap *St. Roche* vindt men in het oosten van Zuid-Amerika; kaap *Blanco* in het westen; de kapen *Corrientes* en *Mendocino* liggen in het westen van Noord-Amerika; de *IJskaap* heeft men ten noorden der Beringstraat. Meren in Noord-Amerika zijn: het *Bovenmeer* en de meren *Huron*, *Michigan*, *Eri* en *Ontario*, die alle hun water door de *St. Laurens-rivier* in de Atlantische zee (50° N. B.) ontlasten. De *Niagara* verbindt de beide laatste meren, en vormt een beroemden waterval. Voorts het *Slaven-*, *Beeren-*, *Winipeg-* en talrijke andere meren in het noorden; het meer *Nicaragua* (11° N. B.) in Midden-Amerika. In Zuid-Amerika heeft men de meren *Maracaibo* (90° N. B.) en *Titicaca*, hoog 12,000 voet (16° Z. B.). Het getal bewoners is circa 60 miljoen, meest vreemdelingen (Europeërs en Negers), in de binnenlanden Indianen, en voorts van gemengd bloed

(Kreolen, Mulatten, Mestizen). Men verdeelt het werelddeel in *Noord-* en *Zuid-Amerika* en *West-Indië* (eilanden).

I. NOORD-AMERIKA.

Noord-Amerika, groot 400,000 v. m. met 36 miljoen bewoners, kan men verdeelen in: 1. de *Noordpool-landen*; 2. de *Hudsonsbaai-landen*; 3. *Britsch Noord-Amerika*; 4. *Russisch Amerika*; 5. de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika*; 6. *Mejico* en *Yucatan*; en 7. *Midden-Amerika*.

DE NOORDPOOL-LANDEN.

1. *Spitsbergen* (1390 v. m.), onbewoonde eilanden in de IJszee, ten oosten van Groenland.

2. *Groenland* (25,000 v. m., 25000 bew.), ten oosten der *Baffinsbaai*, bestaat ongetwijfeld uit eilanden. Op de westkust heeft men Deensche koloniën, groot 186 v. m., met bijna 10,000 bewoners.

3. *Britsche Noordpoollanden*, ten noorden en noordwesten van de *Hudsonsstraat*, gedeeltelijk bewoond, doch alleen door Eskimo's. Bewoond zijn: *Baffinsland*, een eiland, 230 mijlen lang, ten westen van de *Baffinsbaai*, door de *Hudsonsstraat* van Labrador gescheiden; het schiereiland *Melville*, meer westelijk gelegen, en *Boothia Felix*, ten noordwesten van *Baffinsland*, door de *Prins-regents-invaart* er van gescheiden. Onbewoond: *Noord-Devon*, ten noorden van *Baffin*, aan de *Barrowstraat*, en de noordwestelijk liggende *Noord-Georgiaansche eilanden*.

Spitsbergen, ook wel tot Europa gerekend, is het noordelijkste van de bekende landen der aarde, heeft een zomerdag en een winternacht van vier maanden, en wordt bezocht door jagers en visschers. — *Groenland*, rotsachtig in het midden, heeft een streng klimaat, in het zuiden een korten, doch warmen zomer. Producten: visch, watervogels, groote honden. Bewoners Eskimo's, meest Heidenen; aan de westkust Deensche volkplantingen, met 6000 bew., verdeeld in 2 inspectoraten. — *Baffinsland*, het noorden ook *Prins-Willems-land*, het zuiden *Cumberland* genoemd, heeft vossen, rendieren, enz. Op het schiereiland *Mel-*

ville vindt men voor huisdieren alleen honden met wol. Van de Nieuw-George-eil. is het eiland *Melville* het westelijkste.

DE HUDSONSBAAI-LANDEN.

Deze beslaan het uitgestrekte, doch dun bevolkte gebied, van de Hudsonsbaai tot aan de Noordwestkustlanden, worden ten noorden door de IJzsee, ten zuiden door de Vereenigde Staten begrensd. Grootte circa 117,750 v. m., met 180,000 bew. (met de Poollanden). Een deel is het eigendom, een ander deel het jagtgebied der Engelsche *Hudsonsbaai-compagnie*, die er voor den pelterijhandel fort en factorijen heeft, bewoond door hare dienaren of beambten. De bodem is in het zuiden boschachtig; in het noorden heeft men vlakke sneeuwvelten met mos. De *Mackenzie* (360 m. lang), de *Kopermijnrivier* en de *Groote Visch-rivier* vallen in de IJzsee; de *Satskatsjewan* met den *Nelson* (300 m. lang) stroomen naar de Hudsonsbaai. Onder de talrijke meren heeft men hier het *Slaven-*, het *Beeren-* en het *Winipeg-meer*.

1. Nieuw-Wales (15,000 v. m., 25,000 bew.), het eigendom der compagnie, is verdeeld in *Noord-Wales*, ten westen, en *Zuid-Wales*, ten zuiden van de Hudsonsbaai (waarin nog het groote eiland *Southampton*). In de Engelsche fort en wonen circa 3000 Europeërs.

2. De landen der Indianen (van 49° tot 70° N. B.), in het noorden, langs de IJzsee, bewoond door Eskimo's, voorts door Indianen, ruw, krijgsvol en verslaafd aan sterke drank; de geheele bevolking bedraagt misschien 25,000 zielen. De compagnie heeft verschillende fort en in dit haar jagtgebied: de *Goede Hoop* aan de *Mackenzie*, *Franklin* aan het *Beerenmeer*, *Keliance* bij het *Slavenmeer*, *Chippewayan* (spr. *Tsjippewejan*), vooral belangrijk, aan het meer *Atabaska*.

De *Indianen* (welke naam *inlanders*, *landzaten*, *oorspronkelijke bewoners* beteekent) verruilen hunne pelterijen voor wapens, buskruit, brandewijn, tabak, enz. Zij zijn in stammen verdeeld, die onder hoofden staan en worden door bijnamen onderscheiden.

BRITSCH NOORD-AMERIKA.

1. De Noordwestkust (circa 10,000 v. m., 25,000 bew.), ten westen van de Hudsonsbaai-landen, tusschen het Russisch gebied en dat der Vereenigde Staten, bestaat uit *Nieuw Cornwallis*, *Nieuw Hannover* en een gedeelte van *Nieuw Georgië*.

De kust is vol eilanden, waaronder *Vancouver-* en *Koningin-Charlotte-eil.* In het binnenland heeft men het *Stuart-meer* en het fort *West-Caledonië*. (De Engelschen hielden ook het *Oregon-gebied* bezet, doch hebben in 1846 de kust tot op 49° N. B. aan de Vereenigde Staten ingeruimd.

2. Labrador (24,500 v. m., 8000 bew.), een bergachtig schiereiland ten oosten van de Hudsonsbaai. Bewoners zijn Eskimo's; aan de westkust (*East-Main* genoemd) heeft men eene Engelsche volkplanting; in de gebergten heeft men ook Indianen.

3. Britsche koloniën (21,000 v. m., 2¼ mill. bew.), grenzende aan de Atlantische zee, de Vereenigde Staten, Nieuw-Wales en Labrador. Zij zijn ingedeeld in 6 gouvernementen, en bestaan uit: a. *Canada* (19,300 v. m., met bijna 1,850,000 bew.) tusschen Labrador en de Vereenigde Staten. Aan de zuidergrenzen heeft men de meren *Ontario*, *Erie*, *Huron* en het *Bovenmeer* met de *St. Laurens-rivier* en den *waterval der Niagara*. Producten zijn: pelterijen, huiden, en vooral scheepstimmerhout. Het land is verdeeld in 2 gouvernementen: *Neder-Canada*, het noordelijkste, waarin *Quebec*, de zetel van den gouverneur-generaal, aan de *St. Laurens-rivier*, met 40,000 inw., en *Montreal*; *Opper-Canada*, met de stad *Toronto*. b. *Nieuw-Brunswijk* (1305 v. m., 1,194,000 bew.), aan den wijden mond der *St. Laurens*, is boschen bergachtig. *Fredericktown* is de hoofdstad, *St. John* eene handelplaats. c. *Nieuw-Schotland* (883 v. m., 276,000 bew.), een schiereiland, vruchtbaar; hoofdstad *Halifax*. Hierbij behoort het eiland *Kaap-Breton*, rijk aan steenkolen. d. *Newfoundland* (2690 v. m., 102,000 bew.), een eiland, door de straat *Belle-isle* van

Labrador gescheiden. Producten: visch, groote honden. e. Prins Eduard (100 v. m., 63,000 bew.), een vruchtbaar eiland in de golf van St. Laurens.

Canada, vroeger eene Fransche kolonie, door Engeland veroverd in 1758. *Quebec* is geducht versterkt. *Montreal* heeft 15,000 inw., *Toronto* (vroeger *York* geheeten) aan het Ontario-meer, heeft 16,000 inw. *Fort-William*, aan het Bovenmeer, is van Junij tot September eene pelterijmarkt. — Nieuw Brunswijk: *Fredericktown* heeft 4500, *St. John* 25,000 inw. — Nieuw Schotland: *Halifax* heeft 24,000 inw.; het eiland *Kaap Breton*, groot 112 v. m., heeft 40,000 bew. — Newfoundland (spr. Njoe-faundlend; in het Fransch *Terre-Neuve*): *St. Johns*, eene vrijhaven, stapel van stokvisch, heeft 18,000 inw. Nabij dit eiland heeft men de *Magdalena-eil.* (waarvan 3 aan Frankrijk behooren). *Anticosti* (120 v. m.), een weinig bevolkt eiland in den mond der St. Laurensrivier, behoort mede tot dit gouvernement (even als Labrador). — Prins Eduard (vroeger *St. John* genoemd): *Charlottetown* is eene haven met 4000 inw. — De *Bermuden* of *Sommers-eil.*, ten oosten van de Vereenigde Staten, hebben slechts 10,000 bew., doch zijn als krijgspost belangrijk.

RUSSISCH AMERIKA.

Het Russisch gebied beslaat het noordwestelijk gedeelte van Amerika, is groot circa 17,500 v. m., en heeft 61,000 bewoners. Het wordt bespoeld door den Grooten Oceaan, de Kamtsjatkische zee met de Beringstraat, en de IJszee. De bodem is rotsachtig; de kust met eilanden bezet. Producten: vossen, otters, visch, steenkolen, koper. Prins-Wales is het zuidelijkste eiland; meer noordelijk heeft men de *George-eil.*, waaronder *Sjetka*, met de stad *Nieuw-Archangel*, eene versterkte haven, de zetel des gouverneurs, doch met slechts 1500 inw. Het schiereiland *Alaska*, met vulkanen van 8000 voet hoog, is de zuidwesthoek van het vaste land. Van hier strekken de *Aleoetische eilanden* zich in eene westelijke rigting uit. Zij worden ook de *Catharina-Archipel* genoemd, en bestaan uit de *Vos-*, de *Andreanovsche*, de *Ratten-* en de *Sassignan-eil.*, die doorgaans tot Azië gerekend worden.

DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Deze grenzen aan de landen der Indianen, Canada, de Atlantische zee met de Golf van Mejico, de Mejiacaansche staten en den Grooten Oceaan, en zijn groot circa 125,000 v. m., met 23½ mill. bew. De bodem vormt in het midden eene uitgestrekte vlakte; in het westen heeft men het hooge *Rotsgebergte*; in het oosten wordt het land van de *Apalachen* doorsneden; doch de kusten zijn weder vlak. Rivieren zijn: de *St. Laurens-rivier*, de *Mississippi* met den *Missouri*, den *Ohio*, de *Arkansas* en de *Roode rivier*; in het westen de *Columbia* of *Oregon*. Aan de noordergrenzen heeft men de meren der *St. Laurens-rivier*. Het klimaat is in het westen matig; in het oosten gaat het over van koud tot warm. De mild besproeide grond is vruchtbaar, maar nog niet veel bebouwd. Voortbrengsels zijn: veel vee, merinos-schape, bisons, wilde paarden, trekduiven, zeer veel visch, honig, veel koren, rijst, aardappelen, veel tabak, beste hop, in Virginië zeer veel steenkool. De landbouw neemt echter jaarlijks toe, zoo ook het fabriekwezen, dat thans niet onbelangrijk is. *Handel en scheepvaart* zijn buitengemeen levendig. De gemeenschap binnen 's lands wordt bevorderd door een uitgebreid kanaalstelsel, en voorts door stoombooten en spoorwegen, talrijker dan van eenig ander land. De regeringsvorm is democratisch. Een gebied moet 60,000 bewoners tellen, om als *staat* te worden opgenomen; de staten vormen ieder eene afzonderlijke republiek, doch tot één staatsligchaam verbonden door het *generaal congres* (een *senaat* en eene *kamer van vertegenwoordigers*), benevens het *opper-geregtshof*. De *president* wordt voor vier jaren aangesteld, en heeft de uitvoerende magt.

Men telt thans 31 staten en 1 gebied, dat nog niet volkrijk genoeg is, behalve twee uitgestrekte landstroken, die nog geen deel aan het bewind hebben. Bovendien heeft men het *bondsdistrict Columbia* (3 v. m., 52,000 bew.), waarin *Washington*, de zetel van het algemeen bewind, met 43,000 inw. Andere belangrijke steden zijn:

Nieuw-York, Philadelphia, Boston, Baltimore en Nieuw-Orleans.

In 1773 stonden de 13 van Engeland afhankelijke provinciën tegen het moederland op, en hare onafhankelijkheid, die in 1776 reeds gevestigd was, werd in 1783 erkend. De Protestantsche godsdienst wordt vrij algemeen beleden. Deze 13 provinciën zijn:

1. Nieuw-Hampshire. — 2. Massachusetts, waarin *Boston*, zeer belangrijke handelstad, aan eene baai, die met de voorsteden 140,000 inw. telt (geb. FRANKLIN); *Lowell*, fabriekstad met 33,000 inw., en *Salem*, havenstad met 18,000 inw. — 3. Rhode-Island, waarin *Newport*, met 12,000, *Providence* met 41,000 inw. — 4. Connecticut, waarin *Newhaven* met 22,000 inw. — 5. Nieuw-York, waarin *Nieuw-York*, de aanzienlijkste stad van het land, met den belangrijkste handel en 600,000 inw.; *Albany*, de hoofdstad, met 55,000 inw.; *Brooklyn* met 97,000; *Troy*, fabriekstad met 25,000, en *Rochester*, aan het Erie-kanaal, met 36,000 inw. — 6. Nieuw-Jersey, waarin *Newark*, fabriekstad met 40,000 inw. — 7. Pennsylvania, waarin *Philadelphia*, de tweede stad des lands, met 450,000 inw., *Pittsburg*, fabriekstad met 80,000 inw. — 8. Delaware, waarin *Wilmington*, met meelhandel en 13,000 inw. — 9. Maryland (tabak en katoen), waarin *Baltimore*, met eene beste haven, veel meelhandel, en 170,000 inw. — 10. Virginië (tabak, rijst, katoen), waarin *Richmond* (spr. Ritsjmond) met 30,000, en *Norfolk* met tabaksfabrieken en 16,000 inw. — 11. Noord-Carolina. — 12. Zuid-Carolina (rijst en katoen), waarin *Charleston*, eene handelstad, met 40,000 inw. — 13. Georgië, waarin *Savannah*, met 18,000 inw.

De 18 nieuwe staten zijn:

14. Maine, waarin *Portland*, eene havenstad met 20,000 inw. — 15. Vermont. — 16. Tennessee. — 17. Kentucky, waarin *Louisville*, belangrijke handelstad aan den Ohio, met 42,000 inw. — 18. Ohio, waarin *Cincinnati*, aan den Ohio, de grootste der westelijke steden, met fabrieken en 116,000 inw. — 19. Louisiana (door Frankrijk gekocht van Spanje, en weder verkocht), waarin *Nieuw-Orleans*, eene handelstad aan den Mississippi, met 152,000 inw. ('s zomers ongezond, en dan veel minder). — 20. Mississippi. — 21. Alabama. — 22. Indiana. — 23. Illinois. — 24. Missouri, waarin *St. Louis*, met pelterijhandel en 85,000 inw. — 25. Michigan. — 26. Arkansas. — 27. Florida, de zuidoosthoek, in 1819 door Spanje afgestaan. — 28. Iowa (spr. Ai-owê), in 1844 opgenomen. — 29. Tejas (spr. Tégas), in 1836 van Mejico afgevallen, eerst eene afzonderlijke republiek, in 1846 onder de staten opgenomen. — 30. Wisconsin. — 31. Californië (Nieuw- of Opper-Californië), rijk aan goud, in 1848 door Mejico afgestaan, in 1850 onder de staten opgenomen. *San Francisco*, de hoofdstad, telde in 1852 reeds 60,500 zielen.

Nog behoort tot de Vereenigde Staten het gebied Nebraska, eerst sedert korten tijd opgericht; alsmede de Westelijke districten, verdeeld in 1. het Missouri-gebied (22,000 v. m., 20,000 bew.), meest bewoond door vrije Indianen, even als 2. het Oregon-gebied (14,000 v. m., 180,000 bew.), ten westen van het Rotsgebergte, in 1846 aan de Vereenigde Staten toegekend, vóór dien tijd door Engelsche pelterijhandelaars bezet.

MEJICO.

Deze republiek grenst aan de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de Golf van Mejico, Britsch-Honduras, Guatemala en den Grooten Oceaan, beslaat 40,300 v. m. en heeft $7\frac{1}{2}$ mill. bewoners. De bodem vormt in het midden (op de Andes) eene bergvlakte; aan de Golf van Mejico is hij laag, moerassig en ongezond, verder landwaarts in overheerlijk. De *Golf van Californië* vormt het schiereiland *Oud- of Neder-Californië*; de *Rio del Norte* loopt in de Golf van Mejico, die in het zuiden de *baai van Vera-Cruz* en de *Campêche-baai* wordt genoemd. — Men vindt in Mejico de producten van ieder klimaat; een grooten rijkdom van dieren en planten en ook van mineralen, vooral goud en zilver. Mais is het hoofdvoedsel van de hooglanders, bananen dat van de bewoners der heete laaglanden.

Mejico (spr. Mègiko) bevat 21 verbondene staten, benevens een grondgebied, waartoe Neder-Californië behoort. Bovendien heeft men het *bonds-district* (5 v. m. met 200,000 bew.), waarin de stad *Mejico*, zetel der bondsvergadering, met 120,000 inw. Andere steden zijn: *Puebla*, *Guadalajara*, *San Luis Potosi*, *Oajaca*, *Guanajuato*, *Quereturo*, *Zacatecas*, *Chihuahua*, hoofdsteden van gelijknamige staten, en *Merida*, hoofdstad van Yucatan.

Mejico in 1819 door CORTES in bezit genomen; opstand tegen Spanje 1809, onafhankelijk verklaard 1822. Van 1824 tot 1837 eene staatsregeling als de Noord-Amerik. staten; in 1827 de 19 staten ééne republiek; hieruit woelingen geboren, en afscheiding van Tejas en Yucatan. Tejas in 1846 onder de Noord-Amerikaansche staten; oorlog hierover; afstand aan de Noord-Amerikaansche staten van Opper-Californië en Nieuw-Mejico ten noor-

den van den Rio del Norte (1500 v. m.) in 1848. Yucatan bleef eene afzonderlijke republiek. In Mejico het bondgenootschappelijk bestuur hersteld in 1853. SANTA ANNA regeert sedert dien tijd over de verschillende staten, als president, met onbeperkte magt. De Katholieke godsdienst is in het voormalig Spaansch gebied vrij algemeen.

Mejico, zeer hoog gelegen, is de prachtigste stad van Amerika. (Ingenomen 1847.) *Puebla de los Angeles*, fraai gebouwd, heeft 72,000 inw. *Guadalajara* (spr. *Gocadalagára*) 63 000, *San Luis Potosi* 40,000, *Oajaca* 25,000, *Guanajuato* 49,000, *Queretaro* 30,000, *Zacatecas* 25,000, *Chihuahua* 14,000, *Merida* 40,000 inw. Van den staat Mejico is de hoofdst. *Toluca* met 20,000 inw., *Vera-Cruz*, hoofdpl. van den staat Vera-Cruz, ligt nabij de plaats, waar *Cortés* landde en eene stad bouwde (ingenomen 1847). Niet ver vandaar *Jalape* (spr. *Galápe*) met 18,000 inw. Op het schiereiland Yucatan nog: *Campêche* (hout), eene havenstad.

Engelsche bezitting (2955 v. m. 11,000 bew.) op het schiereiland Yucatan, aan de Honduras-baai. Hoofdplaats *Balize*, met 3000 inw. en allerbelangrijksten houthandel.

MIDDEN-AMERIKA.

Midden-Amerika, voorheen Guatemala, ligt ten zuidoosten van Mejico, en is groot ca. 16,000 v. m., met circa $2\frac{1}{2}$ mill. bew. De bodem is aan den voet der Andes bij uitstek vruchtbaar. De *Caribische zee* vormt hier de *baai van Honduras* en de *Mosquito-golf*. Rivieren zijn hier klein; belangrijk is het meer *Nicaragua*. Onder de producten vindt men den besten indigo der aarde en cochenille.

Midden-Amerika bevat 5 van elkander onafhankelijke staten, ieder met eenen president aan het hoofd. Een gebied, de *Mosquito-kust*, groot 3000 v. m., is bewoond door vrije Indianen. De staten zijn:

	bevolking.	hoofdstad.
Guatemala . . .	5000 v. m. 970,500	Nieuw-Guatemala.
Salvador . . .	1000 — 400,000	San Miguel.
Honduras . . .	3680 — 358,000	Comayagua.
Nicaragua . . .	3200 — 260,000	Leon.
Costa-rica . . .	3000 — 215,000	San José.

In 1821 maakte dit land zich vrij van de Spaansche opperheerschappij; afscheiding van Mejico 1823; unie tusschen Guatemala, Honduras, Nicaragua en Salvador gesloten 1842, met San Salvador tot hoofdstad. Guatemala scheidt zich in 1847 af, en vormt een zelfstandigen staat. Thans zijn de vijf staten van elkander onafhankelijk.

Nieuw-Guatemala is eene nieuwe fraaie stad met 60,000 inw. — *San Salvador*, de oude hoofdstad van Salvador, in 1850 door eene aardbeving verwoest, had vóór dien tijd 30,000 inw. — *Leon* heeft 25,000 inw.; *San José* 30,000. *Carthago*, de oude hoofdstad van *Costa-rica*, had 30,000 inw. (Aardbeving 1841.)

II. WEST-INDIË.

De West-Indische eilanden scheiden de Atlantische zee van de *Golf van Mejico* en de *Caribische zee*. Zij beslaan 4800 v. m. en hebben bijna 4 mill. bewoners, meest Afrikaansche negers (slaven, vrijen en maron-negers), voor het overige Europeërs en enkele Cariben of oorspronkelijke bewoners. (Het Spaansche woord *caribe* teekent *wildeman* of *menscheneter*.) De bodem is vulkanisch, bergachtig, doch vruchtbaar. De plantaadjen leveren suiker (rum), koffij, katoen en indigo op; voorts tabak, rijst, cacao, piment, enz. De volgende groepen behooren tot West-Indië:

DE GROOTE ANTILLES.

1. Cuba (2309 v. m., $1\frac{1}{2}$ mill. bew.), eene Spaansche bezitting. De hoofdstad *Havanna* heeft 174,000 inw. (Aardbeving 1852.)

2. *Háyti* (1385 v. m., 1 mill. bew.). Dit eiland, vroeger *St. Domingo* genaamd, bestaat thans uit 2 vrije negerstaten: *a.* het keizerrijk *Háyti*, hoofdstad *Port-au-Prince*, met eene goede haven en 30,000 inw. (aardbeving 1842); en *b.* de republiek *Dominica*, hoofdstad *St. Domingo*, met 16,000 inw.

3. *Jamaica* (300 v. m., 380,000 bew.), eene Engelsche bezitting, hoofdstad *Kingston*, met 45,000 inw.; *Port-royal*, oude hoofdstad; *Spanish-town*, zetel van den gouverneur.

Porto-rico (190 v. m., 380,000 bew.), dat, even als Cuba, aan Spanje behoort. Hoofdstad *San Juan*, met 30,000 inwoners.

Behalve *Havanna* (chocolade en cigaren), eene bloeiende handelstad, met eene voortreffelijke haven, heeft men op Cuba nog *Puerto del Principe* (spr. Poerto-) met 56,000 inw., *Matanzas* met 60,000, *Santiago de Cuba* met 28,000 inw. — Háyti, eerst Spaansch, in 1697 de helft aan Frankrijk. Opstand der Negers 1703; TOS-SAINTE L'OUVERTURE, het hoofd van eenen vrijstaat. Deze verdeelde zich later in een Mulatten- en een Negerstaat, die weder vereenigd werden; doch in 1843 nieuwe opstand en scheuring in 2 Negerstaten, Háyti en Dominica. Háyti sedert 1849 keizerrijk, onder FAUSTIN I, gekroond 1852. De bodem is zeer vruchtbaar, maar slecht bebouwd. *Kaap Háyti* (vroeger *Cap-Français*), vooreen de residentie van de Negerkoningen, thans de hoofdstad van Háyti, heeft 15,000 inw. *St. Domingo*, hoofdplaats van de republiek Dominica, 16,000 inw. — *Jamáica* (rum); in het midden heeft men wouden en bergen; de kusten zijn vruchtbaar. *Kingston*, eene beste en sterke haven, drijft levendigen handel; *Port-Royal* heeft 15,000, *Spanish-town* (*Santiago de la Vega*) 5000 inw. — Porto-rico (tabak) heeft vruchtbare vlakten. *San Juan de Puerto-rico* is eene sterkte, met eene goede haven.

DE BAHAMA- OF LUCAÏSCHE EILANDEN.

Deze zijn omstreeks 5000 in getal, doch meest klippen (207 v. m. 25,000 bew.), en behooren aan Engeland. De belangrijkste zijn: *Guanahani* (*San Salvador*, COLUMBUS, 1492); *Providence* (8 v. m.), waarop *Nassau*, hoofdstad en zetel des gouverneurs, met 6000 inw.; *Groot Bahama* (16½ v. m.); *Abaco* (4½ v. m.); *Harbour-Island*, met 12,000 bew.

DE KLEINE ANTILLES.

Deze, ook wel de Cariben genoemd, bestaan uit:

a. De Maagden-eil., ten oosten van Porto-rico. Hier van behooren aan Denemarken: *St. Croix*, *St. Thomas* en *St. Jean* (6 v. m., 40,000 bew.). Hoofdst. *St. Thomas*, op het eiland van dien naam, met 3000 inw.; aan Engeland: *Tortola* en *Spanisch-town* (9 v. m., 12,000 bew.).

b. De eil. onder den wind, tusschen de Caribische en de Atlantische zee. Hiervan behooren: aan Nederland: een gedeelte van *St. Martin*, *St. Eustachius*, een uitgedoofde vulkaan, en *Saba* (6 v. m., 7300 bew.); — aan Zweden: *Barthelemy* (3 v. m., 18,000 bew.), waarop *Gustavia*, eene vrijhaven met 10,000 inw.; — aan Frankrijk: *Guadeloupe*, *Martinique*, waarop *St. Pierre* met 20,000 inw., en 8 kleine eilandjes (63 v. m., 255,000 bew.); — aan Engeland: *Dominica* (13 v. m.), *St. Lucia* (9 v. m.), *Barbados* (7 v. m.), waarop *Bridge-town*, met 20,000 inw., *St. Vincent*, *Granada*, *Tabago* en eenige kleinere eilanden (77 v. m. 330,000 bew.).

c. De eilanden boven den wind, langs de noordkust van Zuid-Amerika. Hiervan behoort aan Engeland: *Trinidad* (103 v. m., 62,000 bew.), het grootste der kleine Antilles, boschrijk en bergachtig, waarop *Puerto de España*, eene havenstad, met 10,000 inw.; — aan Venezuela: *Margarita* (parelvisserij), met eenige bijgelegen eilandjes (16 v. m., 20,000 bew.); — aan Nederland: *Curaçao*, groot 29 v. m., met 16,500 bew., waarop *Willemstad*, zindelijk en fraai gebouwd, met 8000 inw. Verder *Aruba* en *Bonaire*, ieder met 2700 bew., de *Aves-* en andere kleinere eilanden.

Van West-Indië behoort alzoo: aan Spanje 2600 v. m., met 1,580,000 bew.; aan Engeland 706 v. m. met 860,000 bew.; aan Frankrijk 63 v. m., met 255,000 bew.; aan Nederland 34 v. m., met 39,000 bew.; aan Denemarken 6 v. m., met 40,000 bew.; aan Zweden 3 v. m., met 18,000 bew.; aan Venezuela 16 v. m., met 20,000 bew. — Vrije Negerstaten: 1385 v. m. met 1 mill. bew.

III. ZUID-AMERIKA.

Zuid-Amerika, groot 324,000 v. m., met 20 mill. bewoners, is verdeeld in: 1. *Columbia*, 2. *Peru*, 3. *Bolivia*, 4. *Chile*, 5. *Paraguay*, 6. *Rio de la Plata*, 7. *Uruguay*, 8. *Brazilië*, 9. *Guyana*, 10. *Patagonië*, en 11. *Vuurland*.

Bijna geheel Zuid-Amerika bestaat uit voormalige Spaansche en

Portugese bezittingen. Spanje bezat: 1. *Venezuela*, *Nieuw-Granada*, *Ecuador* (d. i. land onder den aequator), die in 1810 opstonden, en later door BOLIVAR tot de republiek *Columbia* werden vereenigd, doch sedert 1830 weder drie republieken vormen; 2. *Peru*, opstand onder BOLIVAR 1818, sedert 1825 verdeeld in *Peru* en *Bolivia*; 3. *Chile* en 4. *Rio de la Plata*, opgestaan in 1820; alsmede 5. *Paraguay*, sedert 1809 onafhankelijk. — Portugal bezat *Brazilië*, dat zich in 1820 tot een onafhankelijk keizerrijk vormde. (Van 1624—54 was het gedeeltelijk eene Nederlandsche bezitting.)

COLUMBIA.

Dit land beslaat het noordwestelijk gedeelte van Zuid-Amerika. De bodem is aan de westzijde met hoge bergketenen bedekt; ook langs de Caribische zee loopt een bergrug; voor het overige vormt de grond eene uitgebreide vlakte, waardoor de *Orinoco* vloeit; de *Magdalena-rivier* stroomt door het westelijk deel naar de *Guatemala-baai*, en in het zuiden heeft men den *Marañon* (spr. Marañon) met vele bevaarbare takken. De *Caribische zee* vormt hier de *golf van Maracaibo*, van *Darië* en de *Guatemala-baai*; de *Stille of Zuidzee* vormt de *golf van Panamá*. Bijzonder talrijk zijn hier de voortbrengsels, welke nagenoeg overeenkomen met die van Mejico. Ook vindt men er veel platina. De bergbouw echter is niet bijzonder; de fabrieken zijn mede gering; doch de handel is levendig. *Columbia* bestaat uit drie republieken, *Venezuela*, *Nieuw-Granada* en *Ecuador*, die ieder onder eenen president staan, en een verbond hebben gesloten. De hoofdsteden zijn: *Caracas*, *Bogota* en *Quito*.

Columbiaansche republiek (*Caracas* en *Venezuela*) onafhankelijk onder BOLIVAR, 1819; aansluiting van *Quito* in 1821, van *Panama* in 1823. Verdeeling der republiek in drie verschillende staten, 1831. De onafhankelijkheid erkend door Spanje, 1845. Bij congressacte vormt de landengte thans een nieuwen staat, die *Panama* zal genoemd worden, en eene bevolking heeft van 138,300 zielen.

1. De republiek *Venezuela* (vroeger *Caracas*) is groot 29,650 v. m., met 1,356,000 bew. *Caracas*, de hoofdstad, heeft 35,000 inw. (Geb. BOLIVAR.) *Maracaibo*, aan het 300 v. m. groote meer *Maracaibo*, 25,000 inw. *Cumana*, *Nieuw-Barcelona*, *Varinas* (tabak) hebben 12 à 16,000 inw. Hierbij behoort het eiland *Margarita*.

2. De republiek *Nieuw-Granada*, groot 24,535 v. m., met 2,450,000 bew. *Bogota*, de hoofdstad, 8000 voet hoog gelegen, heeft 55,000 inw. *Cartagena*, versterkte, fraaije, levendige handelstad, 28,000, en *Panamá*, sterke stad, 40,000 inw.

3. De republiek *Ecuador* (vroeger *Quito*), groot 13,690 v. m., met 800,000 bew. Men vindt hier hoge bergtoppen, waaronder de *Chimborazo*. *Quito*, de hoofdstad, 8800 voet hoog, op eene heerlijke bergvlakte, heeft 70,000 inw. *Rio-bamba*, *Guayaquil* en *Cuenca* hebben 20 tot 30,000 inw. Tot *Ecuador* behooren de *Galapagos-* of *Schildpadden-eilanden* in de *Stille of Zuidzee*.

PERU.

De republiek *Peru* (spr. *Peroe*) ligt ten zuiden van *Ecuador*, aan de *Stille of Zuidzee*, is groot circa 24,490 v. m., en heeft $2\frac{1}{10}$ mill. bew. De bodem is langs de zee vlak; daarop volgt eene strook bergvlakten, met 17 tot 20,000 voet hoge bergtoppen, en het meer *Titicaca* in het zuiden (hoog 12,800 voet), welks boorden de bakermat der *Inca's* zijn; ten oosten heeft men de *Andes*; eindelijk vindt men er weinig bekende vlakten, met ontzaggelijke wouden, bewoond door onafhankelijke *Indianen*. Producten zijn talrijk, waaronder *lama's* en *paco's*, die als lastdieren worden gebezigd, en *vecuña's* (*vigonje-wol*). *Goud* en *zilver* worden uitgevoerd. De hoofdstad is *Lima*.

Lima heeft 70,000 inw. *Cuzco*, de oude hoofdstad der *Inca's*, 50,000 inw. *Guamanga* en *Arequipa* hebben 30,000 inw.

BOLIVIA (OPPER-PERU).

Bolivia, eene republiek ten zuidoosten van *Peru*, is groot circa 22,400 v. m., en heeft $1\frac{1}{2}$ mill. bew. In het westen is de bodem bergachtig; men vindt er takken van de *Andes*; in het oosten, waar hij vlak is, heeft men uitgebreide *pampa's*, met digte wouden bedekt. De rivieren van het noorden vallen in de *Amazonen-rivier*, die van het zuiden in de *Paraguay*, een tak van den *Rio de la Plata*. De vruchtbare bodem levert vele producten op, waaronder koren, suiker, katoen, en de

bergen zijn rijk aan zilver. De industrie is nog in hare kindsheid. De hoofdstad heet thans *Sucre*.

Sucre (voorheen *Charcas* of *la Plata*, daarna *Chuquisaca* genaamd) heeft 29,000 inw. en is de hoogste stad der aarde (15,000 voet boven de zee). *Oropesa* en *Cochabamba* hebben 30,000 inw. *La Paz*, in een 11,500 voet hoog bergdal, heeft 43,000 inw. *Potosí*, met 20,000 inw. (vroeger 160,000), en beroemd om de zilvermijnen, ligt 13,500 voet hoog.

CHILE.

Chile, mede eene republiek, is een lang kustland langs de Stille of Zuidzee, reikt in het noorden bijna tot aan Peru, en wordt in het oosten door de Andes van la Plata gescheiden. De oppervlakte is 11,800 v. m., met 1½ mill. bew., meest blanken en Kreolen. In het zuiden heeft men nog onafhankelijke Indianen (Araoeken). De bodem vormt naar het zuiden eene breede kustvlakte, is daar vooral bijzonder vruchtbaar in Europese producten, en wordt de tuin van Amerika genoemd. Men heeft er talrijke kudde paarden en runderen; aan de kusten veel visch; de bergen bevatten metalen, vooral koper, doch zijn vulkanisch. De industrie is gering, maar evenwel toegenomen; de handel niet onbelangrijk. De hoofdstad heet *Santiago*; *Valparaíso* is eene handelstad.

Santiago, de hoofdstad, heeft 80,000 inw. *Valparaíso* (eigenlijk *Val paradiso*, d. i. Paradijs-vallei), eene der eerste handelsteden aan de Stille zee, 60,000 inw. *Coquimbo*, met eene goede haven, 12,000 inw. *Concepcion de Mocha*, 15,000 inw. Het eiland *Chiloé*, ten zuiden van het land der Araoeken (sedert korten tijd de 13de provincie; vroeger vrij) behoort tot Chile. *Juan-Fernandez* is bekend door het verblijf van SELKIRK (ROBINSON CRUSOE).

PARAGUAY.

Deze staat ligt ten zuidoosten van Bolivia, tusschen Brazilië en la Plata, is groot 3600 v. m., met circa ¾ miljoen bew.: Kreolen, Zwarten en Indianen. De *Paraná* en de *Paraguay* stroomen langs de grenzen. FRANCIA, door het volk in 1814 aan het roer van staat geplaatst, regeerde vrij onbeperkt als dictator. Na zijnen

dood (1840) eene republiek. In 1844 LOPEZ president. Thee en huiden worden uitgevoerd. *Assumpcion*, de hoofdstad, heeft 16,000, *Villa-rica* 10,000 inw.

DE VEREENIGDE PROVINCIEËN VAN DEN RIO DE LA PLATA, OF ARGENTINA.

Deze vroeger uit 13 verschillende staten zamengestelde republiek (Argentijnsche republiek) grenst aan Bolivia, Paraguay, Brazilië, de Atlantische zee, Patagonië en Chile, beslaat 33,500 v. m., en telt circa 2 mill. bew., waaronder 1 mill. vrije Indianen. In het westen is de bodem bergachtig; in het oosten echter breiden zich onmetelijke, waterlooze vlakten uit, *pampa's* genoemd, waaronder vele met zout en salpeter. Rivieren zijn: de *Paraná*, die de *Paraguay* ontvangt, en, na zich met de *Uruguay* vereenigd te hebben, als *Rio de la Plata* in zee valt; verder de *Rio-Colorado*, en in het zuiden de *Cusu Leuwu*. Onder de producten heeft men vooral eene ontzettende menigte rundvee en paarden op de grazige vlakten. In 1853 heeft Buenos-Ayres zich van de overige staten afgescheiden. De overige 12 staten beslaan 28,270 v. m. met 524,000 bew. Steden: *Corrientes*, *Mendoza*, *Córdoba*, *Pyrana*.

Corrientes heeft 20,000 inw.; *Mendoza*, met wijnhandel, 25,000 inw.; *Córdoba*, met muilezelhandel, 15,000 inw.

De republiek Buenos-Ayres, in 1855 erkend, is groot 5230 v. m., met 400,000 bew. *Buenos-Ayres*, vroeger de bondstad der unie, aan de la-Plata-rivier, heeft 100,000 inw.

URUGUAY (MONTE-VIDEO).

Deze republiek ligt tusschen Brazilië, de Atlantische zee en de Rio de la Plata, is groot 4900 v. m., met circa 250,000 bew. Men heeft er de rivier *Uruguay*, de *la-Plata-rivier* in het zuiden, en het meer *Mirim*. Handel en veeteelt zijn bronnen van bestaan. Hoofdstad *Monte-Video*.

Deze staat was eerst eene provincie van het Spaansche rijk Rio de la Plata, werd in 1815 door de Braziliaansche Portugezen bezet, en in 1822 eene provincie van Brazilië. Oorlog hierover tusschen Rio de la Plata en Brazilië. In 1852 als republiek erkend. *Monte-Video*, de hoofdstad, aan de la-Plata-rivier, heeft 40,000 inwoners.

BRAZILIË.

Dit keizerrijk, de eenige monarchale staat op het vaste land van dit werelddeel, breidt zich over het noordoosten van Zuid-Amerika uit, ter grootte van 147,624 v. m., en heeft $6\frac{1}{2}$ mill. bewoners, met de onafhankelijke Indianen der binnenlanden. Het is een van de heerlijkste landen der aarde, ofschoon zeer slecht bebouwd, en heeft vruchtbare kusten, met grijze wouden bedekte rivieroeveren, kale hooglanden (*campo's*) in de binnenprovinciën, en in het noorden de ontzaggelijke en vruchtbare vlakten der Maranhon (spr. Maranjon), die met digte wouden zijn bedekt. Bijna $\frac{2}{3}$ echter is bergachtig of hoogland. Op het *Kustgebergte* (*Serra de Mar*) volgt de *Serra dos Vertentes* (Gebergte der Waterscheiding). Rivieren zijn: de *Marahon* of *Amazonen-rivier*, met hare talrijke takken (waaronder de *Madeira*, *Purus*, *Yutay*, *Yupura*, *Xingu* (spr. Sjiengoe) en *Rio-Negro*), de *Toscantines*, die de *Uruguay* ontvangt, en als *Para* in zee stort, de *Rio Francisco* en de *Paraná* (een tak van den Rio de la Plata). De producten zijn talrijk: zeer veel vee, dat om de huiden geslagt wordt, wilde dieren, fraaije vogels (kolibrietjes, rozeroode lepelaars), keurige kapellen, lastige insekten (muskieten, carabato's), walvissen; voorts koffij, suiker, tabak, katoen, thee (eene Chinesche kolonie), 80 soorten fraai gekleurd hout, timmerhout, goud, veel ijzer, en vooral diamanten. De *industrie* is nog in hare geboorte; de *handel* is belangrijk, vooral met Engeland en de Noord-Amerikanen. Steden zijn: *Rio de Janeiro*, *Bahia*, *Pernambuco*.

Rio de Janeiro, de hoofdstad en keizerlijke residentie, aan eene baai. is het middelpunt des handels, heeft eene sterke haven en

266,000 inw. *Bahia* (*St. Salvador*), op eene landtong aan de Allerheiligenbaai, is de tweede stad des rijks, met vestingwerken, veel handel, walvischvangst en 190,000 inw. *Pernambuco* (spr. Pernamboekoe), eene zeer belangrijke handelstad (fernamboekhout, suiker en katoen) met 27,000 inw. *San Louis*, op het eilandje Maranhão (spr. Maranjon), heeft eene veilige haven en 30,000 inw. *Belem* of *Para*, aan de Para, heeft 35,000 inw. *San Paulo* 40,000 inw. *Santos* is de haven van Paulo. *Villa-rica*, in de goudrijke provincie Minas Geraes (spr. Zjéras), had 30,000 inw., thans 9000, en wordt *Villa imperiale do ouro preto* genoemd.

GUYANA.

Het oude Guyana reikte van den Marañon (*) tot den Orinoco; het zuidelijk deel behoort thans tot Brazilië, het westelijk deel tot Venezuela. Het overschietende gedeelte bestaat uit de koloniën *Cayenne*, eene Fransche, *Suriname* met de stad *Paramaribo*, eene Nederlandsche, en *Berbice*, *Demerary* en *Essequibo*, eene Engelsche bezitting, alle aan de Atlantische zee gelegen. De bodem is, in het noorden vooral, vlak, laag, vruchtbaar, doch niet gezond; in het zuiden echter hooger en bergachtig, met producten als in Brazilië, doch geen mineralen.

1. Fransch Guyana, of de kolonie Cayenne, is de oostelijkste. Oppervlakte 1400 v. m., bevolking 30,000 zielen (de helft slaven). Het zuiden is met wouden bedekt en weinig bekend; katoen, suiker en cacao zijn de voornaamste producten. *Cayenne*, de eenige stad, op een eilandje in de Cayenne, heeft slechts 3000 inw.

2. Nederlandsch Guyana, of de kolonie Suriname, ingesloten door Fransch, Brazilisch en Engelsch Guyana, is groot c. 1800 v. m., met 59,7000 bewoners (10,250 vrijen, 40,450 slaven, 1000 Indianen en 8000 Maron-negers), behalve 20,000 in de binnenlanden. Het wordt besproeid door de *Marony* aan de Fransche, de *Corantyn* aan de Engelsche grenzen, en in het midden door de *Suriname* met de *Commewyne*. Suiker, koffij, katoen en cacao zijn de voornaamste producten. De handel is belangrijk. De kolonie is ingedeeld in 8 rivieren; aan het hoofd staat een gouverneur. *Paramaribo*, de eenige stad, nabij den mond der

(*) *Marañon* is de Spaansche spelling, *Maranhão* de Portuge-sche, en *Maranhon* eene wijziging der laatste. De uitspraak is altijd *Maranjon*.

Suriname, heeft 20.000 inw. *Savanna* is een door Joden bewoond dorp. *Zelandia* en *Amsterdam* zijn forten.

3. Britsch Guyana, tusschen Venezuela en Suriname, is groot 4720 v. m., en heeft 126,000 bew., waarbij 7000 Indianen en 85,000 negers. Het bestaat uit de koloniën *Berbice*, *Demerary* en *Essequebo*, in 1814 door de Nederlanden afgestaan. Suiker, kofij en katoen zijn de hoofdproducten. *Georgetown* (vroeger *Stabroek*), aan de *Demerary*, heeft 25,000. *Nieuw-Amsterdam*, aan de *Berbice*, 8000 inw.

PATAGONIË, OF HET LAND VAN MAGELHAENS.

Deze zuidelijke uithoek van het vaste land beslaat 22,000 v. m., met misschien 200,000 bewoners, onafhankelijke Indianen, een schoon en krachtig gebouwd ras, ofschoon geen reuzen, zoo als men wel beweerd heeft. In het oosten is de bodem vlak, zonder boomen (pampa's); over de westelijke helft loopt de Andes-keten. Producten zijn: paarden, runderen (verwilderd), patrijzen, zeevogels (guano-mest) en zeedieren. Rivieren zijn: de *Gallegos*, de *Camerones*, en aan de noorder grenzen de *Cusu-Lewu*. Aan de westkust heeft men het schier-eiland *Tres-Montes* en eenige onbewoonde eilanden. Ten oosten van Patagonië liggen de *Falklands-eil.* (280 v. m.), die sedert 1838 zijn bewoond door Engelsche kolonisten, in het belang van de walvisch- en robbevangst.

VUURLAND.

Dit land (1500 v. m., 3000 bew.) bestaat uit 3 groote en eenige kleine eilanden, door de *straat van Magelhaens* van het vaste land gescheiden. De bodem is treurig, het klimaat bar, en de bewoners, *Pesjerees* genaamd, staan op een lagen trap van beschaving. Op het *Staten-eiland*, ten oosten van de *straat la Maire*, vindt men eene Engelsche kolonie. Aan de zuidkust liggen de *Hermieten-eil.*, een van deze met *kaap Hoorn*.

A U S T R A L I Ë.

Dit werelddeel, door de Duitschers ook Zuid-Indië, door de Franschen Oceanië genoemd, bestaat uit eene menigte eilanden in de Stille of Zuidzee, ten zuidoosten van Azië, waarvan één bijna zoo groot is als Europa, en daarom als *vastland* wordt aangemerkt. De geheele grootte rekt men op 165,000 v. m., met eene bevolking van 2½ millioen zielen, deels *Papoea's*, een negerachtig ras, deels van den *Maleischen* stam; de eersten leven veelal in een wilden, de laatsten in een maatschappelijken staat, staan onder een bestuur, en zijn Fetisch-aanbidders, eenigen zelfs Christenen. Men kan dit werelddeel verdeelen in: *het vaste land*, de *eilanden der Papoea's* en de *Maleische eilanden*. De laatsten liggen zoowel ten noorden als ten zuiden der linie.

I. HET VASTE LAND, OF NIEUW-HOLLAND.

Nieuw-Holland grenst ten westen aan den Indischen Oceaan, en wordt voorts omgeven door de Stille of Zuidzee, die ten noordoosten des lands de *Koraalzee* wordt genoemd. De grootte is 140 à 150,000 v. mijlen, met misschien geen ½ millioen bewoners: 350,000 Europeërs en circa 100,000 onbeschaafde *Papoea's*. De bodem is over het geheel een laagland, zonder hoofdgebirgen. In het oosten, op eenigen afstand van de kust, heeft men de *Blaauwe bergen*, die als *Grampians* in het zuiden eindigen; in het westen de *Darling-keten*, en ten noorden van deze de *Victoria-keten*. Rivieren zijn: de *Murray*, die vele aanzienlijke takken (de *Moerumbidgi*, *Yarraine* en *Gastlereagh* met de *Darling*, aan de landzijde der *Blaauwe bergen* ontspringende) ontvangt, en in het zuiden bij het *Kengoeroe-eiland* in zee vloeit. Minder

belangrijk zijn de kustrivieren aan de oostzijde der bergen: de *Brisbane*, de *Hastings*, de *Hunter*, de *Hawkesbury*. De *Alligator-rivier*, de *Adelaide*, de *Victoria-rivier* heeft men in het noorden; de *Zwanen-rivier* en de *Gascoyne* in het westen. Kapen zijn: *kaap York* ($10\frac{1}{2}^{\circ}$ Z. B.) de noordelijkste, *kaap Sandy* (153° O. L.) de oostelijkste, *kaap Wilson* (39° Z. B.) de zuidelijkste, en *kaap Steep-point* ($112\frac{1}{2}^{\circ}$ O. L.) de westelijkste punt. Ten westen van *kaap York* heeft men de groote *golf van Carpentaria* en de *van-Diemens-baai*; in het westen de *Sharks*- (vroeger *Hartogs*-) *baai* en de *Geographen-baai*; in het zuiden de *Spencers-golf*, de *Encounter-baai* en de *port-Philips*; in het oosten de *Botany-baai* en de *port-Jackson*. Zeeengten zijn in het noorden de *Torres*-, in het zuiden de *Bass*-straat. De geruchten, dat er een uitgestrekt binnenlandsch meer zou wezen, worden niet bevestigd; het *Torres-meer* (circa 400 v. m.) is nog het grootste, dat bekend is. Het land is arm aan groote dieren; de kengoeroe is het grootste viervoetige dier; voorts zijn er talrijke andere soorten van buideldieren, de dingo (wilde hond), het vliegend eekhoorntje, het vogelbekdier, de kasuaris, de prachtige menoera, de zwarte zwaan; aan de kusten zee-olifanten, zeer veel schildpadden, roggen van 400 pond, tripangs (uitvoer naar China), meer dan 1000 vreemde plantensoorten, veel goud en sporen van andere metalen, enz. Dieren en planten, van elders overgebracht, tieren voortreffelijk.

Alleen de kusten zijn bekend. De Engelschen hebben er volkplantingen aangelegd. De oostkust, Nieuw-Zuid-Wales, heeft 220,000 bew.; de hoofdstad is *Sidney*, met 40,000 inw. — Aan de zuidkust heeft men: de volkplantingen Zuid-Australië (60,000 bew.), hoofdplaats *Adelaide*, aan de *Murray*, met 40,000 inw., en *Port-Philips* of *Victoria* aan de *Bass*-straat, hoofdpl. *Melbourne*; aan de westkust de kolonie aan de *Zwanenrivier* (10,000 bew.) en *Australind* (aan de *Geographen-baai*); aan de noordkust de kolonie Noord-Australië.

De namen dezer koloniën verdringen meer en meer de oude benamingen, meestdoor Nederlandsche ontdekkers aan de kusten van Nieuw-Holland gegeven, als: *Carpentaria*, *Arnhems*-, *van-Diemens*- en de *Witts-land* aan de noordkust; *Eendragts*-, *Edels*- en *Leeuwin-land* aan de westkust; *Pieter-Nuyts*-, *Vlinders*-, *Baudins*- en *Grants-land* aan de zuidkust.

Nieuw Zuid-Wales, in 1787 aangelegd, thans eene bloeiende kolonie, is in 20 shires verdeeld. *Sidney*, aan de *Port-Jackson*, ingerigt als eene Europese stad, met kerken, hospitaal, schouwburg, sterrewacht, bank enz., is de zetel van den gouverneur-generaal. *Parramatta* met 12,000, *Windsor* met 6000 inw., liggen in het graafschap (shire) *Cumberland*. Het hoofdbestaan der kolonisten is landbouw en veeteelt; gedeporteerden worden in dienst geplaatst bij vrijen, erge boosdoeners verwezen naar de strafstations, waarvan zich 2 in Nieuw Zuid-Wales en 1 op het eiland *Norfolk* bevinden. — Zuid-Australië (sedert 1836) beslaat *Baudins*- en *Vlinders-land*, heeft rijke koper- en loodmijnen, en sedert korten tijd is er ook veel goud gevonden. Aan de *Spencer-golf* en op het eiland *Kengoeroe* zijn ook koloniën aangelegd. *Port-Philips*, thans *Victoria* genaamd, gesticht in 1825 in *Grantsland*, hoofdstad *Melbourne*, met 12,000 inw. — *Australind* is in 1840 aangelegd; de kolonie aan de *Zwanenrivier* in 1823, in *Leeuwin*- en *Edelsland*. Van de laatste is de hoofdplaats *Perth* met 5000 inw. — Noord-Australië, in 1827 aan de *Van-Diemensbaai*, waar ook het eiland *Melville* ligt.

Het eilandje *Norfolk* (2 v. m.), eene strafstation van Nieuw Zuid-Wales, ligt tusschen Nieuw-Caledonië en Nieuw-Zeeland.

Van-Diemens-land (*Tasmania*), groot 1250 v. m., met 70,000 Europeërs, door de *Bass*-straat van Nieuw-Holland gescheiden, is mede eene strafkolonie, onder het opperbestuur van den gouverneur-generaal te *Sidney*. De hoofdstad *Hobart-town* heeft 18,000 inw.

Dit eiland, in 1642 door *TASMAN* ontdekt, werd in 1803 eene Engelsche strafkolonie. Aan de bevaarbare *Derbent* ligt *Hobart-town*. De steden *George-town* en *Launces-town*, met 7 à 10,000 inw., liggen aan den *Tumar*, die in de *Bass*-straat vloeit.

II. DE EILANDEN DER PAPOEA'S.

Deze liggen op het zuidelijk halfrond, ten noorden en noordoosten van de *Koraalzee*, en bestaan uit de volgende hoofdgroepen:

1) Nieuw-Guinea, een van de grootste eilanden der wereld (12—13,000 v. m.), door de *Torres*-straat

van kaap York gescheiden, en ten westen bespoeld door de Moluksche zee.

Het heeft eene talrijke bevolking, onder vele opperhoofden verdeeld. De bodem is bergachtig, het binnenland geheel onbekend. Het westelijk gedeelte is een schiereiland, door de *Geelvinks-baai* gevormd, en door de *Rijklof-van-Goens-baai* weder in twee deelen gescheiden. Aan de zuidwestkust hebben de Nederlanders het fort *Du Bus* aangelegd (1828), doch weder verlaten. Het westelijk deel is, even als de *Papoeas*-eil. in het noordwesten, afhankelijk van den sultan van Timor, den vasal van Nederland. De *Louisiade-Archipel* ligt ten zuidoosten van Nieuw-Guinea.

2) Nieuw-Brittanje, ten noordoosten van Nieuw-Guinea (150° O. L. 5° Z. B.), door de *Dampier-straat* er van gescheiden, bevat 3 grootere en eene menigte kleine vruchtbare eilanden.

De grootere zijn: Nieuw-Brittanje, Nieuw-Ierland en Nieuw-Hannover, sterk bevolkt en schoon. De westelijke groep is bekend onder den naam van *Admiraliteits-eilanden*.

3) Nieuw-Georgië of de *Salomons-eil.*, ten oosten van Nieuw-Guinea (158° O. L. 6° Z. B.), met hooge bergen en prachtige wouden.

4) De archipel *Santa-Cruz* of *koningin-Charlotte-eil.* (165° O. L. 10° Z. B.)

5) De *Nieuwe Hebriden*, bergachtig, vulkanisch, rijk aan sandelhout, ten zuiden van *Santa-Cruz*. Het *Heilige-Geest-eiland* is het voornaamste.

6) *Nieuw-Caledonië*, nog zuidelijker gelegen, is een van de groote eilanden (350 v. m.), met 50,000 bew.

III. DE MALEISCHE EILANDEN TEN ZUIDEN DER LINIE.

1. Nieuw-Zeeland, ten oosten van de *Bass-straat* (175° O. L., 40° Z. B.), groot 2900 v. m. met 500,000 inw. (volgens anderen veel minder). De *Cookstraat* deelt het in 2 groote eilanden, *Icha-na-mauwi* en *Tawai-poe-namoe*. Ten zuiden van het laatste ligt nog het *Stewarts-eiland*, door de *Foveaux-straat* er van ge-

scheiden. Eene hooge bergketen loopt over deze eilanden. Producten zijn sandelhout en mastboomen.

Het noord-eiland met den piek *Egmond* (14,700 voet) is bekoorlijk en heeft prachtige wouden. Het is in 1642 door *TASMAN* ontdekt, en toen *Statenland* genoemd. Engelsche zendelingen vestigden er zich in 1814, en de Britsche kroon nam in 1840 bezit van Nieuw-Zeeland. Tegenwoordig rekt men 25 à 30,000 kolonisten, meest in het zuiden van het Noord-eil. (*Icha-na-mauwi*). *Wellington*, de hoofdplaats aan de *Cook-straat*, heeft 8000 inw.

In de nabijheid heeft men eenige groepen kleinere eilanden, waar bij de *Lord-Aucklands-*, de *Bounty-*, de *Antipoden-eil.*, het eiland *Chatham*, en in het noordoosten de *Kermadec-eilanden*.

2) De *Fiedzji-eil.*, ten noorden van deze (180° L. 17° B.), c. 200 in getal, zijn van vulkanischen oorsprong, en omgeven door koraalklippen. Het eiland *Paoe* is 30 mijlen in omtrek.

3) De *Vriendschaps-eil.*, c. 159 in getal, met 200,000 bew. onder verschillende opperhoofden, liggen zuidoostelijk van de laatste. Het voornaamste, *Tonga-Taboe*, werd door *TASMAN Amsterdam* genoemd.

4) De *Schippers-eil.*, noordoostelijk van deze (180° W. L. 14° B.), met hoogen bodem en 100,000 bew.

5) De *Cooks- of Mandzja-archipel* (158° W. L. 20° B.), met 20,000 vrij beschaafde bewoners, bestaat uit eenige lage koraal-eilanden.

6) De *Gezelschaps-eil.*, groot 40 v. m. met 50,000 bew. De vulkanische bodem is vruchtbaar en goed bebouwd, de bevolking beschaafd en tot het Christendom bekeerd.

Aan het hoofd des bestuurs thans *POMARE III*, wier gezag is beperkt door eene constitutie (als de Engelsche) en een wetgevend parlement. In 1824 het wetboek opgesteld. De Franschen hebben zich in 1843 het protectoraat toegeëigend. *O-Tahciti* (149° W. L. 18° B.), het hoofdeiland, is groot 20 v. m., met 15,000 bewoners. De kusten zijn vlak, met goede havens; het binnenland is bergachtig.

7) De *Pomatoe- of vlakke eil.* zijn laag uit de zee opgeworpen, omringd door koraalklippen, en liggen ten oosten der *Gezelschaps-eil.* in de *Booze of Gevaarlijke zee*.

De eilandjes, veelal rond, met een meer in het midden, liggen ook meest in kringvormige groepen. De voornaamste ringen zijn: de Vliegen-eil., de Ruriks-keten, Disappointment (de noordel. groep), de Ketting-eil. De Gambiers-eilanden maken de oostelijke groepen van Australië uit, en zijn van vulkanischen oorsprong, met bergen.

8) De Mendana-archipel, verdeeld in de Markiezen- en de Washington-eil., ten noorden van de Vlakke eil., met een vulkanischen bodem.

Noekahiwa, het belangrijkste eiland, met 20,000 bew., en eene behoorlijke landouw, is in 1842 door de Franschen bezet.

IV. DE MALEISCHE EILANDEN TEN NOORDEN DER LINIE.

1) De Peluw-eilanden, in het westen, koraalrotsen met vruchtbaren bodem. — 2) De Carolinen, eene lange rij, oostwaarts van deze zich uitstreckende, met 80,000 bew. — 3) De Mulgraves-eil., nog oostelijker, verdeeld in 2 hoofdgroepen: de Marshalls-eil. en de Gilberts-archipel. — 4) De Marianen of Dieven-eil. ten noorden van de Carolinen, 60 v. m., met 6000 bew. (vroeger 15,000). Zij behooren aan Spanje.

De Peluw- (spr. Peljoe) eil., 20—30 in getal (135° O. L. 7° Br.). De Carolinen of Nieuwe Philippijnen (133° tot 163° O. L.), 450 eilanden in 46 groepen; de Monte Verde's maken de zuidelijkste groep uit (3½° B.), de Eloy- en Yap-groepen liggen in het westen. De 4 hoofdeilanden (Yap, Roeg of Hogolen, Oewalan en Poenipet) hebben een hoogen, de overigen een lagen bodem van koraalrotsen. — De Mulgraves bestaan uit kringvormige groepen (even als de Vlakke eil.). De inboorlingen noemen de Marshalls-eil. *Radak* en *Ralik* (oostel. en westel. keten). De Gilberts-Archipel ligt ten deele op het zuidelijk halfrond. — De Marianen of Ladrone (Dieven-eil.) hebben een vulkanischen bodem, met schoone wouden. Op Guahan (145° O. L. 14° B.), het grootste ligt de stad *Agana*, de zetel des gouverneurs, met 3000 inw. — Noordelijker nog (24°—30° B.) ligt de Magelhaens-Archipel, kleine, meest onbewoonde eilanden.

5) De Sandwichs-eil., de noordoostelijkste groep (155° W. L. 20° B.), groot 300 v. m., met 90,000 be-

woners, beschaafde Christenen. De bodem is vruchtbaar, goed bebouwd, met hooge vulkanen. O waihi, het grootste eiland (190 v. m.), heeft 40,000 bewoners. Op O w a h o e (25 v. m.) heeft men de residentie *Honoloeloe*, met 10,000 inwoners.

TÊMIMI I († 1819) is de hervormer van zijn volk geweest; zijn zoon TÊMIMI III regeert thans met een staatsraad en ministers, geheel op Europese wijze. Op O w a i h i (Cook vermoord, 1799) heeft men bergen tot 13,600 voet, werkende vulkanen, en de stad *Karakakoea*, met 4000 inw. *Honoloeloe* is eene voornam. handelstad (uitvoer van zout en sandelhout), met een instituut, museum, logementen, diligences en andere Europese instellingen.

DE ZUIDPOOLLANDEN.

Deze bestaan uit een uitgebreid vastland en eenige groepen eilanden, alles, zoo ver men weet, door menschen onbewoond, en bedekt met sneeuw en ijs. De bodem brengt alleen op de noordelijkste eilanden eenig mos en enkele grashalmen voort; maar de kusten wemelen van pelsrobber, walvisschen en zee-olifanten, en zijn in dit opzigt belangrijk.

Het vasteland strekt, ten zuiden van de Indische zee en Nieuw-Holland, zich uit tot aan den Poolcirkel; doch ten zuiden van de Atlantische zee en van den Grooten Oceaan wijken de kusten terug tot op ruim 10° van de pool. Het schijnt evenwel, dat ten zuiden van Amerika het vasteland weder den Poolcirkel bereikt, en alzoo samenhangt met de Andesketen.

De eilanden zijn: 1) Zuid- of Nieuw Georgië, ten oosten van Vuurland (54°—55° B.); 2) Sandwichsland, verder naar het oosten, op 58° B.; 3) Zuid-Shetland (spr. Sjetland), talrijke vulkanische eilanden (61°—63° B.); 4) Drieëenigheidsland, eilanden ten zuiden van de vorige, zijnde beide groepen eene voortzetting van de Andes; 5) de Zuid Orkaden, ten oosten van Zuid-Shetland, met hooge bergen; en 6) de Balleny-eil., ten zuiden van N. Zeeland (165° O. L. 66° B.), met 12,000 voet hooge vuurspuwende bergen.

Nog wordt tot de Zuidpoollanden gerekend het Kerguelen-eiland in de Indische zee (48° O. L. 50° B.), lang 30 en breed 20 mijlen, bijna zonder plantengroei en onbewoond. Opmerking verdient, dat op de zelfde breedte ten noorden der linie de moezelwijn wast; — dat het barre St. Georgië en het bedrijvige Hamburg — het in sneeuw begraven Sandwichsland en de vorstelijke residentiën Stockholm en Petersburg op gelijke breedte liggen. Ontzaggelijke ijsvelden belemmerden het onderzoek naar het ant-arctisch vaste-land, waarvan slechts het bestaan gegist werd, en enkele deelen der kust werden ontdekt, totdat latere nasporingen (1838—1841) buiten twijfel hebben gesteld, dat van Enderbys- en Kemps-land (ten zuiden van Madagascar) eene samenhangende kust zich oostwaarts uitstrekt tot Wilkesland (ten zuiden van Nieuw-Holland), en hier alzoo geen IJszee aanwezig is. Men schat de Zuidpoollanden op 250,000 v. mijlen oppervlakte.

Bij H. FRIJLINK, te Amsterdam, ziet mede het licht:

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDEN,

VAN DEN VROEGSTEN TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD,
TEN DIENSTE VAN GYMNASIËN EN INSTITUTEN.

DOOR

E. VAN DER MAATEN.

Één Deel compleet. Met kaarten. *Prijs f 2,50.*

GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDEN,

VAN DEN VROEGSTEN TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD.

DOOR

E. VAN DER MAATEN.

MET KAARTEN.

Compleet in twee zware, compres gedrukte Boekdeelen.

Prijs f 10,80.

CHRONOLOGISCH OVERZIGT

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN,

VAN DEN

VROEGSTEN TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD.

DOOR

E. VAN DER MAATEN.

Prijs 50 Cents.

H. FRIJLINK, **Handboek der Aardrijkskunde**, bewerkt naar J. G. F. CANNABICH en andere voornamen Aardrijkskundigen. Één Boekdeel compleet. Met een Register, bevattende ruim 6500 plaatsnamen. . . . . f 2,40.

H. SLUYTERS, **Handboek der Tijdrekenkunde**. Één Boekdeel compleet. . . . . f 1,80.

————— **Tijdrekenkundig Schoolboek**. Practische opgaven, ingevolge de theorie van opgemeld Handboek, die door den Auteur, om den weetlust der leerlingen op te wekken, aan geschiedkundige feiten verbonden zijn. . . . . f —,30.

H. A. MANITIUS, **Grammatisch-Practische Leerwijze der Italiaansche Taal**. Ingerigt zoo voor zelfoefening als ten gebruike op Gymnasiën en Instituten. Voor Nederlanders bewerkt en met eene uitvoerige Uitspraakleer vermeerderd door D. SLUYTER. . . . . f 2,60.

L. HAKBIJL, **Grondbeginselen om het Engelsch te leeren spreken, of Engelsch Leesboek**. *Derde, verbeterde en zeer vermeerderde druk*. (1855.) . . . . . f —,75.

————— **Handleiding tot het lezen en beoefenen der Engelsche Taal, of regelen over de uitspraak en spelling van het Engelsch**, toegepast in voorbeelden met hunne beteekenis, uit MURRAY's *Leeslesjes* aangewezen. *Vierde, verbeterde en aanmerkelijk vermeerderde druk*. (1855.) . . . . . f —,90.

————— **Gronden der Engelsche Spraakkunst**, in Voorbeelden en toepasselijke Oefeningen, eenvoudig en bevattelijk voorgesteld. . . . . f 1,25.

————— **Verzameling van Koopmans-brieven**, ter verkrijging van eenen zuiver Engelschen koopmansstijl. Naar HODGKING's *Commercial Letters* bearbeid. . . . . f 1,25.

————— **Verzameling van Engelsche Gesprekken over de voornaamste onderwerpen der Zamenleving**, met aanwijzing der juiste uitspraak, voor eigene beoefening. . . . . f —,90.

F. NÖSSELT, **Kleine Mythologie der Grieken en Romeinen**. Naar het Hoogduitsch door G. H. NAGEL. In Post-8°. Prijs . . . . . —,90.

